

Περιήγηση στις αρχαιότητες κατά την περίοδο της Κρητικής Αναγέννησης και του Ελληνικού Διαφωτισμού.

Αικατερίνη Ωρολογά, Ι2018111

Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Πτυχιακή εργασία

Επιβλέπων: Επίκουρος Καθηγητής, Ανδρέας Καπετάνιος

Οκτώβριος 2022

Σημείωμα συγγραφέα

Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Περίληψη

Με αφορμή το ενδιαφέρον πεδίο μελέτης της αναπαράστασης των τοπίων της αρχαιότητας από τους περιηγητές, προσφέροντας ένα ταξίδι στο παρελθόν μέσα από εικόνες, η παρούσα πτυχιακή εργασία πραγματεύεται την περιήγηση στις αρχαιότητες της Κρήτης την περίοδο της Κρητικής Αναγέννησης, και της Αθήνας την εποχή του Διαφωτισμού, όπως εκδηλώθηκε στον ελληνικό χώρο. Το βασικό ερώτημα που τέθηκε και οδήγησε στη μελέτη και την διερεύνηση είναι η αναζήτηση πιθανής σύνδεσης μεταξύ της Κρητικής Αναγέννησης και του Ελληνικού Διαφωτισμού στο πλαίσιο της περιήγησης και απεικόνισης των αρχαιοτήτων αλλά και με ποιον τρόπο τεκμηριώνεται, εάν πράγματι υπάρχει. Επιπλέον, εξετάζονται οι επιδιώξεις των περιηγητών για το ταξίδι τους, τόσο στην Κρήτη όσο και την Αθήνα στην διάρκεια δυο διαφορετικών χρονικών περιόδων, από τον 15ο μέχρι και τον 17ο αιώνα και από τον 18ο έως τον 19ο αιώνα αντίστοιχα. Μέσα από την παρούσα εργασία επιτυγχάνεται η κατανόηση του κοινωνικο-πολιτισμικού και ιστορικού συγκειμένου της Αναγεννησιακής περιόδου και του Διαφωτισμού, τον τρόπο που αυτό διαμόρφωσε την πρόσληψη της αρχαιότητας από τους περιηγητές και πώς οι ίδιοι την απεικόνισαν μέσα από σχέδια και φωτογραφίες. Για την πραγμάτωση της εργασίας και την επίτευξη των παραπάνω στόχων, χρησιμοποιήθηκαν δευτερογενείς πηγές, εγχειρίδια και ηλεκτρονικές πηγές.

Λέξεις Κλειδιά: Ταξίδι, περιήγηση, περιηγητές, Αναγέννηση, Διαφωτισμός, αρχαιότητα, μνημεία, αρχαιότητες, τοπίο, Κρητική Αναγέννηση, Κρήτη, Ελληνικός Διαφωτισμός, Αθήνα.

Abstract

The purpose of this dissertation is to analyse the tours of the early-Renaissance and early modern travellers of the antiquities of Crete during the period of the Cretan Renaissance, and Athens during the Enlightenment, as manifested in Greek territory. This thematic was inspired by the field of study of representation of landscapes of antiquity by travellers that offers a journey into the past through images. The main question that was posed and led to this study and investigation is the search for a possible connection between the Cretan Renaissance and the Greek Enlightenment, in the context of the traveller's tours and the depiction of antiquities, and how it is justified if indeed such a connection exists. Additionally, it examines the travellers' aspirations for their journeys both in Crete and Athens during two different time periods, from the 15th to the 17th century and from the 18th to the 19th century respectively. Through this dissertation, an understanding of the sociocultural and historical context of the Renaissance period and the Enlightenment is achieved, how they shaped the perception of antiquity by the travellers and how they portrayed it through drawings and photographs. Secondary sources, textbooks and electronic resources were used to carry out the work and achieve the mentioned objectives.

Key Words: Travel, tour, travellers, Renaissance, Enlightenment, antiquity, monuments, antiquities, landscape, Cretan Renaissance, Crete, Modern Greek Enlightenment, Athens.

Περιεχόμενα

Σημείωμα συγγραφέα 1

Περίληψη 2

Abstract 3

Περιεχόμενα 4

Εισαγωγή 7

Κεφάλαιο 1 8

Βασικά στοιχεία Περιήγησης 8

Περιήγηση 8

Περιηγητές 9

Περιηγητικά έργα 9

Κεφάλαιο 2 10

Πρώιμη Περιήγηση 10

Η Αναγέννηση στη Δύση 10

Το ταξίδι μέχρι και τον 15ο αιώνα 11

Ο Cristoforo Buondelmonti. 13

Ο Κυριάκος Αγκωνίτης. 14

16ος αιώνας 14

Διαδρομές ταξιδιού του 15ου και 16ου αιώνα 15

Κεφάλαιο 3 16

Νεωτερική Περιήγηση 16

17ος αιώνας 16

Ο Jacob Spon 16

Ο Vincenzo M. Coronelli 17

Το Grand Tour 17

18ος αιώνας 18

Νεοκλασικισμός 18
Συλλογή αρχαιοτήτων και οι Dilettanti 19
19ος αιώνας 21
Οριενταλισμός 21
Φιλελληνισμός 22
Κεφάλαιο 4 23
Σύγχρονη Περιήγηση 23
20ος αιώνας 23
Κεφάλαιο 5 24
Απεικονίζοντας τοπία της αρχαιότητας 24
Το Τοπίο και ο Πολιτισμός 24
Μνημεία 24
Πρόσληψη και απεικόνιση τοπίων της αρχαιότητας 25
Κεφάλαιο 6 27
Η Περίπτωση της Κρήτης 27
Βενετοκρατία στην Κρήτη 27
Κρητική Αναγέννηση 28
Περιήγηση στην Κρήτη 31
Αρχαιότητες της Κρήτης από τον 15ο έως τον 17ο αιώνα 31
Ο Cristoforo Buondelmonti στην Κρήτη 31
Ο Onorio Belli στην Κρήτη 33
Ο Μιχαήλ Αποστόλης στην Κρήτη 41
Ο Bartolommeo Dali Sonetti στην Κρήτη 42
Ο Bernard von Breydenbach, ο Jacob von και ο Sandrart Jacob Peeters στην Κρήτη 43
Ο André Thevet στην Κρήτη 44

Αναζητώντας τον Λαβύρινθο του Μινώταυρου....44
Κεφάλαιο 7....45
Η Περίπτωση της Αθήνας....45
Περί Διαφωτισμού....45
Ελληνικός Διαφωτισμός....46
Περιήγηση στην Αθήνα....47
Οι Αρχαιότητες της Αθήνας τον 18ο και 19ο αιώνα....48
Ο Richard Dalton στην Αθήνα....48
Ο Stuart James και ο Nicholas Revett στην Αθήνα....49
Ο Julien-David le Roy στην Αθήνα....55
Ο Edward Dodwell και ο Simone Pomardi στην Αθήνα....56
Ο Samuel Barrows στην Αθήνα....58
Ο William James Stillman στην Αθήνα....58
Ο Φίλιππος Μαργαρίτης και ο Πέτρος Μωραΐτης στην Αθήνα....59
Κεφάλαιο 8....59
Σύγκριση και Συμπεράσματα....59
Συνδέοντας την Κρητική Αναγέννηση με τον Ελληνικό Διαφωτισμό. 59
Επίλογος....62
Βιβλιογραφία....64
Παράρτημα Εικόνων....69

Εισαγωγή

Ο στόχος της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι η αναζήτηση, παρουσίαση και σύνδεση του τρόπου που προσέγγισαν οι περιηγητές την αρχαιότητα και τα κατάλοιπα της Κρήτης και της Αθήνας, την περίοδο της Κρητικής Αναγέννησης και του Ελληνικού Διαφωτισμού αντίστοιχα. Για να παρουσιάσω το θέμα αυτό έκρινα σκόπιμο να ορίσω και να αναλύσω την έννοια της περιήγησης, όπως αυτή διαμορφώνεται ανά τους αιώνες και ποια είναι η επίδραση των πνευματικών ρευμάτων στην πρόσληψη της αρχαιότητας από τους περιηγητές. Ακόμη, επιδίωξα να θέσω ένα πλαίσιο που ορίζει την πρόσληψη και απεικόνιση των αρχαιοτήτων ανά τους αιώνες, αφού πρώτα επιχείρησα να συνδέσω το τοπίο με τον πολιτισμό, μέσω του ορισμού της έννοιας του μνημείου. Επιχείρησα να αναδείξω το ιστορικό και πνευματικό συγκείμενο αρχικά της Κρήτης την περίοδο μεταξύ του 15^{ου} και 17^{ου} αιώνα, υπογραμμίζοντας την σημασία της Βενετοκρατίας και της ανάδυσης της Κρητικής Αναγέννησης, εμβαθύνοντας στη θέση του νησιού στον περιηγητισμό και εν συνεχεία μέσω παραδειγμάτων συγκεκριμένων περιηγητών, και δεύτερον της Αθήνας την περίοδο του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, μελετήθηκε η επίδραση του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού στον ελληνικό χώρο μέσω της ανάλυσης συγκεκριμένων περιηγητών στην προσπάθεια τους να αναδείξουν τις αρχαιότητες της Αθήνας. Τέλος, με βάση τα παραπάνω έγινε σύγκριση μεταξύ των δυο περιπτώσεων για την άντληση συμπερασμάτων σχετικά με το κύριο και τα δευτερεύοντα ερευνητικά ερωτήματα. Το ερευνητικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε αποτελούνταν κυρίως από ελληνόφωνες δευτερογενείς αλλά και αγγλόφωνες πηγές, επιστημονικά άρθρα και βιβλία σε ψηφιακή και έντυπη μορφή, και διαδικτυακοί ιστότοποι, κυρίως το Travelogues, μια ιστοσελίδα του «Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη», απ' όπου επιλέχθηκαν οι περισσότερες από τις εικόνες και τα σχέδια των περιηγητών που παρουσιάζονται στην εργασία αυτή. Συνολικά χρησιμοποιήθηκαν 92 εικόνες που αντλήθηκαν αποκλειστικά από διαδικτυακές πηγές. Συνοψίζοντας, τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας είναι αν υπάρχει σύνδεση μεταξύ της Κρητικής Αναγέννησης και του Ελληνικού Διαφωτισμού στο πλαίσιο της περιήγησης και απεικόνισης των αρχαιοτήτων, ποιες ήταν οι επιδιώξεις των περιηγητών σε κάθε περίπτωση και πως επηρεάστηκε η πρόσληψη τους μέσω της απεικόνισης των αρχαιοτήτων.

Κεφάλαιο 1

Βασικά στοιχεία Περιήγησης

Περιήγηση

Μετακίνηση, ταξίδι, περιήγηση. Ο άνθρωπος το κάνει από πάντα, είτε συνειδητά είτε ασυνείδητα κινείται από το γνώριμο στο άγνωστο. Στην αρχή για να βρει τροφή, καταφύγιο, κάποιο μέρος εγκατάστασης, ενώ σταδιακά καθώς αλλάζουν οι συνθήκες και οι ανάγκες του αλλάζουν και οι λόγοι της μετακίνησης του. Ήδη από την αρχαιότητα στον ελληνικό χώρο φαίνεται ότι υπήρχαν μετακινήσεις αφού έχει αναγνωριστεί αμαξήλατο οδικό δίκτυο (Πίκουλας, 2003:34), αλλά είναι βέβαιο ότι υπήρχαν και πολυπατημένα μονοπάτια για τους πεζούς και τα ζώα που μετέφεραν αγαθά, τα υποζύγια. Σε μια κοινωνία που όλο και αναπτύσσεται δημιουργείται η ανάγκη χώρου, έτσι οι άνθρωποι μετακινούνται και ανακαλύπτουν νέα μέρη εγκατάστασης, επεκτείνοντας την κοινωνία τους στον γεωγραφικό χάρτη. Οι μετακινήσεις όμως δεν περιορίζονταν μόνο στους χερσαίους δρόμους, γίνονταν και δια θαλάσσης, όπως αποδεικνύεται από αρχαιολογικά ευρήματα, που μαρτυρούν ανθρώπινες κινήσεις στο θαλάσσιο χώρο με στόχο τον αποικισμό, την δημιουργία πόλεων και το εμπόριο (Δρούλια, 2003:7). Με τους αιώνες, οι άνθρωποι των πόλεων και των γύρω περιοχών αναπτύσσουν σχέσεις, κυρίως εμπορικές για αρχή, οπότε η μετακίνηση τους αποκτά και εμπορικό χαρακτήρα. Άλλοι λόγοι για τους οποίους οι άνθρωποι ταξιδεύουν είναι η μετανάστευση, η αναζήτηση ενός καλύτερου μέρους διαβίωσης ή για την ικανοποίηση πνευματικών και ψυχικών τους αναγκών. Ο πόλεμος ακόμα, η επιθυμία κατάκτησης περιοχών δημιούργησε τις βάσεις για τα ταξίδια, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κίνηση των Ρωμαίων να καταστήσουν λειτουργικούς χερσαίους δρόμους προς μακρινούς προορισμούς της Ανατολής που είχαν κατακτήσει, διευκολύνοντας την μεταφορά προμηθειών και την εκτέλεση στρατιωτικών επιχειρήσεων. Οι δρόμοι που άνοιξαν κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους δεν έμειναν βέβαια ανεκμετάλλευτοι, μιας και με την εμφάνιση του χριστιανισμού ήδη από τον 4^{ο} αιώνα, πολλοί ήταν οι προσκυνητές, μοναχοί και πιστοί που επιδίωκαν να επισκεφτούν τους Αγίους Τόπους στην Ιερουσαλήμ και στις γύρω περιοχές ώστε να προσκυνήσουν επικυρώνοντας έτσι την θρησκευτική τους πίστη και ικανοποιώντας την επιθυμία τους (Δρούλια, 2003: 8). Ενώ, δεν ήταν λίγοι οι ταξιδιώτες από όλο τον κόσμο αλλά κυρίως από την Δύση, που έδειχναν ενδιαφέρον για τις άγνωστες και μακρινές

περιοχές της Ανατολής και θέλησαν να μάθουν για αυτές και να ζωντανέψουν με τις περιγραφές και τις απεικονίσεις τους μύθους, ιστορίες και τα τοπία κάθε περιοχής.

Περιηγητές

Οι περιηγητές, οι άνθρωποι που ταξιδεύουν ποικίλουν ανά τους αιώνες αλλά και διαφοροποιούνται οι στόχοι του ταξιδιού τους. Συνολικά όσοι ταξιδεύουν είναι προσκυνητές, ιεραπόστολοι, πιστοί και μοναχοί, έμποροι, ναυτικοί, πειρατές, πολεμιστές, ιστορικοί, χαρτογράφοι, γεωγράφοι, νησολόγοι, ιατροί, φυσιοδίφες, διπλωματικοί εκπρόσωποι, στρατιωτικοί, επιστήμονες, ζωολόγοι. Είναι κυνηγοί χειρογράφων και αρχαιοτήτων, αρχαιολάτρες, αρχαιολόγοι, τοπιογράφοι, αρχιτέκτονες, ζωγράφοι, ουμανιστές, συγγραφείς και απλοί άνθρωποι· οι περιηγητές που ταξιδεύουν για να καλύψουν ανάγκες, βιοτικές, πνευματικές, ψυχαγωγικές, αλλά και με περιέργεια για το ξένο και αγάπη για την αρχαιότητα. Οι περιηγητές αποτέλεσαν τον δίαυλο επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ Δύσης και Ανατολής, μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών και κουλτούρας, καθώς βρέθηκαν να είναι αυτοί που δημιούργησαν και παγίωσαν απόψεις και αντιλήψεις που μένουν μέχρι και σήμερα για κάθε πολιτισμό, κάτι που τα περιηγητικά κείμενα και σχέδια έχουν κρατήσει ζωντανό.

Περιηγητικά έργα

Τα περιηγητικά έργα αποτελούνται από οδοιπορικά κείμενα, με πληροφορίες για τα μέρη και τις αποστάσεις, από χάρτες και πορτολάνους που χρησιμοποιούνταν στα ναυτικά ταξίδια, από νησολόγια, χαρτογραφημένες δηλαδή περιγραφές νησιών συνοδευόμενες από σχέδια, ιστορίες και μύθους αλλά και ταξιδιωτικές εντυπώσεις και περιγραφές, σε μορφή επιστολών, πεζού λόγου ή με εικονιστικά σχέδια. (Δρούλια, 2003:11-12). Κάθε ταξιδιώτης-περιηγητής κατά την διάρκεια του ταξιδιού του, συνήθιζε να κρατάει σημειώσεις, αναφέροντας πληροφορίες για το ταξίδι, τις διαδρομές, τις δυσκολίες τους, κάποιες προσωπικές σκέψεις και απλοϊκές περιγραφές για τα άγνωστα μέρη που βρίσκονταν, ενώ δεν έλειπαν οι αφαιρετικές απεικονίσεις και σχέδια, κυρίως απόψεις λιμανιών και πόλεων. Ακόμα, στα περιηγητικά έργα πολλά κείμενα αρχαίων συγγραφέων και περιηγητών, όπως του Παυσανία και του Ηροδότου για παράδειγμα, χρησιμοποιούνται για να ζωντανέψουν μύθους και ιστορίες από το παρελθόν των περιοχών-σταθμών κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, ενώ χρησιμοποιούνται και ως περιηγητικοί οδηγοί. Οι ταξιδιώτες επίσης, μέσα από την

καταγραφή των εμπειριών τους, δίνουν πληροφορίες για διάφορα συμβάντα, για τους ανθρώπους και την καθημερινότητα τους, στοιχεία της θρησκείας και πολιτικής τους, ενώ περιγράφουν και απεικονίζουν τοπία, φυσικά στοιχεία και αρχαιότητες. Όταν τα ταξίδια στην Ανατολή κορυφώθηκαν, οι περιηγητές είχαν στη διάθεση τους κείμενα πρακτικών θεμάτων για το ταξίδι, με πληροφορίες και οδηγίες για την προετοιμασία και την πορεία του ταξιδιού, πληροφορίες για τα μέρη, τους κινδύνους, για το πως να κινηθεί σε κάθε τόπο, πληροφορίες για τις αρχαιότητες και συμβουλές για την μελέτη των χαρτών (Σιμόπουλος, 1995:78). Αυτά τα κείμενα δημιουργήθηκαν με βάση τις εμπειρίες και τις μαρτυρίες άλλων περιηγητών που ταξίδευαν και κατέγραφαν τα βιώματα τους. Τα περιηγητικά έργα αποτελούν σημαντική πηγή πληροφοριών και διερεύνησης και εύλογα μπορούν να θεωρηθούν μια πρώτη μεθοδολογική προσέγγιση των κοινωνικών, εθνολογικών και ανθρωπολογικών φαινομένων (Δρούλια, 2003:12). Παρ' όλα αυτά, είναι ανάγκη να σημειωθεί ότι είναι προϊόντα υποκειμενικής προσέγγισης και αντίληψης ενώ πολλές φορές δεν αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα, παρά μόνο μετά τον 18ο και 19ο αιώνα που επιδιώκεται μια πιο ρεαλιστική και επιστημονική προσέγγιση.

Κεφάλαιο 2

Πρώιμη Περιήγηση

Η Αναγέννηση στη Δύση

Ο Τζόρτζιο Βαζάρι ήταν ο πρώτος που τον 16ο αιώνα αναφέρθηκε στον ιταλικό όρο «rinascita» αναφερόμενος στην Αναγέννηση (Λαμπράκη, 2004: 16). Πρόκειται για ένα κίνημα που αναπτύχθηκε στην Ευρώπη με πρώτο και κύριο κέντρο την Ιταλία. Βασικά χαρακτηριστικά της είναι η αναβίωση της κλασικής αρχαιότητας, ο ουμανισμός, η τέχνη, η πατρονία και η κατανάλωση, ενώ χαρακτηρίζεται κυρίως από καινοτομίες. Η χρονολόγηση του κινήματος της Αναγέννησης δεν μπορεί να οριστεί με απόλυτη ακρίβεια, ωστόσο έχει δημιουργηθεί ένας κοινά αποδεκτός χρονικός διαχωρισμός. Παρά το γεγονός ότι η ακριβής χρονολόγηση είναι δύσκολο να προσδιοριστεί, κοινά αποδεκτό θεωρείται ότι ο 14ος αιώνας είναι η αφετηρία του κινήματος, μετά τις καινοτομίες που έφερε ο Τζιότο στην ζωγραφική, ενώ ο 15ος αιώνας θεωρείται ως η πρώιμη φάση της Αναγέννησης. Η περίοδος της κλασικής Αναγέννησης ξεκινά από τον 16ο αιώνα και κρατάει για περίπου τρεις δεκαετίες καθώς η όψιμη περίοδος του

κινήματος φτάνει από τα μέσα του 16ου αιώνα έως και τον 17ο αιώνα (Λαμπράκη, 2004:16). Οι άνθρωποι επιδιώκοντας την μετάβαση τους από τον Μεσαίωνα προς στη Νεωτερικότητα**,** βίωσαν πολλές αλλαγές κατά την περίοδο της Αναγέννησης σε όλους τους τομείς, με σημαντικότερο τον πνευματικό τομέα. Τα αρχαία κείμενα έχουν ανακαλυφθεί και έχουν γίνει αντικείμενο μελέτης των λογίων της εποχής, οι οποίοι έχουν δημιουργήσει ουμανιστικούς κύκλους συζήτησης και μελέτης. Ακόμα, τα αρχαία κατάλοιπα που βρίσκονται στην Ιταλία ζωντανεύουν μέσα από το ενδιαφέρον που τους δείχνουν, συνδέοντας έτσι το ρωμαϊκό παρελθόν με το παρόν τους. Και ενώ η αρχαιότητα φαίνεται να ενθουσιάζει όλο και περισσότερο τους λόγιους της ιταλικής κοινωνίας, δημιουργείται η ανάγκη εύρεσης κι άλλων χειρογράφων, πέρα από την Ιταλία, δημιουργώντας το κυνήγι χειρογράφων της αρχαιότητας. Σταδιακά αρχίζουν να γίνονται ταξίδια για αναζήτηση αρχαίων κειμένων και αρχαιοτήτων, ενώ στις ιταλικές πόλεις-κράτη η κλασική αρχαιότητα γίνεται συνώνυμο του γούστου και της καλής αισθητικής. Την περίοδο αυτή φαίνεται να αλλάζει αισθητά η κοινωνική θέση των καλλιτεχνών, οι οποίοι ήταν τεχνίτες που δούλευαν σε εργαστήρια και συντεχνίες και θεωρούνταν κοινωνικά κατώτεροι. Αυτό αλλάζει με την εμφάνιση της Αναγέννησης και την στροφή στην αρχαία τέχνη, οι τεχνίτες πλέον είναι ζωγράφοι, χαράκτες και γλύπτες με κύρος και αξιοθαύμαστοι καλλιτέχνες κατέχοντας πολύ σημαντική και απαραίτητη θέση στην κοινωνία. Οι ευγενείς με την βοήθεια αρχιτεκτόνων, ζωγράφων και λογίων θέλησαν να αναβιώσουν την κλασική αρχαιότητα μέσα από τον καλλωπισμό των σπιτιών, των κήπων τους και της δημιουργίας αστικών τοπίων με πρίσμα τα ελληνορωμαϊκά αρχαία πρότυπα, αναδεικνύοντας την πολιτισμική ανάπτυξη της πόλης (Μωραΐτης, 2005:20-21). Έτσι, ξεκίνησε η επιθυμία συλλογής αρχαιοτήτων, αρχαίων χειρογράφων και έργων τέχνης, μέσα από ταξίδια που γίνονταν προς στην Ανατολή, στις βενετικές κτήσεις και γενικότερα στον ελλαδικό χώρο.

Το ταξίδι μέχρι και τον 15ο αιώνα

Στην αρχαιότητα οι άνθρωποι ταξίδευαν, κυρίως δια θαλάσσης αναζητώντας μια καλύτερη μοίρα αλλά και για εμπορικούς, αποικιακούς, μεταναστευτικούς και πολεμικούς λόγους. Αυτές οι πληροφορίες είναι γνωστές μέσα από πλήθος πρωτογενών και δευτερογενών πηγών αλλά και μέσα από υλικά κατάλοιπα, ευρήματα υποθαλάσσιων ερευνών και εδαφικών ανασκαφών. Το ενδιαφέρον βέβαια, είναι

στραμμένο στους περιηγητές που θέλησαν να εξερευνήσουν μακρινές περιοχές και να καταγράψουν στοιχεία των διαδρομών, των τόπων και των αρχαιοτήτων, κάτι που γινόταν στην αρχαιότητα με τους πιο γνωστούς περιηγητές, ιστοριογράφους και χαρτογράφους τον Παυσανία (2ος αιώνας μ.Χ.), τον Θουκυδίδη (5ος αιώνας π.Χ.) και τον Στράβων (1ος αιώνας π.Χ.). Οι ίδιοι τους επιχείρησαν, μέσα από τις περιηγήσεις τους, να καταγράψουν ιστορίες, τόπους, τοπία, ανθρώπους και αρχαία μνημεία, κυρίως με υποκειμενική προσέγγιση και χαρακτηριστικά μεταξύ φαντασίας και πραγματικότητας. Στο έργο του με τίτλο «Ελλάδος Περιήγησις», το οποίο χωρίζεται σε δέκα βιβλία, ο Παυσανίας περιγράφει το οδοιπορικό του στον ελλαδικό χώρο. Περιγράφει μνημεία, επιγραφές, έργα τέχνης και ό,τι άλλο θεωρούσε χρήσιμο να καταγραφεί έχοντας διδακτικό χαρακτήρα για την καθοδήγηση των επισκεπτών (Πίκουλας κ.ά. 2007:17). Τέτοιου είδους αρχαία κείμενα και έργα υπήρξαν πολύ χρήσιμα και ο βασικός περιηγητικός οδηγός για τους μεταγενέστερους ταξιδιώτες.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, από τον 4ο αιώνα και έπειτα, με την εμφάνιση των θρησκειών, ειδικότερα του χριστιανισμού, στις δια θαλάσσης και χερσαίες διαδρομές συναντούσε κανείς μοναχούς και πιστούς προσκυνητές με προορισμό την Παλαιστίνη, τους Αγίους Τόπους. Οι ταξιδιώτες περιορίζονταν στο να κρατούν προσωπικές σημειώσεις για το ταξίδι τους, τα μέρη-σταθμούς της διαδρομής τους και κυρίως προσωπικές σκέψεις και χαρακτικά από απόψεις πόλεων και λιμανιών. Μερικά χρόνια μετά την πρώτη άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204 και καθώς η Βενετία έχει κυριαρχήσει στις περισσότερες περιοχές του ελλαδικού χώρου (Παπασταματίου Κοτζαγεώργης, 2015:239), τα προσκυνηματικά ταξίδια συνεχίζονταν καθώς παρατηρήθηκαν και μεταναστευτικά ρεύματα από την Ιταλία σε διάφορες βενετοκρατούμενες κτήσεις στον ελλαδικό χώρο, για επαγγελματικούς και μη λόγους.

Το κίνημα της Αναγέννησης είχε αρχίσει να εμφανίζεται στην Ιταλία ήδη τον 14ο αιώνα και βρισκόταν σε πολύ πρώιμο στάδιο που χαρακτηρίζεται ως Πρωτοαναγέννηση (Λαμπράκη- Πλάκα, 2004:16). Αυτό σημαίνει ότι οι λόγιοι της εποχής είχαν έρθει σε επαφή με κείμενα της αρχαιότητας, είχαν αρχίσει να αντιλαμβάνονται την σημασία των αρχαίων ερειπίων της Ιταλίας και όσοι ταξίδευαν έξω από αυτήν τους εντυπωσίασαν οι αρχαιότητες των βενετοκρατούμενων κτήσεων. Ωστόσο, μερικοί από αυτούς που ταξίδευαν προς τους Αγίους Τόπους, είχαν περιέργεια

για την πόλη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, την Κωνσταντινούπολη και επιδίωκαν να την επισκεφτούν (Δρούλια, 2003:9).

Ο 15ος αιώνας, γνωστός ως Κουατροτσέντο χαρακτηρίζει την Πρώιμη αναγέννηση στην Ιταλία (Λαμπράκη- Πλάκα, 2004:16). Τα ταξίδια έχουν αυξηθεί αισθητά, με κύριους προορισμούς την Παλαιστίνη και την Κωνσταντινούπολη ενώ και το εμπόριο αποτελεί την πιο βασική μετακίνηση της εποχής. Στο μεταξύ, στη δύση η μελέτη της αρχαιότητας έχει δημιουργήσει τις βάσεις για την αναβίωση και την ανάδειξη της αρχαίας κλασικής Ελλάδας. Στους ουμανιστικούς κύκλους της Φλωρεντίας ήταν που βρέθηκε χειρόγραφο από το έργο του Παυσανία «Ελλάδος Περιήγησις» και τότε ήταν που αναπτύχθηκε το κυνήγι χειρογράφων της αρχαιότητας. Στο πλαίσιο αυτό, ο Cristoforo Buondelmonti και ο Κυριάκος Αγκωνίτης (Ciriaco de Pizicolli), αποτέλεσαν τους δυο πιο γνωστούς και σημαντικούς περιηγητές της εποχής που επιδίωξαν, ο καθένας ξεχωριστά να εξερευνήσουν την Ανατολή, ώστε να ανακαλύψουν αρχαία χειρόγραφα, γεγονός που δείχνει ότι ο συλλεκτισμός χειρογράφων, επιγραφών και νομισμάτων για ιδιωτικές συλλογές αρχίζει. (Πίκουλας (επιμ), 2007:74-75· Τόλιας, 2003:62).

Ο Cristoforo Buondelmonti.

Ο Cristoforo Buondelmonti ήταν μοναχός που καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια της Φλωρεντίας ενώ σταδιακά τα ενδιαφέροντα του άλλαξαν και ασχολήθηκε ως γεωγράφος με την γεωγραφική και ιστορική χαρτογραφία. Βρισκόταν σε ουμανιστικούς κύκλους λόγιων της εποχής και στις αρχές του 15ου αιώνα, κινήθηκε στις βενετικές κτήσεις, την Κωνσταντινούπολη και τον ελλαδικό χώρο, προς αναζήτηση χειρογράφων. Γνωρίζοντας τις καταστροφές των εικόνων και των ναών κατά την Εικονομαχία τον 8ο και 9ο αιώνα, άρχισε να δείχνει ενδιαφέρον για την βυζαντινή και αρχαία τέχνη (Bessi, 2013:65). Τον ενθουσίασαν και τον κέρδισαν οι αρχαιότητες που αντίκρυσε στο δρόμο του, καθώς γνώριζε περί τίνος πρόκειται και έτσι περιηγήθηκε με οδηγούς τα περιηγητικά κείμενα του Πτολεμαίου και του Πλίνιου. Ο ίδιος έδειξε το ενδιαφέρον του για το νησί και τις αρχαιότητες της Κρήτης περιγράφοντας τες στο έργο του «Descriptio insule Candie» το 1417, ενώ δημιούργησε το δικό του νησολόγιο με νησιωτικούς χάρτες και κείμενα με γεωγραφικά και ιστορικά στοιχεία με τίτλο «Liber Insularum Archipelagi» το 1420.

Ο Κυριάκος Αγκωνίτης.

Ο Κυριάκος Πιτσικόλι, γνωστός ως Κυριάκος Αγκωνίτης, με καταγωγή από την Ανκόνα της Ιταλίας καταγόταν από οικογένεια εμπόρων και ως έμπορος κινούνταν συχνά και έβλεπε πολλά πράγματα στις διαδρομές που ακολουθούσε σε μακρινά μέρη. Ο ίδιος ταξίδεψε τρεις φορές στον ελλαδικό χώρο (1434-1435, 1444, 1447-1448) και βιώνοντας το πνεύμα της εποχής, με το κυνήγι χειρογράφων και την αναβίωση της κλασικής αρχαιότητας, επιδίωξε να καταγράψει επιγραφές, να αποτυπώσει μνημεία, γλυπτά, νομίσματα και αγάλματα που του έκανα εντύπωση, τα μέρη που πήγε, τα τοπία και ό,τι είδε σε επιστολές και στα «Commentarii», στα Σημειωματάρια του, τα οποία καταστράφηκαν (Σιμόπουλος, 1984:303-304). Ο Κυριάκος Αγκωνίτης υπήρξε σημαντική φυσιογνωμία του περιηγητισμού του 15ου αιώνα, θεωρείται ότι άνοιξε το δρόμο για τον περιηγητισμό αλλά και ότι σηματοδότησε την αρχή της επιστήμης της αρχαιολογίας. Από τα ταξίδια του στον ελλαδικό χώρο, ξεχώρισε την επίσκεψη του στην Αθήνα. Ήταν από τους πρώτους που προσέγγισαν την πόλη εκείνη την εποχή, καθώς η πρόσβαση σε αυτή ήταν δύσκολη έως και αδύνατη, λόγω της οθωμανικής κυριαρχίας εκεί καθώς δεν άφηναν ξένους ευρωπαίους να πλησιάσουν και η πόλη ήταν ερημωμένη τόσο που δεν θύμιζε το αρχαίο μεγαλείο που της απέδιδαν όλοι από όσα διάβαζαν. Ξεχώρισε τον Παρθενώνα, ενώ έκανε λόγο για τον πλούτο των μαρμάρινων ερειπίων της πόλης, για νομίσματα και τις αρχαίες επιγραφές. Ο Κυριάκος Αγκωνίτης ήταν από τους πρώτους που ασχολήθηκε με την αρχαιολογική παρατήρηση και αποτέλεσε το είδος του περιηγητή με περιέργεια για το ξένο και αγάπη για την αρχαιότητα.

16ος αιώνας

Παρά το γεγονός ότι ο 16ος αιώνας δεν απέχει πολύ, όσον αφορά τα ταξίδια από τον 15ο αιώνα μιας και τα ταξίδια συνεχίζονται προς τους Αγίους Τόπους, την Κωνσταντινούπολη και στις βενετοκρατούμενες κτήσεις, γίνονται αντιληπτές κάποιες σημαντικές αλλαγές. Η Δύση εκείνη την περίοδο βιώνει πνευματικές αλλαγές με την έντονη παρουσία του κινήματος της Αναγέννησης, βρίσκεται στην περίοδο της Κλασικής Αναγέννησης (Λαμπράκη- Πλάκα, 2004:16), μια περίοδος καινοτομιών, με σπουδαίες ανακαλύψεις, την αναβίωση της κλασικής αρχαιότητας, τον ουμανισμό και την ανάπτυξη των τεχνών. Είναι γεγονός ότι υπάρχει ενδιαφέρον για την ιστορία και

την γεωγραφία και αυτή η πνευματική άνθηση επιτυγχάνει να διεγείρει ακόμα περισσότερο το ενδιαφέρον της Δύσης για τον άλλο κόσμο, αυτό της Ανατολής. Είναι πολλοί οι ταξιδιώτες- περιηγητές που φτάνουν στην Ανατολή, απεικονίζουν αφαιρετικά ό,τι βλέπουν, τις απόψεις από πόλεις και λιμάνια, καταγράφουν τις αρχαιότητες, συνθέτουν κείμενα με πληροφορίες του ταξιδιού και του επισκέψιμου τόπου και μνημείων, αλλά στους ίδιους δεν είναι ξεκάθαρα και κατανοητά όλα αυτά.

Διαδρομές ταξιδιού του 15ου και 16ου αιώνα

Υπήρχαν διάφορες διαδρομές που εξυπηρετούσαν τους ταξιδιώτες-περιηγητές ώστε να φτάσουν στον προορισμό τους· στους Αγίους Τόπους και την Κωνσταντινούπολη. Πρόκειται κατά κύριο λόγο για δρομολόγια δια θαλάσσης που οργανώνονταν και ξεκινούσαν από την Βενετία, ενώ από εκεί και πέρα μέχρι να φτάσουν στον προορισμό τους, γίνονταν στάσεις ανεφοδιασμού. Από την Βενετία λοιπόν η πρώτη στάση ήταν η Ραγούζα, το σημερινό Ντουμπρόβνικ στην Κροατία, μετά ακολουθούσαν τα ιόνια νησιά με την πιο συχνή στάση να γίνεται στην Κέρκυρα, ενώ κατευθυνόμενοι νότια ο ανεφοδιασμός γινόταν στο νησί της Κρήτης ή αλλιώς Candia, την πιο σημαντική κτήση της Βενετίας (Παπασταματίου, 2015:241). Μετά την Κρήτη, η τελευταία στάση γινόταν σε ακόμα μια βενετική κτήση, την Κύπρο και από εκεί έφταναν στους Αγίους Τόπους (Βιγγοπούλου, 2005:15). Με προορισμό την Κωνσταντινούπολη, η διαδρομή ήταν η ίδια μέχρι την Κρήτη. Από εκεί το ταξίδι γινόταν μέσα από τα νησιά του αιγαίου με στάση στη Χίο και από εκεί περνώντας τον Ελλήσποντο έφταναν στην Κωνσταντινούπολη. Ακόμα μια διαδρομή για τους Αγίους Τόπους και την Κωνσταντινούπολη, ξεκινούσε από την Μασσαλία με πλοίο προς την Μάλτα. Το Τσιρίγο, τα σημερινά Κύθηρα, ήταν η πρώτη στάση στον ελλαδικό χώρο και ακολουθούσε η Κρήτη. Από την Κρήτη μπορούσε να μετακινηθεί κανείς είτε προς την Κωνσταντινούπολη μέσα από το αιγαίο και τον Ελλήσποντο ή να κατευθυνθεί προς την Παλαιστίνη μέσω της Κύπρου. Για την Κωνσταντινούπολη υπήρχαν ακόμα τρεις διαδρομές από τους χερσαίους δρόμους. Η πρώτη είχε αφετηρία το Οτράντο της Ιταλίας, γινόταν στάση στην Κέρκυρα και από εκεί ο ταξιδιώτης-περιηγητής περνούσε μέσα από την Ήπειρο και την Θεσσαλονίκη μέχρι να φτάσει στη Κωνσταντινούπολη. Αυτή η διαδρομή ήταν σπάνια και πολύ επικίνδυνη, καθώς πολλές περιοχές του ελλαδικού χώρου ήταν υπό την κυριαρχία των Οθωμανών και σε παρακμή, ενώ τα

χερσαία ταξίδια ήταν πολύ επικίνδυνα και λόγω των κλεφτών (Σιμόπουλος, 1984:54). Οι υπόλοιπες δυο χερσαίες διαδρομές είχαν κοινή αφετηρία την Ραγούζα και από εκεί οι ταξιδιώτες έφταναν ή ως το Βελιγράδι ή ως το Νόβι-Παζάρ και έπειτα ακολουθούσαν την ίδια πορεία μέχρι την Σόφια και στη συνέχεια μέχρι την Αδριανούπολη φτάνοντας έτσι στην Κωνσταντινούπολη (Βιγγοπούλου, 2005:16). Άλλη μια διαδρομή, γινόταν από την Κωνσταντινούπολη αυτή τη φορά, για όσους ήθελαν να φτάσουν στην Αλεξάνδρεια και τους Αγίους τόπους. Μπορούσε κανείς να ξεκινήσει από την Κωνσταντινούπολη, να περάσει από την Χίο και την Ρόδο προς την Αλεξάνδρεια και από εκεί στη Παλαιστίνη (Βιγγοπούλου, 2005:16).

Κεφάλαιο 3

Νεωτερική Περιήγηση

17ος αιώνας

Το παρελθόν φαίνεται να γίνεται πιο κατανοητό κατά τον 17ο αιώνα από τους περιηγητές. Τα ταξίδια γίνονται στα δυτικά της Μικράς Ασίας και πολλοί πλέον προσεγγίζουν την ηπειρωτική Ελλάδα. Οι περιηγήσεις είναι πιο συστηματικές, οι περιηγητές φτάνουν στον ελλαδικό χώρο έχοντας περισσότερες γνώσεις και μέσω της εμπειρικής παρατήρησης καταφέρνουν να προσεγγίσουν ακόμα και να ταυτίσουν τα λεγόμενα των αρχαίων κειμένων με τους τόπους, τα τοπία και τις αρχαιότητες που αντικρίζουν (Βιγγοπούλου, 2005:17). Έτσι, με πρίσμα τη γνώση και το ενδιαφέρον τους για την κλασική αρχαιότητα και τις αρχαιότητες, τα ταξίδια τους στον ελλαδικό χώρο αποσκοπούν στο να βιώσουν το μεγαλείο του αρχαίου κόσμου, αποδίδοντας μια ιστορική απεικόνιση του τοπίου, με πληροφορίες για τα γεγονότα και τον βίο της πόλης, συνεισφέροντας στη συλλογική μνήμη για το αρχαίο ελληνικό και σύγχρονο τοπίο (Μπελαβίλας, 2005:164-165). Περιηγητές της εποχής που ξεχωρίζουν στον ελλαδικό χώρο είναι ο Jacob Spon και ο Vincenzo M. Coronelli.

Ο Jacob Spon

Ο Jacob Spon ήταν γιατρός από την Γαλλία. Τα ενδιαφέροντα του ήταν ποικίλα καθώς ήταν πολυμαθής και του άρεσε να ασχολείται με πολλά πράγματα. Γνώριζε καλά τα αρχαία κείμενα και το πραγματικά μεγάλο ενδιαφέρον του για την αρχαιολογία τον άφησε στην ιστορία ως τον «…πραγματικό εισηγητή της αρχαιολογίας της πόλης των Αθηνών…» (Βιγγοπούλου, 2005:4). Με οδηγό τα περιηγητικά κείμενα του Παυσανία

και του J. Giraud, ο Spon περιηγήθηκε στην Αθήνα και την κατέγραψε με λεπτομέρειες, απεικόνισε τοπία με μνημεία και ανέδειξε πληροφορίες για την ζωή των Αθηναίων που βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι απεικονίσεις αυτές δεν είναι απαραίτητα η παρουσίαση της πραγματικότητας στον ελληνικό χώρο. Πολλές φορές υπάρχουν υπερβολές, παραμορφώσεις και ελλιπείς πληροφορίες σε αναπαραστάσεις των τοπίων του 17ου αιώνα.

Ο Vincenzo M. Coronelli

Ο Vincenzo M. Coronelli ήταν Ιταλός περιηγητής, μοναχός, χαρτογράφος και εγκυκλοπαιδιστής, ήταν ιδρυτής της πρώτη γεωγραφικής εταιρείας, της Γεωγραφικής Ακαδημίας των Αργοναυτών. Ταυτόχρονα, βρέθηκε στην Αθήνα για να απεικονίσει στιγμιότυπα από τις μάχες που κέρδισαν οι βενετοί, κατά τον Βενετό-οθωμανικό πόλεμο, το 1684-1687 (Βιγγοπούλου, 2005:6). Σε αυτό το σημείο φαίνεται ότι οι περιηγητές είχαν και πολιτικές αποστολές στα ταξίδια τους εκτός από το να ικανοποιήσουν τις προσωπικές τους ανάγκες και ενδιαφέροντα.

Το Grand Tour

Η Αναγέννηση και η στροφή προς την κλασική αρχαιότητα πυροδότησε τα ταξίδια, καθιστώντας ζωντανό το πνεύμα της αρχαιότητας τόσο στην Ιταλία όσο και στον Ελλαδικό χώρο. Όταν μειωθεί το ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες της Ρώμης, το ενδιαφέρον στρέφεται στην Αθήνα. Κατά τον 17ο έως και τον 18ο αιώνα, εμφανίστηκε το Grand- Tour, όπου νέοι ευγενείς για να ολοκληρώσουν την εκπαίδευση τους οργάνωναν ταξίδια εξερεύνησης προς τα άγνωστα μέρη της Ανατολής ώστε να θαυμάσουν τα αρχαία μνημεία της κλασικής αρχαιότητας και τα απομεινάρια της αρχαίας τέχνης. Δεν είναι λίγα τα πορτρέτα ευγενών που σήμερα στολίζουν μουσεία και εκθέσεις, τότε μεγάλες τραπεζαρίες, αίθουσες και βίλες, με τους ευγενείς να απεικονίζονται με κύρος άλλοτε κοντά σε αγάλματα, άλλοτε να στέκονται σε αρχαία μνημεία και σε ένα τοπίο γεμάτο με αρχαιότητες (Darley, 2008:17). Το πιο σύνηθες ήταν να ακολουθούνται από ζωγράφους, όπου είχαν αναλάβει να συνθέσουν όλα όσα αντίκρισε ο ευγενής- περιηγητής αλλά και τον ίδιο, σε ένα πορτρέτο που θα τον κάνει πιο δημοφιλή στους αριστοκρατικούς κύκλους της εποχής, έχοντας επιστρέψει από το μακρινό ταξίδι εξερεύνησης της κλασικής αρχαιότητας, δείχνοντας την εξέλιξη του πνευματικά και αρχαιογνωστικά.

18ος αιώνας

Ο 18ος αιώνας, ο αιώνας του Διαφωτισμού, έχει φέρει πολλές αλλαγές στον τρόπο αντίληψης των πραγμάτων. Είναι ο αιώνας του ορθολογισμού, της προόδου, της επιστήμης και της εξειδίκευσης. Η ιστορία και η αρχαιολογία θεωρούνται πλέον επιστήμες και έτσι δόθηκε έμφαση στις ανασκαφές, στην ερμηνεία των καταλοίπων και μέσα από την εξειδίκευση αναπτύχθηκε το γνωστικό επίπεδο. Οι περιηγητές λοιπόν, τον 18ο αιώνα, είναι επιστήμονες, αρχαιολάτρες και επιδιώκουν τα ταξίδια τους να έχουν αρχαιολογικό χαρακτήρα, προσεγγίζοντας έτσι μέρη όπως η Κωνσταντινούπολη και η Αθήνα. Ο Λουδοβίκος ΙΔ΄ στέλνει στην Αθήνα τον βοτανολόγο, J. Pitton de Tournefort για περιήγηση, ώστε να ερευνήσει και να μελετήσει τον γεωγραφικό χώρο, την κοινωνία και την ιστορία των ελληνικών περιοχών, καταφέρνοντας έτσι να καταγράψει στοιχεία του αρχαίου κόσμου και συνθέτοντας τα με στοιχεία του σύγχρονου να τα αναδείξει. Αυτό το είδος περιηγητισμού αποτέλεσε και το πρότυπο των περισσότερων ταξιδιών εκείνη την εποχή (Βιγγοπούλου, 2005:18). Οι ίδιοι τους πλέον, επηρεασμένοι από το κίνημα του Διαφωτισμού, φτάνουν στον ελλαδικό χώρο με πολύ πιο υψηλό γνωστικό επίπεδο τόσο των αρχαίων και θεωρητικών κειμένων όσο και των πρακτικών μεθόδων απεικόνισης αλλά και συστηματικής μελέτης αρχαιοτήτων και ανασκαφών (Μαλλούχου- Tufano, 2015:75). Γεγονός που τους καθιστά ικανούς να έχουν πιο επιστημονική και ερμηνευτική οπτική των πραγμάτων στα συστηματικά τους ταξίδια και έχοντας επανεκτιμήσει την σημασία του παρελθόντος μέσα από τις αρχαιότητες._Στο πλαίσιο αυτό, όλο και περισσότεροι περιηγητές προσεγγίζουν την Ελλάδα, η οποία διανύει τον Ελληνικό Διαφωτισμό, αναδεικνύεται πνευματικά, αρχίζει να κατανοεί τις αρχαιότητες που έχει ενσωματώσει στην καθημερινότητα της και ετοιμάζει την απελευθέρωση της.

Νεοκλασικισμός

Ταυτόχρονα, η αύξηση των ταξιδιών στον ελλαδικό χώρο για αναζήτηση και καταγραφή αρχαιοτήτων δικαιολογείται, καθώς αυτή την περίοδο του Διαφωτισμού, εμφανίζεται στις τέχνες το ρεύμα του Νεοκλασικισμού που κράτησε έως και στις αρχές του 19ου αιώνα. Ο Νεοκλασικισμός αναπτύχθηκε μέσα από τις θεωρητικές προσεγγίσεις του Γιόχαν Γιοακίμ Βίνκελμαν, ο οποίος θεωρείται θεμελιωτής της επιστήμης της αρχαιολογίας και της ιστορίας της τέχνης. Ο Βίνκελμαν με τα δυο του

έργα: «Σκέψεις για τη μίμηση των ελληνικών έργων στη ζωγραφική και τη γλυπτική», 1755 και «Η ιστορία της τέχνης στην αρχαιότητα» του 1764, επηρέασε τις αντιλήψεις περί αισθητικής. Έχοντας μελετήσει την ρωμαϊκή και την ελληνική αρχαιότητα υποστήριξε ότι η κλασική αρχαιότητα και τα έργα της αποτελούν το ιδανικό πρότυπο, άξιο να μιμηθεί κανείς, καθώς αποπνέουν ομορφιά, πολιτική αρετή και ηθικές αξίες, αναδεικνύοντας την τελειότητα της ελληνικής τέχνης. Αυτό το ιδανικό, πρέπει ως άνθρωποι του 18ου αιώνα, να μιμηθούν μέσω της έμπνευσης και να δημιουργήσουν νέα κλασικά έργα που θα υπερβαίνουν το ιδανικό της ελληνικής αρχαιότητας.

Συλλογή αρχαιοτήτων και οι Dilettanti

Ένας από τους στόχους κάθε περιήγησης που ήταν κοινός ήδη από τον 15ο αιώνα έως και τον 20ο αιώνα είναι η συλλογή αρχαιοτήτων (Τόλιας, 2003:62). Ήδη από τον 15ο αιώνα και την επίδραση που είχε το κίνημα της Αναγέννησης για την αντίληψη της αρχαιότητας, οδήγησε πολλούς να καταφύγουν στη συλλογή χειρογράφων, νομισμάτων, φορητών αρχαιοτήτων και οτιδήποτε άλλο μπορούσε να θυμίζει την αρχαιότητα. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο Cristoforo Buondelmonti ήταν από τους πρώτους κυνηγούς αρχαίων χειρογράφων, όπως και ο Κυριάκος Αγκωνίτης που σύλλεξε πολλά νομίσματα και κατέγραψε αρχαίες επιγραφές από μνημεία που συναντούσε στα ταξίδια του. Σταδιακά αναπτύχθηκαν ιδιωτικές συλλογές κυρίως στην Βενετία και την Φλωρεντία, με αρχαιότητες από τις Βενετοκρατούμενες περιοχές του ελλαδικού χώρου, κατά τον 15ο και 16ο αιώνα. Με τους αιώνες η συλλογή αρχαιοτήτων αποτελούσε ειδική αποστολή, καθώς με την ανακάλυψη της ομορφιάς του τοπίου, ήδη μέσα από τα κείμενα του Δάντη και του Βοκκάκιου (Burckhardt, 1997: 206), αλλά και με την στροφή στην αρχαιότητα κατά την περίοδο της Αναγέννησης, οι αρχαιότητες αποτέλεσαν αντικείμενο κύρους και βρέθηκαν να διακοσμούν τόσο εσωτερικούς αλλά και εξωτερικούς χώρους· βίλλες, κήπους και αυλές ευγενών της εποχής. Από όσους έφταναν στον ελλαδικό χώρο βέβαια, δεν είχαν όλοι καλές προθέσεις και δεν τους ένοιαζε η προστασία των αρχαιοτήτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Αββάς Fourmont γνωστός και ως ο «βάνδαλος», ο οποίος στα ταξίδια του τον 18ο αιώνα, όταν ολοκλήρωνε την αντιγραφή της επιγραφής ή την απεικόνιση των αρχαίων μνημείων τα κατάστρεφε επιδιώκοντας την αποκλειστικότητα. Ωστόσο, η πιο γνωστή περίπτωση αρχαιοθηρίας είναι αυτή του Λόρδου Έλγιν, ο οποίος το 1799 διορίστηκε ως πρέσβης

της Μεγάλης Βρετανίας στην Κωνσταντινούπολη και έπειτα από μια πρόταση του Τόμας Χάρισον να αποτυπώσει και να φτιάξει εκμαγεία από αρχαία μνημεία ώστε να διακοσμήσει την έπαυλη του, ο Λόρδος Έλγιν αποφάσισε να στείλει τεχνίτες στην Ακρόπολη της Αθήνας. Οι τεχνίτες εργάζονταν στα μνημεία της Ακρόπολης μέχρι το 1804, επιφέροντας τους πολλές καταστροφές και αλλοιώσεις. Τα μάρμαρα του Παρθενώνα μεταφέρθηκαν στην Αγγλία, βρέθηκαν αποθηκευμένα σε αποθήκες, λόγω οικονομικών προβλημάτων του Έλγιν αλλά πρωταγωνίστησαν στην έκθεση που οργάνωσε στο Παρκ Λέιν (Stoneman, 1996:265). Τελικά, η συλλογή των αρχαίων μαρμάρων πέρασε στην κατοχή του Βρετανικού κράτους που τα πούλησε στην Βρετανική κυβέρνηση ενώ από το 1816 βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο. Ο συλλεκτισμός, λοιπόν, αρχαίων κειμηλίων, αρχαιοτήτων, χειρογράφων και νομισμάτων όλους αυτούς τους αιώνες έφερε οικονομικό κέρδος και αποσκοπούσε στην ένδειξη κύρους και μεγαλοπρέπειας των ευγενών αρχαιοδιφών που τα αποκτούσαν.

Αυτή την περίοδο, όπου τα ταξίδια προς την Ελλάδα έχουν αυξηθεί, όπως και το αρχαιογνωστικό ενδιαφέρον, οι αρχαιότητες αποτελούν πιο σημαντική πηγή από τα αρχαία κείμενα και πολλοί αρχαιοδίφες και αρχαιολάτρες, μέσω της αυτοψίας προσεγγίζουν την κλασική αρχαιότητα (Τόλιας, 2003:65). Περίπου το 1732 ιδρύθηκε στην Αγγλία η Εταιρεία των Dilettanti, δηλαδή των Ερασιτεχνών, από βρετανούς αρχαιοδίφες, λόγιους, αρχιτέκτονες και τεχνίτες που αγαπούσαν τις τέχνες και την αρχαιολογία, είχαν κάνει ταξίδια στην Ιταλία και αποφάσισαν να καταγράψουν με επιστημονική προσέγγιση τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και συγκεκριμένα της Αθήνας (Πίκουλας κ.α., 2007:131). Είναι αλήθεια ότι πραγματοποίησαν πολύ σημαντικές αρχαιολογικές ανασκαφές και δημοσίευσαν πολλές εκδόσεις αποτυπώνοντας με λεπτομέρειες τις αρχαιότητες, καθώς είχαν αισθητικές αναζητήσεις και μέσα από την μελέτη και λεπτομερή καταγραφή και αποτύπωση των μνημείων, θα εμπνέονταν ώστε να αποδώσουν στοιχεία της αρχαίας κλασικής αρχιτεκτονικής στην Αγγλία. Οι περιηγητικές αποστολές των Dilettanti στην Αθήνα, δεν είχαν μονοδιάστατο χαρακτήρα, καθώς μπορεί να επιτεύχθηκε η ανάπτυξη στην μεθοδολογία της αρχαιολογίας αλλά κατέστη καταστροφική για πολλές αρχαιότητες. Σημαντικές φυσιογνωμίες της Εταιρείας των Dilettanti που ταξίδεψαν στην Αθήνα και

πραγματοποίησαν αρχαιολογικές αποστολές είναι ο Stuart James και ο Nicholas Revett.

19ος αιώνας

Ο 19ος αιώνας, ο αιώνας που αναπτύχθηκε το κίνημα του Ρομαντισμού, το πνεύμα του φιλελληνισμού και η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρίσκεται σε παρακμή, στην Ελλάδα ο περιηγητισμός και το ενδιαφέρον για την κλασική αρχαιότητα συνεχίζονται αδιάκοπα. Οι περιηγητές πλέον ταξιδεύουν στην Μακεδονία, την Θράκη και την Αθήνα ενώ φτάνουν στη Μικρά Ασία και συνεχίζουν να επισκέπτονται τα Ιόνια νησιά, την Κρήτη, την Κωνσταντινούπολη και την Παλαιστίνη. Οι ιδεολογικές προσεγγίσεις του αιώνα, με τον Ρομαντισμό, τον Οριενταλισμό και τον Φιλελληνισμό δημιουργούν στους περιηγητές την ανάγκη ανθρωποκεντρικής προσέγγισης του μέρους που επισκέπτονται, δίνουν έμφαση στο πολιτικό και κοινωνικό στοιχείο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν τους ενδιαφέρουν οι αρχαιότητες. Τον αιώνα αυτόν έχει αρχίσει να αλλάζει το είδος των περιηγήσεων. Ακριβώς επειδή τα ταξίδια και οι περιηγητές έχουν αυξηθεί αισθητά στην Ελλάδα, γεγονός που επιτεύχθηκε με την εμφάνιση του ατμού στα μέσα μεταφοράς, το ταξίδι πλέον δεν είναι ένα προσωπικό βίωμα του περιηγητή, αλλά μια γνώριμη κοινή εμπειρία που θυμίζει ταξίδι για ψυχαγωγία ή καλύτερα τουρισμό (Βιγγοπούλου, 2005:23). Παρ' όλα αυτά, ο 19ος αιώνας, κατέρριψε κάθε ψευδαίσθηση που υπήρχε στο μυαλό των περιηγητών για την επίσκεψη τους στην πόλη της κλασικής αρχαιότητας. Ήταν σύνηθες όσοι ταξίδευαν στον ελλαδικό χώρο και κυρίως στην Αθήνα, να είχαν μια εξιδανικευμένη έως ειδυλλιακή εικόνα της πόλης, πιστεύοντας ότι θα βιώσουν την εμπειρία της κλασικής Αθήνας του 5ου αιώνα, έτσι όπως παρουσιάζεται στα αρχαία κείμενα. Αντί αυτού, έρχονταν αντιμέτωποι με μια ερειπωμένη πόλη, με σπασμένες, αφρόντιστες και σκόρπιες αρχαιότητες και με έναν λαό που δεν φαινόταν να είχε κάποια σύνδεση με το παρελθόν του (Πίκουλας κ.α., 2007:163). Βέβαια, αυτή η συνειδητοποίηση, ότι δεν υπάρχει πλέον συσχετισμός αρχαίων κειμένων και σύγχρονης πραγματικότητας, εμφανίζεται ήδη από τον 17ο αιώνα, απλά τον 19ο γίνεται πιο εμφανής λόγω της αύξησης των ταξιδιών.

Οριενταλισμός

Η ειδυλλιακή εικόνα που είχε δημιουργηθεί στους περιηγητές για την Αθήνα, αλλά και συνολικά για όλες τις περιοχές της Ανατολής, προσεγγίζεται με τον όρο του

Οριενταλισμού. Σύμφωνα με τον Edward Said η έννοια της Ανατολής, του ανατολικού κόσμου, είναι μια επινόηση της Ευρώπης για να περιγράψει το άλλο, το μακρινό, το διαφορετικό από αυτήν που βρίσκεται στην Ανατολή. Πρόκειται για έναν ρομαντικό τόπο, που για τους ευρωπαίους φαντάζει να εμπεριέχει τοπία, συλλογικότητες και αναμνήσεις μακρινών εποχών (Said, 1996:11), αφού η αλήθεια είναι ότι αποτελεί τον τόπο γέννησης των αρχαιότερων πολιτισμών. Ο Said, μεταξύ άλλων τονίζει ότι ο Οριενταλισμός, η προσέγγιση της Ανατολής μπορεί να χαρακτηριστεί ως το αναπόσπαστο κομμάτι της δυτικής κουλτούρας και πολιτισμού, αν σκεφτεί κανείς ότι η Ανατολή από πάντα αποτελούσε την προσωποποίηση μιας αντίπαλης οντότητας, γλωσσικά, πολιτικά, πολιτισμικά, κοινωνικά. Ο Οριενταλισμός λοιπόν, επηρέασε έντονα τους καλλιτέχνες αλλά και τους ανθρώπους που ταξίδευαν προς την Ανατολή. Πλέον το ενδιαφέρον στράφηκε στα ηθογραφικά στοιχεία του ελληνικού τόπου και της ζωής των ανθρώπων, αποτυπωμένα και αντιλαμβανόμενα μέσα από τον Ρομαντισμό.

Φιλελληνισμός

Ο 19ος αιώνας, με τον Ρομαντισμό και τον Οριενταλισμό, ολοκληρώνεται με την εμφάνιση του Φιλελληνισμού ήδη από τις πρώτες δεκαετίες της εποχής. Με την αύξηση των ταξιδιών και βλέποντας οι Έλληνες το απερίγραπτο ενδιαφέρον των περιηγητών για τα αρχαία μνημεία και την αρχαία ιστορία του τόπου, άρχισαν να καταλαβαίνουν ότι τα ερείπια αυτά είναι σημαντικά ώστε να θέλουν να τα θαυμάσουν ξένοι ευρωπαίοι και αποτελούν κομμάτι του παρελθόντος τους. Στο μεταξύ, είχε ολοκληρωθεί με επιτυχία η Γαλλική Επανάσταση δίνοντας ακόμα πιο μεγάλο κίνητρο στον ελληνικό λαό να ξεσηκωθεί για την απελευθέρωση του. Η στροφή του ενδιαφέροντος των περιηγητών προς τον ελληνικό λαό ήταν αποτέλεσμα όλης αυτής της προσπάθειας οργάνωσης του Αγώνα για απελευθέρωση. Ήταν κάτι που συγκινούσε τους ξένους στη θέαση ότι οι απόγονοι των αρχαίων διεκδικούν την ελευθερία και ανάδειξη τους ενώ ταυτόχρονα η προσπάθεια αυτή ευαισθητοποιούσε όλους όσους είχαν βιώσει καταπίεση μέσω των συντηρητικών τους κυβερνήσεων (Δρούλια, 1975:314). Τότε ήταν πολλοί που θέλησαν να βοηθήσουν με την συμμετοχή τους στην απελευθέρωση του ελληνικού λαού, ίσως και για να λυτρωθούν οι ίδιοι τους. Όλοι όσοι συμμετείχαν σε αυτή την προσπάθεια του Αγώνα, ονομάστηκαν φιλέλληνες. Η είδηση της οργάνωσης της ελληνικής επανάστασης μέχρι το 1821 είχε μαθευτεί στον ευρωπαϊκό

κόσμο που δήλωσε έμπρακτα την συμπαράστασή του με την αποστολή εθελοντών τόσο από την Γερμανία, την Γαλλία, την Ιταλία όσο και από την Πολωνία, την Ελβετία, την Βρετανία και την Αμερική αλλά και από βαλκανικές χώρες. (Δρούλια, 1975:314). Πρακτικά, ο φιλελληνισμός εφαρμόστηκε με την πολύτιμη βοήθεια των εθελοντών, είτε άμεσα στο πεδίο της μάχης είτε έμμεσα, υποστηρίζοντας με πολεμοφόδια τους μαχόμενους και φροντίζοντας τους αμάχους και πρόσφυγες, ενώ παράλληλα έμφαση δόθηκε στις απελευθερωμένες περιοχές. Ο Άγγλος ποιητής, Λόρδος Βύρωνας αποτέλεσε ίσως την σημαντικότερη φυσιογνωμία του φιλελληνισμού, αφού η παρουσία του στον ελληνικό χώρο υπήρξε απαραίτητη, καθώς «…στο πρόσωπο του ο ελληνικός λαός είδε συμπαράσταση όλου του πολιτισμένου κόσμου…τη δικαίωση του αγώνος του» (Δρούλια, 1975:474). Φαίνεται λοιπόν, ότι η παρουσία και η ευαισθητοποίηση των περιηγητών στην Ελλάδα υπήρξε πολύ σημαντική, διότι το ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες τους έφερε αντιμέτωπους με την σκληρή πραγματικότητα του ελληνικού λαού, που χρειαζόταν να αναπτερωθεί το ηθικό του για να διεκδικήσει την ελευθερία του.

Κεφάλαιο 4

Σύγχρονη Περιήγηση

20ος αιώνας

Η Ελλάδα συνεχίζει να είναι επισκέψιμη, καθώς τα ταξίδια δεν σταματούν ποτέ, ούτε τον 20ο αιώνα. Αντιθέτως, είναι περίοδος συνειδητοποίησης της ιστορικής συνέχειας που μετατρέπεται σε ιστορική μνήμη και το παρόν συνδέεται με το παρελθόν. Είναι, επίσης περίοδος δημιουργίας και οργάνωσης μουσείων, αρχαιολογικών χώρων και τοποθεσιών, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα προβολής και θαυμασμού της αρχαιότητας από όλους τους επισκέπτες. Η εμφάνιση της φωτογραφίας αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα, δίνοντας την δυνατότητα στους περιηγητές να αποδώσουν με ταχύτητα, ακρίβεια και με αντικειμενική προσέγγιση αρχαιότητες, τοπία και συλλογικότητες του τόπου. Πλέον ταξιδεύουν όλοι παντού και βλέπουν τα πάντα, ενώ οι καλλιτέχνες· ζωγράφοι, λογοτέχνες, φωτογράφοι και ποιητές, βρίσκουν την έμπνευση τους στις αρχαιότητες του αρχαίου ελληνικού κόσμου και εμπλουτίζουν ακόμα περισσότερο τα θέματα τους μέσα από την συνύπαρξη παρόντος και παρελθόντος στον ελληνικό χώρο. Φυσικά δεν λείπουν οι ερευνητές και αρχαιολόγοι που προσπαθούν συνεχώς να

ερευνήσουν και να μάθουν για το παρελθόν μέσα από τις ανασκαφές με τα κατάλοιπα που ανακαλύπτουν και με τις κειμενικές αρχαίες πηγές. Από τα ίδια μέρη περάσαν, περνούν και θα περνούν για πολύ ακόμα, διαφορετικοί άνθρωποι σε αναζήτηση· πνευματική, γνωστική, αρχαιοθηρική, αρχαιολογική ή απλά τουριστική, ωστόσο η ιστορική μνήμη του παρελθόντος θα είναι πάντα εκεί για να ανακαλυφθεί.

Κεφάλαιο 5

Απεικονίζοντας τοπία της αρχαιότητας

Το Τοπίο και ο Πολιτισμός

Αρχαίος και σύγχρονος κόσμος βρέθηκαν να συνυπάρχουν σε τοπία μέσα από την αναπαράστασή τους σε αφηγήματα λεκτικά, εικονιστικά και δραματοποιημένα. Το τοπίο αποτελεί μέρος του τόπου και συνδέεται με τον πολιτισμό και την κουλτούρα του (civilization και culture αντίστοιχα), δηλαδή την εξέλιξη της τεχνολογίας και κάποια βασικά χαρακτηριστικά του τόπου που τον καθιστούν αναγνωρίσιμο (Μωραΐτης, 2015:21). Ο πολιτισμός και η κουλτούρα κάθε τόπου αποτυπώνεται από τους περιηγητές μέσα από την αναπαράσταση του τοπίου, δηλαδή την οπτικοποίηση επιλεγμένων στοιχείων του πραγματικού τοπίου σε μια εικόνα. Υπάρχουν οι εσωτερικές εικόνες αναπαράστασης του τοπίου που δημιουργούνται με βάση τον τρόπο πρόσληψης και αντίληψης του περιηγητή για ένα τοπίο, και οι εξωτερικές εικόνες που αποτυπώνουν την προσπάθεια έκφρασης και επικοινωνίας της αντίληψης του (Βαβουρανάκης, 2015:52). Έτσι, οι αναπαραστάσεις των τοπίων φανερώνουν τις βιωμένες εμπειρίες του περιηγητή στον τόπο, ζωντανεύοντας στοιχεία του πολιτισμού και της κουλτούρας του, ειδικά στην περίπτωση αυτή με την αναπαράσταση αρχαιοτήτων του ελληνικού χώρου κρατώντας ζωντανή την συλλογική μνήμη. Τι είναι όμως αυτό που δημιουργεί μια συλλογική μνήμη για έναν πολιτισμό μέσα από την αναπαράσταση τοπίων; Τα μνημεία.

Μνημεία

Τα μνημεία αποτελούν τον δίαυλο επικοινωνίας μεταξύ παρελθόντος και παρόντος. Ο ορισμός των μνημείων παρουσιάζεται με κατανοητό τρόπο από την Μαλλούχου-Tufano Φανή, «…οτιδήποτε ανακαλεί στη μνήμη ή υπενθυμίζει κάτι, και, σε τελευταία ανάλυση, προειδοποιεί ή αφήνει υποθήκη για κάτι στους συγχρόνους του ή τους επιγενόμενους. Η κυριολεκτική αυτή έννοια του μνημείου, που είναι πολύ πλατιά,

γρήγορα ταυτίστηκε με το μεμονωμένο κτίσμα-σήμα της διαιώνισης της μνήμης ενός προσώπου, μιας πολιτείας ή ενός ιστορικού γεγονότος…» (Μαλλούχου- Tufano, 2015:11). Πράγματι, οι άνθρωποι ήδη από πολύ νωρίς, στη θέαση ενός μνημείου, κάποιου μικρού ιερού, κάποιου τάφου ή άλλων κτισμάτων αλλά και τεχνέργων, ένιωθαν την ανάγκη να δημιουργήσουν σχέσεις συνέχειας με το παρελθόν, καθώς ανέκαθεν ο άνθρωπος είχε την ανάγκη σύνδεσης με το παρελθόν του, διότι αποτελεί κομμάτι της ταυτότητάς του. Έτσι, οι άνθρωποι νιώθοντας δέος και εντυπωσιασμό για τα δημιουργήματα των προγόνων τους, φρόντισαν να τα κρατήσουν ζωντανά στη μνήμη τους μέσω της μνημειακότητας τους, επιτυγχάνοντας την συλλογική μνήμη.

Πρόσληψη και απεικόνιση τοπίων της αρχαιότητας

Στην περίπτωση αυτή, η συλλογική μνήμη έμεινε ζωντανή μέσα από τις αναπαραστάσεις των τοπίων της αρχαιότητας από τους περιηγητές. Τα περιηγητικά κείμενα έδωσαν ποικίλες πληροφορίες για την πρόσληψη του τοπίου, τους τόπους, τις αρχαιότητες και τους ανθρώπους αλλά και το ιστορικό συγκείμενο. Η απεικόνιση του τοπίου ξεκινάει ήδη από τον 14ο και 15ο αιώνα, με τα ταξίδια προς τους Αγίους Τόπους, όπου οι ταξιδιώτες αποτυπώνουν για προσωπική τους χρήση χάρτες, απόψεις λιμανιών, πόλεων και νησιών κυρίως των βενετικών κτήσεων του ελληνικού χώρου και ελάχιστα από τον ηπειρωτικό χώρο (Μπελαβίλας, 2005:168). Τα σχέδια είναι πολύ αφαιρετικά, μπορεί να περιλαμβάνουν απλοϊκή απεικόνιση σπιτιών, φρουρίων και φυσικών στοιχείων, όπως βουνά, δέντρα και θάλασσα, που συχνά αποτελούν φαντασιακά τοπία με λίγες εξαιρέσεις που παραπέμπουν στην πραγματικότητα. Εξάλλου, οι ταξιδιώτες αυτής της εποχής, ταξιδεύουν για να προσκυνήσουν στους Αγίους Τόπους και δεν είναι στην άμεση προτεραιότητα τους να απεικονίσουν ρεαλιστικά και λεπτομερώς στοιχεία του τόπου που επισκέπτονται. Έτσι, ο ταξιδιώτης συνθέτει εικόνες και λέξεις για να περιγράψει αυτό που βλέπει, δυσκολεύεται όμως να αντιληφθεί το βαθύτερο νόημα της αρχαιότητας και το δέος που νιώθει για αυτή, έτσι απλά παρατηρεί τα αρχαία κλασικά έργα και μνημεία και αυτό το διαφορετικό που αποπνέει η Ανατολή. Τον 17ο αιώνα, δημιουργήθηκε η ανάγκη για αυτοψία του χώρου, γεγονός που οδήγησε στην αύξηση των ταξιδιών και την ανάπτυξη της γεωγραφικής μελέτης (Δρακοπούλου, 1993:427), αλλά και μελέτης της αρχαιολογίας. Οι περιηγητές επιδιώκουν να απεικονίσουν με πιστότητα απόψεις πόλεων και λιμανιών, οικισμών, δείχνοντας το πολεοδομικό

σύστημα κάθε τόπου, κάποια στοιχεία της χλωρίδας και της πανίδας της περιοχής, προμαχώνες και πύργους, δηλαδή οχυρά που εξυπηρετούσαν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά την βενετική κυριαρχία (Μπελαβίλας, 2005:171-172). Επίσης, η ρεαλιστική προσέγγιση που προσπάθησαν να αποδώσουν επιτυγχάνεται από την ζωντανή δράση των απεικονίσεων, μέσα από την αποτύπωση καπνού και τοπίων κατά την διάρκεια κάποιου ιστορικού γεγονότος, δίνοντας πληροφορίες για τα γεγονότα και τον βίο της πόλης, συνεισφέροντας στη συλλογική μνήμη για το αρχαίο ελληνικό και σύγχρονο τοπίο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση του Vincenzo M. Coronelli, απεσταλμένος από την Βενετία στον ελλαδικό χώρο, με αποστολή να απεικονίσει της θριαμβευτικές νίκες της Βενετίας κατά τον Ενετό-οθωμανικό πόλεμο, το 1684-1687. Ο Coronelli απεικόνισε με λιτό τρόπο, μια άποψη της Αθήνας, κάνοντας αναφορά στην ανατίναξη του Παρθενώνα από τον Φραγκίσκο Μοροζίνι. Ο πόλεμος ήταν αισθητός στην ηπειρωτική Ελλάδα από το 1684 που κήρυξε πόλεμο, εναντίον του σουλτάνου, η Βενετία. Ο βενετός στρατηγός Μοροζίνι, έχει συνδεθεί με την καταστροφή του Παρθενώνα το 1687, διότι στις 21 Σεπτεμβρίου οι τούρκοι αιφνιδιάστηκαν από την εμφάνιση του βενετικού στρατού και κλείνονται στην Ακρόπολη, την οποία επί τέσσερεις μέρες οι βενετοί βομβαρδίζουν και στις 26 Σεπτεμβρίου μια βόμβα φτάνει μέσα στον Παρθενώνα, στην αποθήκη των τουρκικών πυρομαχικών με αποτέλεσμα να καταστραφεί μεγάλο μέρος της ακρόπολης και πάρα πολλά μνημεία (Σιμόπουλος, 1995:698-700). Ο Παρθενώνας εκείνη την εποχή είχε μεγάλη καλλιτεχνική αξία, για όσους μπορούσαν να την αντιληφθούν, όπως για παράδειγμα, η Άννα Άκεργελμ, μια κυρία των τιμών, όπου γράφει στο ημερολόγιο της ότι ο κόσμος δεν θα μπορέσει να ξαναχτίσει τέτοιο αριστούργημα (Σιμόπουλος, 1995:700). Η καταστροφή μεγάλου μέρους του Παρθενώνα και διαφόρων μνημείων της Ακρόπολης, δυσαρέστησε πολλούς δυτικούς αρχαιολάτρες ώστε οι περιηγητές που επισκέπτονταν τον ελλαδικό χώρο και την Αθήνα, ανέλαβαν να καταγράψουν λεπτομερώς και να μελετήσουν τις αρχαιότητες, ώστε να διασφαλίσουν να μείνει η αρχαιότητα ζωντανή. Φτάνοντας στον 18ο αιώνα, η μελέτη και η λεπτομερείς απεικόνιση των αρχαιοτήτων είναι το χαρακτηριστικό της εποχής, οπότε γίνεται μια πιο επιστημονική προσέγγιση των αρχαιοτήτων του ελλαδικού χώρου, πεδίο που δραστηριοποιήθηκαν πολλά μέλη της εταιρείας των Dilettanti. Στις απεικονίσεις παρατηρεί κανείς πιο ρεαλιστικά τοπία, με στοιχεία και λεπτομέρειες από το ελληνικό

τοπίο, τους ανθρώπους, τη φύση, τις πόλεις, τις αρχαιότητες, στοιχεία αρχιτεκτονικής, όπως οι ασβεστωμένες και πέτρινες όψεις κτιρίων (Μπελαβίλας, 2005:177, 179), αναδεικνύοντας στοιχεία ιστορίας του τόπου εκείνης της εποχής. Ταυτόχρονα, έχουν αναπτυχθεί οι αρχαιολογικές μελέτες και ανασκαφές, εμπλουτίζοντας τα περιηγητικά κείμενα και εκδόσεις της περιόδου με κείμενα και εικόνες από τις ανασκαφές και τις μελέτες εδάφους, κάτι που θα συνεχίσει να υπάρχει και τον επόμενο αιώνα. Τον 19ο αιώνα η απεικόνιση των τοπίων είχε ρομαντικό και ειδυλλιακό χαρακτήρα (Μπελαβίλας, 2005:184), λόγω του κινήματος του Ρομαντισμού και του Φιλελληνισμού, οπότε απεικονίζονται τοπία του ελληνικού χώρου, άνθρωποι, ηθογραφικά στοιχεία αλλά και αρχαιότητες, με λεπτομέρειες και περιγραφές, ενώ γίνεται αισθητή η τεχνολογική πρόοδος της εποχής, με την απεικόνιση όλων αυτών μέσω της φωτογραφίας (Δρακοπούλου, 1993:429) επιτυγχάνοντας με ακρίβεια την αντικειμενική αντίληψη του τοπίου. Βέβαια, το τοπίο με τις αρχαιότητες βρέθηκε να απεικονίζεται και μέσα από την λογοτεχνία, την ζωγραφική, τα ποιήματα και το τραγούδι, ενώ οι αρχαιότητες εισχώρησαν σταδιακά σε μουσεία και οργανώθηκαν σε αρχαιολογικούς χώρους, σε ένα διαφορετικό τοπίο που μπορεί να επεξεργαστεί έτσι ώστε να δημιουργήσει στον επισκέπτη την βραχυπρόθεσμη αίσθηση ότι αποτελεί μέρος της κλασικής αρχαιότητας.

Κεφάλαιο 6

Η Περίπτωση της Κρήτης

Βενετοκρατία στην Κρήτη

Ο 13ος αιώνας, βρήκε την Βενετία να αναζητά τρόπους να αντιμετωπίσει την μειωμένη εμπορική της δραστηριότητα και ενώ η βυζαντινή αυτοκρατορία περνούσε κρίση, τα βυζαντινά εδάφη που βρίσκονταν στην ανατολική Μεσόγειο, μια καλή τοποθεσία για εμπορικές συναλλαγές, φάνταζαν ιδανικά στη Γαληνοτάτη Δημοκρατία. Το 1202 ξεκινά η τέταρτη Σταυροφορία και μέχρι το 1204 που έληξε, η Βενετία έχοντας θέσει σε εφαρμογή το σχέδιο επικράτησής της στην Ανατολή (Τσικνάκης, 2010:21), κατάφερε να κατακτήσει περιοχές της βόρειας Αδριατικής, του Ιονίου, νότια της Πελοποννήσου αλλά και την Κρήτη. Η ίδια αποτέλεσε την σημαντικότερη κτήση της Βενετίας, λόγω της γεωγραφικής της θέσης που εξυπηρετούσε το εμπόριο με την Ανατολή αλλά και τα προσκυνηματικά ταξίδια που είχαν αφετηρία την Βενετία, ενώ

ταυτόχρονα λειτουργούσε ως στρατιωτική θέση σε περίπτωση επίθεσης από τους Οθωμανούς, έχοντας λιμάνια στα Χανιά, το Ρέθυμνο και τον Χάνδακα, δηλαδή το Ηράκλειο (Παπασταματίου κ.α., 2015:241). Στην Κρήτη εκείνη την περίοδο, η Βενετία ανασυγκρότησε κοινωνικά, στρατιωτικά και θρησκευτικά το νησί ενώ δημιούργησαν σημαντικά οχυρωματικά έργα, όπως φρούρια, κάστρα και προμαχώνες, για την ασφάλεια του νησιού. Οι κάτοικοι της Κρήτης βρέθηκαν πολλές φορές σε ρήξη με την Γαληνοτάτη για τα νέα δεδομένα με πιο χαρακτηριστική την αποστασία του αγίου Τίτου, όπως ονομάστηκε η αποτυχημένη επανάσταση που οργάνωσε η οικογένεια Αγιοστεφανιτών που έληξε το 1366 με τον αποκεφαλισμό των πιο σημαντικών συντελεστών της (Τσικνάκης, 2010:32). Η Οθωμανική Αυτοκρατορία αποτελούσε τον δεύτερο πόλο δύναμης που κυριάρχησε στον ελλαδικό χώρο επιδιώκοντας να κατακτήσουν την Κρήτη. Έγιναν πολλές προσεγγίσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να εισβάλει στο νησί και πολλοί βενετό-οθωμανικοί πόλεμοι. Το 1645, οι Οθωμανοί κατάφεραν να εισβάλλουν στο βορειοδυτικό τμήμα της Κρήτης παίρνοντας τον έλεγχο των Χανίων, έπειτα του Ρεθύμνου και σταδιακά καταφέρνοντας να απλωθούν στο νησί (Τσικνάκης, 2010:53). Οι Οθωμανοί επιδίωκαν την πολιορκία του Χάνδακα όπου και κατάφεραν το 1669 όταν παραδόθηκε στους ίδιους, με την Βενετία να χάνει ουσιαστικά την σημαντικότερη κτήση της, έχοντας πλέον στην κατοχή της μόνο την Σούδα, την Σπιναλόγκα και την Γραμβούσα. Υπήρξε μια σοβαρή απώλεια για την Βενετία που επικυρώθηκε με την Συνθήκη του Κάρλοβιτς στα τέλη του 17^{ου} αιώνα.

Κρητική Αναγέννηση

Ήδη από το 1204, πολλοί Ιταλοί μετανάστες βρέθηκαν στην Κρήτη είτε για επαγγελματικούς λόγους είτε αναζητώντας μια καλύτερη ζωή, εμπλουτίζοντας με την παρουσία τους το νησί και συνδέοντας Δύση και Ανατολή, μέσα από την ανταλλαγή ιδεών και πολιτισμικών στοιχείων. Οι ουμανιστικοί κύκλοι στην Ιταλία, ήδη από τον 14^{ο} αιώνα, προωθώντας το κυνήγι των χειρογράφων και την μελέτη των αρχαίων κειμένων, οδήγησε πολλούς στο νησί της Κρήτης και σε άλλες κτήσεις της Γαληνοτάτης, όπου είχαν την δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με τέτοιου είδους κείμενα, αφού κάτι τέτοιο δεν ήταν πάντα εφικτό στην Ιταλία. Ο Λεόντιος Πιλάτος, ένας Έλληνας από την Καλαβρία, στα μέσα περίπου του 14^{ου} αιώνα βρέθηκε στην

Κρήτη και αξιοποίησε τα κείμενα ώστε να εμπλουτίσει τις γνώσεις του στα αρχαία ελληνικά, ενώ βοήθησε για λίγο διάστημα τον Πετράρχη να μάθει την γλώσσα (Holton, 2006:4). Φυσικά δεν ήταν ο μοναδικός που ασχολήθηκε με τα κείμενα και την ελληνική γλώσσα, αν και οι λόγιοι βενετοί του νησιού δεν γνώριζαν την λόγια ελληνική αλλά ούτε οι Κρητικοί την λατινική, καθώς τα επίπεδα εκπαίδευσης και μόρφωσης ήταν χαμηλά. Ωστόσο, στα τέλη του αιώνα, εμφανίζονται τα πρώτα λογοτεχνικά κείμενα σε δημώδη γλώσσα, δείχνοντας το ενδιαφέρον των ντόπιων για την λογοτεχνία και την ανάδειξη των πολιτισμικών τους στοιχείων. Τον επόμενο αιώνα, αρχίζει μια νέα περίοδος για την Κρήτη έως και τον 17ο αιώνα, γνωστή ως «Κρητική Αναγέννηση».

Η Κρήτη όπως ήταν φυσικό, είχε επηρεαστεί από το Βυζάντιο πολιτισμικά και πνευματικά, όπως και συνέχισε να επηρεάζεται έπειτα από την κατάκτηση της από τους Βενετούς. Σε αυτό συνέβαλαν οι λόγιοι από την Κωνσταντινούπολη που περνούσαν από την Κρήτη στη Δύση αλλά και οι μετανάστες που εγκαθίσταντο στο νησί. Ο Μιχαήλ Αποστόλης ήταν ένας από τους μετανάστες της Κωνσταντινούπολης ο οποίος λειτούργησε στον Χάνδακα ένα εργαστήριο αντιγραφής (scriptorium) διδάσκοντας την ελληνική γλώσσα και την αντιγραφή κειμένων και χειρογράφων. Στο πλαίσιο αυτό, τον 15ο αιώνα τα ταξίδια έχουν αρχίσει με το νησί να αποτελεί σημαντικό πέρασμα προς τους Αγίους Τόπους, την Κωνσταντινούπολη και προς τη Δύση, εντυπωσιάζοντας κάθε επισκέπτη. Στο μεταξύ, η Ιταλία βιώνει εκείνη την περίοδο το κίνημα της Αναγέννηση και οι πνευματικές αλλαγές επηρεάζουν και την Κρήτη, καθώς οι κρητικοί αρχίζουν να στρέφουν το ενδιαφέρον τους στα γράμματα και τις τέχνες, πολλοί σπουδάζουν στο πανεπιστήμιο της Πάδοβα και της Ρώμης και γυρνούν στην Κρήτη μορφωμένοι, έχοντας επαγγελματική κατάρτιση. Ακόμα, συνεχίζουν να γράφουν και να εκδίδουν λογοτεχνικά έργα σε δημώδη γλώσσα, γεγονός πολύ σημαντικό για την ανάπτυξη του πνευματικού πολιτισμού. Φαίνεται λοιπόν, πως η Κρήτη αρχίζει σταδιακά να αναπτύσσεται πνευματικά, φτάνοντας σε πλήρη ακμή τον 16ο αιώνα. Δημιουργούνται Ακαδημίες, δηλαδή λογοτεχνικές λέσχες· η Ακαδημία των Vivi στο Ρέθυμνο, που ιδρύθηκε το 1562, η Ακαδημία των Stravaganti στον Χάνδακα το 1591 και η Ακαδημία των Sterili στα Χανιά που ιδρύθηκε περίπου το 1632 (Holton, 2006:9). Μπορεί η συμμετοχή των κρητικών στις λέσχες αυτές να μην επιβεβαιώνεται, ωστόσο η κρητική λογοτεχνία αποτέλεσε το πιο σημαντικό στοιχείο της Κρητικής Αναγέννησης.

Χωρίστηκε σε δυο περιόδους, από το τέλος του 14ου αιώνα έως περίπου το 1580 και από το 1580 μέχρι και το 1669. Η λογοτεχνία κατά την δεύτερη περίοδο αποκτά αναγεννησιακά στοιχεία από την Ιταλία με ενσωμάτωση νέων ειδών όπως τραγωδίες, θρησκευτικό δράμα, κωμωδίες αλλά και έμμετρο στίχο (Holton, 2006:12). Ακόμα, άνθισε η πολυφωνία στην κρητική μουσική, η οποία επηρέασε την εκκλησιαστική μουσική στο νησί. Την ίδια περίοδο το νησί γνώρισε ανάπτυξη στη ζωγραφική και την τεχνοτροπία, τόσο από την Αναγεννησιακή Βενετία, όσο και από το Βυζάντιο. Τεχνίτες από την Κωνσταντινούπολη ενσωμάτωσαν στην κρητική ζωγραφική κλασικά και βυζαντινά στοιχεία και νέες τεχνοτροπίες, ενώ επηρεασμένοι από την αναγεννησιακή Ιταλία, οι κτητικοί βελτίωσαν την δημιουργία των τοιχογραφιών και γνώρισαν τις φορητές εικόνες που άρχισαν να εξαγάγουν, κατέχοντας ζωγραφικά τα ρεύματα που άκμασαν κατά την ιταλική Αναγέννηση. Η σύνθεση των δυο αυτών επιρροών δημιούργησε την κρητική ζωγραφική.

Η άνθηση της Κρητικής Αναγέννησης κορυφώθηκε μεταξύ του 15ου και 17ου αιώνα, πριν την κατάληψη του νησιού από τους Οθωμανούς. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το γεγονός ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί ως Ελληνική Αναγέννηση αλλά ούτε να αφομοιωθεί στην Αναγέννηση της Δύσης, καθώς η Κρητική Αναγέννηση αναπτύχθηκε μέσα από την ανάμειξη και επίδραση των πολιτισμικών και πνευματικών χαρακτηριστικών της ιταλικής Αναγέννησης και του Βυζαντίου. Αυτό που την καθορίζει και την ξεχωρίζει είναι η ίδια η κρητική ταυτότητα που χαρακτηρίζει την κρητική λογοτεχνία, μουσική και ζωγραφική, όπως για παράδειγμα η επικράτηση της κρητικής διαλέκτου και όχι της λατινικής ή ελληνικής. Παρά το γεγονός ότι η Κρητική Αναγέννηση δεν είχε ως επίκεντρο την αναβίωση της αρχαιότητας, όπως η Ιταλία, υπήρξαν περιηγητές, λόγιοι και αρχαιοδίφες που βρέθηκαν στο νησί επιδιώκοντας να ζωντανέψουν τον αρχαίο κόσμο της Κρήτης, αναζητώντας και καταγράφοντας αρχαιότητες. Η περίοδος λοιπόν της Βενετοκρατίας στην Κρήτη, αποδείχτηκε σημαντικός δίαυλος επικοινωνίας Δύσης και Ανατολής, με πολλές πνευματικές και πολιτισμικές αλλαγές και την εμφάνιση της Κρητικής Αναγέννησης, μιας περιόδου με σημαντικό ρόλο στην πολιτισμική ανάπτυξη του νεοελληνικού κράτους (Holton, 2006:19).

Περιήγηση στην Κρήτη

Η Κρήτη, γνωστή ως Candia στις περιηγητικές εκδόσεις, έγινε γνωστή και πόλος έλξης των περιηγητών ήδη από πολύ νωρίς. Η προσέγγιση και κατάκτηση της από την Βενετία τον 13ο αιώνα, η μετανάστευση πολλών Ιταλών εκεί, οι περιγραφές και οι λιτές φαντασιακές απόψεις του νησιού από ταξιδιώτες- προσκυνητές που στάθμευαν για λίγο εκεί, αφού αποτελούσε σημαντικό σταθμό των προσκυνηματικών ταξιδιών, κέντρισε το ενδιαφέρον των Ιταλών αλλά και των Οθωμανών που την διεκδικούσαν.

Αρχαιότητες της Κρήτης από τον 15ο έως τον 17ο αιώνα

Από τον 15ο έως τον 17ο αιώνα, με την στροφή προς την κλασική αρχαιότητα στην Ιταλία και την πνευματική και πολιτισμική άνθιση του νησιού, όλοι όσοι βρέθηκαν στην Κρήτη ψάχνοντας πολύτιμα χειρόγραφα, αναζητούσαν να ζωντανέψουν τον αρχαίο κόσμο της Κρήτης μέσα από τις αρχαιότητες της.

Ο Cristoforo Buondelmonti στην Κρήτη

Ο Cristoforo Buondelmonti θεωρείται πρωτοπόρος στη περιήγηση και αναζήτηση αρχαιοτήτων στην Κρήτη, γι' αυτό άλλωστε τα κείμενα του λειτουργούσαν ως οδηγοί για κάθε περιηγητή που επιθυμούσε να εξερευνήσει το νησί και τις αρχαιότητες του. Στο έργο του «Liber Insularum Archipelagi» αποτύπωσε έναν χάρτη της Κρήτης [εικ.1]. Την αφαιρετική και λιτή απεικόνιση του νησιού ολοκληρώνουν οι λεπτομέρειες με τα τοπόσημα περιοχών της Κρήτης, με χαρακτηριστικό το τείχος του Χάνδακα όπως και άλλα οχυρωματικά έργα και μικρά κάστρα περιμετρικά και εσωτερικά του νησιού. Ο Buondelmonti ταξίδεψε στην Κρήτη πολλές φορές από το 1415 έως και το 1418, ενώ το έργο του «Descriptio insule Candie» προσφέρει πολλές πληροφορίες για τοπόσημα και αρχαιολογικούς τόπους διαφόρων περιοχών της Κρήτης, όπως τα Μάταλα, το βουνό Γιούχτα, τη Γόρτυνα, την Κνωσό κ.α.

Το 1415 λοιπόν, ο Buondelmonti βρέθηκε στα Μάταλα. Παρατηρώντας γύρω του, αντίκρυσε ένα τοπίο γεμάτο αρχαία μνημεία και κομμάτια μάρμαρου κατεστραμμένα και εγκαταλελειμμένα στον χώρο, που όπως φάνηκε έπειτα από ανασκαφές πρόκειται για κατάλοιπα τριών αρχαίων πόλεων· της Φαιστού, της Αγίας Τριάδας και του Κομμού (Τσικνάκης, 2013:485). Προχώρησε και ανέβηκε σε έναν

λόφο βόρεια της περιοχής, έτσι ώστε στο οπτικό του πεδίο να βρίσκεται το δυτικό μέρος της πεδιάδας της Μεσαράς. Στα δεξιά της πεδιάδας, παρατήρησε κάποια κατάλοιπα από έναν αρχαία ναό όπου όπως πληροφορήθηκε από έναν βοσκό, πρόκειται πράγματι για έναν ναό αφιερωμένο στην θεά Άρτεμις κάτι που επιβεβαιώνεται και σήμερα καθώς βρέθηκε σε κοντινό σημείο μια επιγραφή προς τιμή της Άρτεμις από έναν Ρωμαίο (Τσικνάκης, 2013:485).

Στην επίσκεψη του στο όρος Γιούχτας, νότια του Ηρακλείου, ο περιηγητής αφηγείται ότι τους εντυπωσίασε η ύπαρξη τεράστιων λίθων, που ήταν τοποθετημένοι ο ένας δίπλα στον άλλον, τόσο που πίστεψαν ότι δεν πρόκειται για ανθρώπινο κατασκεύασμα. Οι λίθοι αυτοί τελικά, όπως έγινε φανερό από τις ανασκαφές στο μέρος, αποτελούν κομμάτι του αναλημματικού τοίχου που υπάρχει στην νοτιοανατολική πλευρά. Στο βουνό Γιούχτα βρέθηκαν τα ερείπια ενός ιερού, το οποίο ο Buondelmonti αναφέρει ότι πρόκειται για τον ναό του Δία, αφού όπως έλεγαν στο βουνό αυτό υπάρχει ο τάφος του Δία και αυτό το κάνει ιερό, γεγονός που δεν επιβεβαιώνεται σύμφωνα με τις σύγχρονες ανασκαφές, καθώς το ιερό στην κορυφή του βουνού ανήκει στην μινωική εποχή (Bessi, 2013:73). Παρ' όλα αυτά, ακόμα και από το σφάλμα αυτό, γίνεται αντιληπτό ότι η τοπική κοινωνία του 15^{ου} αιώνα, γνώριζε και αναπαρήγαγε μύθους και παραδόσεις σχετικά με τα αρχαία κατάλοιπα. Ακόμα ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο για το όρος αυτό είναι ότι μοιάζει με ανθρώπινο πρόσωπο που σύμφωνα με τις παραδόσεις της εποχής ανήκε στον Δία, κάτι που φαίνεται με ξεκάθαρο τρόπο στην απεικόνιση του από τον Buondelmonti [εικ.2].

Η περιοχή της Γόρτυνας ακόμα, αποτέλεσε σταθμός παρατήρησης και μελέτης πολλών περιηγητών. Πρόκειται για την αρχαία Γόρτυνα που βρίσκεται νότια του Ηρακλείου, δυτικά από την περιοχή των Αγίων Δέκα και κατά την ρωμαϊκή περίοδο, υπήρξε σημαντική πρωτεύουσα του νησιού και της Κυρήνης. Ο Buondelmonti νοτιοανατολικά της περιοχής ανακάλυψε ψηλούς τοίχους από τούβλα και μέτρησε το ύψος τους, ερμηνεύοντας ότι πρόκειται για ναό, αλλά πολλοί μεταγενέστεροι επισκέπτες κάνουν λόγο για κτίσμα που ανήκει στα ρωμαϊκά λουτρά της περιοχής (Bessi, 2013:71). Ο ίδιος του, παρατήρησε την χρήση του τούβλου, το χαρακτηριστικότερο οικοδομικό υλικό των ρωμαϊκών χρόνων, γεγονός που φρόντισε να καταγράψει και να απεικονίσει [εικ.3]. Στο σχέδιο του, παρατηρεί κανείς την

απεικόνιση των ερειπίων της Γόρτυνας· πέτρες, πεσσοί κίονες και τούβλα διασκορπισμένα στο χώρο αλλά και κτίσματα όπου ο Buondelmonti έχει κατονομάσει, όπως για παράδειγμα τους ναούς, αυτόν του Αγίου Τίτου και τα κατάλοιπα ενός παλατιού.

Η επίδραση της Ιταλικής Αναγέννησης στις βενετικές κτήσεις γίνεται αισθητή στην Κρήτη μέσα από έναν κήπο που προσεκτικά περιέγραψε ο Buondelmonti. Η γνωριμία του με τον Νικόλαο Κορνάρο, ευγενή της οικογένειας των Σκιπιώνων, τον έφερε να περιπλανιέται νότια του Ηρακλείου κοντά στο Λασίθι, στην έπαυλη του. Στο εσωτερικό της αυτό που ξεχώριζε ήταν η τεράστια βιβλιοθήκη με πολλά έργα λατίνων συγγραφέων ενώ στο εξωτερικό μέρος, αυτό που ξεχώριζε ήταν ο κήπος. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, κατά την περίοδο της Αναγέννησης στις ιταλικές πόλεις-κράτη οι επιφανείς, και πλούσιοι άνθρωποι ανακαλύπτοντας την έννοια του γούστου, θέλησαν να αναμορφώσουν τις πόλεις τους, καλλωπίζοντας τες με δημόσια κτήρια, πλατείες και δημιουργώντας κήπους στις επαύλεις τους, τοποθετώντας αγάλματα, κίονες και μαρμάρινες επιγραφές, έχοντας ως έμπνευση την κλασική αρχαιότητα. Έτσι και στην περίπτωση αυτή, ο Νικόλαος Κορνάρος είχε καλλωπίσει τον κήπο του με τρόπο που σήμερα κάποιος θα πίστευε ότι βρισκόταν σε κάποιο αρχαιολογικό χώρο. Μαρμάρινα αγάλματα, γλυπτά και κίονες έδιναν μια νέα αίσθηση της αρχαιότητας, ενώ προτομές και αγάλματα όπως του Μάρκου Αντώνιου είχαν χρησιμοποιηθεί για να βγαίνει το νερό της βρύσης από το κεφάλι (Τσικνάκης, 2013:485). Η ένταξη των καταλοίπων της αρχαιότητας στους κήπους ήταν συχνό φαινόμενο, κάτι που αύξησε την ζήτηση και συνεπώς την συλλογή και μεταφορά των αρχαιοτήτων. Ο Κορνάρος φαίνεται ότι μετέφερε στον κήπο του αρχαιότητες από διάφορους αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής και πολύ πιθανόν από την περιοχή της αρχαίας Λύκτου στο Καστέλλι.

Ο Onorio Belli στην Κρήτη

Ο Onorio Belli γεννήθηκε το 1550 στην Βιτσέντζα όπου και πέθανε το 1604. Αποτελούσε μέλος μιας οικογένειας ευγενών με καταγωγή από το Μπέργκαμο, που συμμετείχε ενεργά στα κοινωνικά και πνευματικά ζητήματα της Βιτσέντζα, σύμφωνα με την επίδραση που υπήρχε από την Αναγέννηση που είχε ανθίσει στην Ιταλία τότε.

Ο Belli σπούδασε ιατρική στο πανεπιστήμιο της Πάντοβα και συσχετίστηκε με πολλούς λόγιους Ιταλούς και Κρητικούς. Είναι γεγονός ότι το Πανεπιστήμιο της Πάντοβα αποτέλεσε το πνευματικό κέντρο της εποχής και το σημείο συνάντησης Ιταλών και Κρητικών που πήγαιναν εκεί για σπουδές, έρχοντας έτσι σε μια πρώτη επαφή με τα ιδεώδες της ιταλικής Αναγέννησης (Τσικνάκης, 1989/1990:192). Ολοκληρώνοντας τις σπουδές του και καθώς είχε επιστρέψει στην Βιτσέντζα, ο ίδιος του το 1579 επιλέχθηκε ως μέλος από την Academia Olimpica, μια Ακαδημία με ενδιαφέρον για την μελέτη της αρχαιότητας και το θέατρο μέσα από κλασικά και αναγεννησιακά έργα. Τον Μάιο του 1583, θα ακολουθήσει ως προσωπικός γιατρός τον Alvise Grimani, ο οποίος είχε επιλεγεί ως γενικός Προβλεπτής από την Γαληνοτάτη, στο νησί της Κρήτης. Το ταξίδι αυτό για τον Belli δεν έληξε με την ολοκλήρωση της θητείας του Grimani το 1585, αλλά μόλις είχε αρχίσει, καθώς ο ίδιος εγκαταστάθηκε στη πόλη των Χανίων ως δημόσιος γιατρός, μαζί με την γυναίκα του Bianca Saracena έως και το 1599, καθώς το 1600 και έπειτα από τον θάνατο της γυναίκας του, επέστρεψε μόνιμα στην Βιτσέντζα όπου και πέθανε (Τσικνάκης, 2001:267).

Κατά την περίοδο 1583-1585, όπου ο Onorio Belli συνόδευε τον γενικό Προβλεπτή στην περιοδεία του στο νησί της Κρήτης, ο Grimani επιδίωκε την αναδιοργάνωση και ανάπλαση του νησιού. Ο Belli εκμεταλλεύτηκε την δυνατότητα περιήγησης στην Κρητική ύπαιθρο, την γνώση και το ενδιαφέρον του για την αρχαιότητα αρχίζοντας έτσι να καταγράφει τις αρχαιότητες που βρίσκονταν στον δρόμο τους, αρχαίες πόλεις, θέατρα αλλά και κάνοντας βοτανολογικές έρευνες για το φυσικό στοιχείο του νησιού (Falkener, 1854:4, 5). Η πρώτη επαφή με τις αρχαιότητες της Κρήτης είχε μόλις γίνει, ενώ συνέχισε να γίνεται για τα επόμενα δεκαέξι χρόνια που έμεινε εκεί. Περιηγήθηκε στις περισσότερες περιοχές του νησιού, οργάνωσε αρχαιολογικές ανασκαφές, βοτανολογικές έρευνες, κατέγραψε και αποτύπωσε επίγειες αρχαιότητες, ερείπια αρχαίων πόλεων, αρχαία θέατρα, νομίσματα και επιγραφές στα πλαίσια της κουλτούρας της Αναγέννησης και της αρχαιογνωσίας της εποχής. Ο Belli κατείχε διάφορες πηγές που λειτουργούσαν ως οδηγοί για την περιήγηση του στην Κρήτη· αρχαίους συγγραφείς, όπως ο Παυσανίας, ο Στράβωνας και ο Αριστοτέλης, βυζαντινούς συγγραφείς, όπως ο Ιωάννης Ζωναράς και ο Στέφανος Βυζάντιος αλλά και έργα προγενέστερων περιηγητών και λογίων που πέρασαν από το νησί στο ίδιο πνεύμα

αναζήτησης και εξερεύνησης των αρχαιοτήτων, όπως του Buondelmonti ή του Pierre Belon (Τσικνάκης, 1989/1990:188).

Ο Ιταλός λόγιος συνήθιζε να κρατά σημειώσεις από όσα ανακάλυπτε και μελετούσε, κυρίως μέσα από επιστολές προς λόγιους και φίλους του στην Ιταλία, κρατώντας τους ενήμερους για το έργο του και τις αρχαιότητες της Κρήτης, καθώς το ενδιαφέρον ήταν μεγάλο. Ο συλλεκτισμός που είχε ήδη εμφανιστεί εκείνη την εποχή και που ουσιαστικά αποτέλεσε ένα από τα χαρακτηριστικά της Αναγέννησης, αναπτύχθηκε ακόμα περισσότερο μέσα από τις στενές σχέσεις Βενετίας και Κρήτης. Πολλοί μετέφεραν μεγάλο μέρος από αρχαιότητες του νησιού στην Ιταλία, για να στολίσουν βίλες, κήπους και ιδιωτικές συλλογές, γεγονός που υπήρξε καταστροφικό για τα αρχαία μνημεία αφού αλλοιώνονταν και δέχονταν μεγάλες φθορές.

Είναι γνωστό ότι ο Onorio Belli έγραψε ένα έργο δυο τόμων περιγράφοντας το νησί της Κρήτης με τίτλο «Descrittione della isola di Candia», ολοκληρώνοντας το 1586 χωρίς να εκδοθεί ποτέ. Το έργο αυτό δεν έχει βρεθεί μέχρι και σήμερα, μη έχοντας την δυνατότητα παρακολούθησης της περιήγησής του στο νησί της Candia και συγκεκριμένα την ιστορία του νησιού, τις γεωγραφικές πληροφορίες, την χλωρίδα και την πανίδα, τις αρχαιότητες και τους αρχαιολογικούς χώρους και τις περιγραφές, απεικονίσεις και αποτυπώσεις μνημείων, επιγραφών που ανακάλυψε στο νησί (Τσικνάκης, 1991:578). Ωστόσο, οι επιστολές του Belli προς τον Valerio Barbarano, φέρνουν στην επιφάνεια κάποια από τα σχέδια και τις περιγραφές αυτού του έργου, (Τσικνάκης, 1989/1990:183), αφορά τον ναό του Ασκληπιού στη Λεβήνα, το μικρό και μεγάλο θέατρο της Ιεράπετρας και της Γόρτυνας, το θέατρο της Λύττου και της Χερσονήσου, τον ναό της πόλης των Λαμπαίων στο Ρέθυμνο και το μνημείο της Κνωσού (Τσικνάκης, 2001:268-269).

Ακόμα μια πηγή για τις αρχαιότητες και την ιστορία της Κρήτης αποτέλεσε ένα νέο χειρόγραφο που βρέθηκε στο ιδιωτικό αρχείο της οικογένειας του Alvise Grimani στη Βενετία. Πρόκειται για μια επιστολή του Onorio Belli προς τον ίδιο τον Alvise Grimani, στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, τον Απρίλιο του 1591, με τίτλο «Descrittione geografica del isola de Candia» (Τσικνάκης, 1991:578-579). Το χειρόγραφο αυτό, έχει χαρακτηριστικά επιστολής, είναι απλό και προσωπικό, επιβεβαιώνοντας για ακόμα μια

φορά τον σημαντικό ρόλο του Belli ως δίαυλος επικοινωνίας μεταξύ Δύσης και Ανατολής, θέλοντας να ενημερώνει συνεχώς για τις αρχαιολογικές εξελίξεις του νησιού. Στο χειρόγραφο αυτό, γίνεται αναφορά στην γεωγραφική τοπογραφία του νησιού αλλά κυρίως δίνονται πληροφορίες για τους αρχαιολογικούς χώρους και τις αρχαιότητες της Κρήτης, αναδεικνύοντας έτσι την αρχαιολογική δραστηριότητα του Belli στα χρόνια που έζησε εκεί στα διαμερίσματα των Χανίων, του Ρεθύμνου, του Χάνδακα και της Σητείας.

Ο Onorio Belli όταν βρέθηκε στην Ιεράπετρα έκανε λόγο στα χειρόγραφα του για όσα βρήκε εκεί. Πρόκειται για τα ερείπια δυο θεάτρων, ενός μικρού και ενός μεγάλου, μιας ναυμαχίας, ένα είδος ρωμαϊκού θεάτρου όπου οι Ρωμαίοι αναπαριστούσαν ναυμαχίες, ένα αμφιθέατρο, υδραγωγεία και δημόσια λουτρά (Falkener, 1854:11). Σχετικά με το μικρό θέατρο της Ιεράπυτνας [Εικ.4], ο Belli πρόσεξε ότι τα καθίσματα έχουν επιβιώσει στους αιώνες, μέτρησε ακόμα και το πλάτος τους που ήταν περίπου 0,60 μέτρα το καθένα ενώ παρατήρησε ότι κολώνες διακοσμούσαν το θέατρο οι οποίες ήταν από λευκό μάρμαρο και με περίπου 43 εκατοστά διάμετρο, ενώ διέκρινε ότι ήταν Ιωνικού ρυθμού. Ακόμα, όπως κατάγραψε οι κολώνες που βρίσκονταν στο προστώο του θεάτρου (portico) ήταν από γρανίτη, που θεώρησε ότι προέρχονταν από την Αίγυπτο, καθώς η πέτρα ήταν διαφορετική από αυτή που υπήρχε στο νησί. Όπως φαίνεται και στην εικόνα 4, ο Belli σχεδίασε τους χώρους, τα καθίσματα και την θέση που τοποθετήθηκαν κάποτε οι κολώνες, με πολύ λιτό αλλά σύγχρονο θα έλεγε κανείς τρόπο, ωστόσο αυτή είναι μια υποκειμενική οπτική της διαρρύθμισης του θεάτρου, ένα ολοκληρωμένο σχέδιο έτσι όπως σύμφωνα με τις γνώσεις του και την αυτοψία που έκανε συνέθεσε. Όσον αφορά το μεγάλο θέατρο της Ιεράπυτνας [εικ.5], βρέθηκε μέσα από την ανασκαφή που πραγματοποιήθηκε. Μέσα στο λευκό μάρμαρο που αναδείχτηκε, φάνηκαν κάποιες πέτρες που ήταν σημαδεμένες με κόκκινο χρώμα, ενώ τα κομμάτια του θεάτρου, οι κολώνες και τα γείσα που βρέθηκαν καταστραμμένα σε μια στοίβα έδειχναν ότι ήταν πλούσια διακοσμημένα. Οι κολώνες ήταν και εδώ Ιωνικού ρυθμού με τα κιονόκρανα να διακρίνονται για την ιδιαίτερη κατασκευή τους. Τόσο στα θέατρα αυτά ή οπουδήποτε βρέθηκαν επιγραφές, ο Belli έχοντας φιλικές σχέσεις με τον Δανιήλ Φουρλάνο, ζητούσε την βοήθεια του για

να τις μεταφράσει από τα ελληνικά στα λατινικά, γεγονός που βοήθησε τον Belli να ερμηνεύσει τα αρχαία κατάλοιπα της Κρήτης (Τσικνάκης, 2001:271).

Ο Onorio Belli αναφέρθηκε στην περιήγηση του στην Χερσόνησο. Χαρακτήρισε την πόλη μικρή αλλά με όμορφα κτίσματα και ένα καταστραμμένο λιμάνι, ενώ μίλησε για τα απομεινάρια ενός μικρού αμφιθεάτρου και ενός μικρού θέατρου του οποίου σχεδίασε την κάτοψη του [εικ. 6] και όπως φαίνεται έχει το ίδιο μοτίβο δομής με τα θέατρα της Ιεράπετρας. Αναφέρει ακόμα για την ύπαρξη ενός υδραγωγείου, καθώς η πηγή του νερού βρισκόταν στα βουνά του Λασιθίου, περνούσε από την πόλη της Λύττου και έφτανε στην Χερσόνησο. Στην περιγραφή του δίνει ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την περιοχή της Χερσονήσου, με πρίσμα τον περιηγητικό του οδηγό, τα κείμενα του Στράβωνα. Αναφέρει ότι ο αρχαίος γεωγράφος και περιηγητής μίλησε για έναν ναό αφιερωμένο στη θεά της ελληνικής μυθολογίας Βριτόμαρτις (Falkener, 1854:16) η οποία λέγεται ότι λατρευόταν από τους Κρητικούς. Παρά το γεγονός ότι ο ίδιος ο Belli δεν μπόρεσε να βρει κάποιο ερείπιο που να ταυτίζεται με έναν τέτοιο ναό, μοιράζεται μια πολύ ενδιαφέρουσα πληροφορία που πιθανόν να φανεί χρήσιμη σε κάποιον άλλον περιηγητή τους επόμενους αιώνες.

Ο Belli περιηγήθηκε σε μια αποικία των Λακεδαιμονίων όπως αναφέρει, στην αρχαία πόλη της Λύττου, η οποία βρίσκεται πάνω στον λόφο της πεδιάδας του Καστελιού (Falkener, 1854:16-17). Εκεί, στις ανασκαφές που πραγματοποίησε στην βασιλική της πόλης, ανακάλυψε έξι αγάλματα. Πρόσεξε ότι το ένα από αυτά έχει γυναικεία μορφή και ελληνικά στοιχεία ενδυμασίας και τεχνοτροπίας, ενώ χαρακτήρισε ρωμαϊκό ένα ακέφαλο άγαλμα ανδρικής μορφής, σε φυσικό μέγεθος, με ρωμαϊκά χαρακτηριστικά όπως η πανοπλία, ενώ επιβεβαίωσε ότι πρόκειται για ρωμαϊκό από την απεικόνιση της θεάς Νίκης και μια λύκαινα με δυο βρέφη, κάνοντας αναφορά στον Ρέμο και τον Ρωμύλο (Falkener, 1854:17). Από τα έξι αγάλματα που βρέθηκαν, τα τρία που ήταν πιο εύκολο να μεταφερθούν και σύμφωνα με τον Belli τα πιο όμορφα, στάλθηκαν στην Βενετία ενώ τα υπόλοιπα παρέμειναν στην θέση τους (Τσικνάκης, 1991:584). Στην αρχαία Λύττο κατέγραψε ακόμα, πολλές επιγραφές που βρήκε στις διάφορες μαρμάρινες πλάκες της περιοχής (Falkener, 1854:17-18). Επιπλέον, ο Belli δεν ξεχνά να αποτυπώσει το θέατρο της Λύττου αλλά και να δώσει πληροφορίες για αυτό. Το θέατρο αυτό, χαρακτηρίζεται ως το μεγαλύτερο της Κρήτης,

γεγονός που ενθουσίασε τον Ιταλό λόγιο, όπως και η κατασκευή του, από όσα μπορούσε να καταλάβει μέσα από τα ερείπια του. Η σκηνή, όπως αναφέρει, είναι δύσκολο να προσδιοριστεί στο σχέδιο καθώς είχε υποστεί μεγάλη καταστροφή, σε αντίθεση τα σκαλοπάτια που αναδύονταν από το βουνό και ήταν φτιαγμένα από μαλακή πέτρα (tufa), ένα είδος πέτρας που ποικίλει χρωματικά και μπορούσε να καλύψει τις στέγες των σπιτιών (Falkener, 1854:19).

Κοντά στην σημερινή περιοχή της Αργυρούπολης στο Ρέθυμνο, βρισκόταν η αρχαία πόλη της Λάππας. Στα ερείπια της πόλης αυτής, ο Ιταλός λόγιος κατάφερε να ξεχωρίσει ρωμαϊκά αγάλματα, ένα λουτρό, μια δεξαμενή νερού και δυο ναούς (Τσικνάκης, 1991:582, 585), από τους οποίους έχει βρεθεί η κάτοψη του ενός όπως την σχεδίασε ο ίδιος ο Belli [εικ.8].

Η Λεβήνα, ήταν ακόμα μια περιοχή νότια του νησιού, όπου ο Belli περιηγήθηκε. Η αρχαία Λεβήνα είχε σημαντικό λιμάνι το Punta di Leonda, το οποίο καταστράφηκε και δεν ήταν πλέον λειτουργικό. Η αρχαία αυτή πόλη, ήταν γεμάτη από κατεστραμμένα ερείπια, ωστόσο εκεί κοντά βρέθηκε κατά πάσα πιθανότητα, ο ναός του Ασκληπιού [εικ. 9], καθώς ο Belli αναφέρει ότι βρήκε στον χώρο ένα μεγάλο γλυπτό με μορφή φιδιού. Σύμφωνα με τον Ιταλό περιηγητή οι κολώνες ήταν από γρανίτη που φαίνεται να είχαν φθαρεί από την φωτιά (Falkener, 1854:20).

Η αρχαία πόλη της Γόρτυνας προσέγγισε μεγάλο μέρος των περιηγητών που βρέθηκαν στην Κρήτη, όπως και τον Onorio Belli, κρατώντας ζωντανό τον μύθο και την ιστορία της μέσα από τον αρχαιολογικό της πλούτο. Εκεί, ο Ιταλός περιηγητής όπως περιγράφει στις επιστολές του, ανακάλυψε ερείπια δυο θεάτρων, ενός μικρού και ενός μεγάλου, ένα αμφιθέατρο, λουτρά, ναούς, βασιλικές, κρήνες, ένα είδος υδραγωγείου και άλλα κτίσματα και κολώνες. Από αυτά τα κατάλοιπα της αρχαίας πόλης, έχουν βρεθεί σχέδια μόνο του μικρού και του μεγάλου θεάτρου (Falkener, 1854:20), [εικ. 10 και εικ. 11 αντίστοιχα]. Στο μικρό θέατρο, ο Belli βρήκε πολλούς μαρμάρινους κίονες, ενώ πρόσεξε ότι οι κίονες στο πίσω μέρος του θεάτρου ήταν από γρανίτη. Ακόμα, φαίνεται στο σχέδιο που έφτιαξε ότι στις δυο πλευρές του, υπήρχαν σκαλοπάτια, όπως αναφέρει και για το μεγάλο θέατρο, ότι σε τέσσερα στηρίγματα υπήρχαν σκαλοπάτια που οδηγούσαν στις πάνω κερκίδες, ενώ στην πρόσοψη της

σκηνής υπήρχαν πέντε σειρές μαρμάρινων κιόνων. Ακόμα, το διαφορετικό του μεγάλου θεάτρου της Γόρτυνας, που σχεδιάζει ο Belli, από τα υπόλοιπα της Κρήτης είναι ότι δεν έχει προστώο (portico), που πιθανόν να μην σώθηκε λόγω του ποταμού Ληθαίου που υπάρχει εκεί κοντά. Επίσης, σε μια μικρή πέτρα στη σκηνή, βρέθηκε μια επιγραφή αναφερόμενη στην Julia Augusta (JULIAE AUG.). Σχετικά με το αμφιθέατρο της Γόρτυνας, ο Belli αναφέρει ότι οι τοίχοι ήταν από τούβλα και πέτρες χωρίς κάποιο είδος διακόσμησης, τα καθίσματα δεν ήταν από πέτρα αλλά από πήλινο υλικό, είδους τερακότα, η αψίδα του είχε δυο σειρές ενώ λόγω της ένδειξης πολλών βάσεων των κιόνων φαίνεται να είχε προστώο. Όπως εκτίμησε το αμφιθέατρο καταστράφηκε από φωτιά αλλά και από τους ίδιους τους κατοίκους που χρησιμοποιούν τα υλικά οικοδόμησης για άλλες κατασκευές (Falkener, 1854:23). Στις ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν στην αρχαία Γόρτυνα, ο Belli ανακάλυψε περίπου έξι με οκτώ ακέφαλα μαρμάρινα αγάλματα, ξεχωρίζοντας ένα με γυναικεία μορφή το οποίο μετρούσε περίπου τρία μέτρα και για να μεταφερθεί στην Βενετία αναγκαστικά το έκοψαν σε δυο μέρη (Τσικνάκης, 1991:584), πράγμα που επιβεβαιώνει την καταστροφική πλευρά του συλλεκτισμού τον 16^{ο} αιώνα και την σκέψη ότι μεγαλύτερη σημασία είχε η απόκτηση αρχαιοτήτων παρά η προστασία και διασφάλιση τους.

Ο Ιταλός περιηγητής έφτασε ακόμα και στην γεμάτη ιστορία Κνωσσό. Ιστορία και μύθος πλέκονται στην αφήγηση του, περιγράφοντας την Κνωσό ως μια πόλη που ίδρυσε και βασίλευσε ο Μίνωας περικυκλωμένη από βουνά, σαν να ήταν η σκηνή ενός θεάτρου, που διαδραματίζονταν όλη η καθημερινότητα των Μινωιτών. Στην Κνωσσό, ο Belli διέκρινε καταστραμμένα τείχη και κτίσματα από πέτρα, ενώ από πολλά εμφανή θεμέλια δεν ήταν εύκολο να κατανοήσει και να αποτυπώσει την κάτοψη τους. Στις ανασκαφές όμως που πραγματοποιήθηκαν από τον Giacomo Foscarini, γενικό Προνοητή του νησιού κατά το 1574-1577, βρέθηκαν στη βασιλική της Κνωσού κάποια αγάλματα (Τσικνάκης, 1991:585). Ο Belli σχεδίασε την κάτοψη του μνημείου [εικ.12], με απλό και αφαιρετικό τρόπο έτσι όπως κατανόησε τους χώρους του μνημείου, σύμφωνα με την αυτοψία του στο χώρο και των θέσεων των πεσών.

Στην περιοχή της Σητείας, στο Παλαιόκαστρο, ο Belli ταύτισε τα ερείπια μιας αρχαίας πόλης με την Μινώα, αλλά όπως αποδείχτηκε πρόκειται για την πόλη Δραγμός. Αντίστοιχα, βρισκόμενος στην Ερημόπολη, σύμφωνα με τα ερείπια και τις γνώσεις που

κατείχε, θεώρησε ότι πρόκειται για την αρχαία πόλη Καμάρα αλλά στην πραγματικότητα πρόκειται για την Ίτανο. Ακόμα ένα παρόμοιο παράδειγμα είναι η θέση που τοποθετεί την πόλη Ίτανο. Θεώρησε ότι βρίσκεται κοντά στην περιοχή της Σητείας, στο Λιόπετρο, αλλά πρόκειται για την αρχαία Ητεία (Τσικνάκης, 1991:580-581). Είναι λογικό μερικές φορές οι περιηγητές της εποχής και στην περίπτωση αυτή ο Belli να κάνουν λάθη στην ερμηνεία και την ταύτιση των ερειπίων αρχαίων πόλεων και αρχαιοτήτων, λόγω έλλειψης ορθών πηγών, στοιχείων και πληροφοριών ώστε να επιβεβαιώσουν τα ευρήματα και τις αρχαίες τοποθεσίες. Παρ' όλα αυτά, ο Ιταλός ιατρός έχει ταυτίσει και ερμηνεύσει σωστά πολλά κατάλοιπα αρχαίων περιοχών και γνωρίζει ότι μπορεί να έχει θεωρήσει λανθασμένα σε μερικές περιπτώσεις, πράγμα που δεν είναι στις προθέσεις του, τονίζοντας ότι όλοι μπορούν να κάνουν λάθος συσχετισμούς (Τσικνάκης, 1991:589).

Συνοπτικά, ο Onorio Belli κατέχει μια από τις σημαντικότερες θέσεις στον τομέα του περιηγητισμού της Κρήτης τον 16^{ο} αιώνα, σε μια περίοδο που το νησί βρίσκεται βενετοκρατούμενο αλλά ταυτόχρονα βιώνει μια πνευματική και πολιτισμική ανάπτυξη γνωστή ως Κρητική Αναγέννηση, φανερά επηρεασμένη από την Ιταλική. Ο Belli περιοδεύοντας στο νησί και στη θέαση ερειπίων και αρχαιοτήτων, οργάνωνε ανασκαφές, προσπαθούσε αρχικά να επιβεβαιώσει την τοποθεσία της αρχαίας πόλης, σύμφωνα με περιηγητικά εγχειρίδια-οδηγούς που είχε και μέσα από τα ερείπια που έβρισκε εκεί. Η ταύτιση των ερειπίων με την αρχαία πόλη συχνά αποτελούσε ακανθώδη διαδικασία όποτε επισκεπτόταν το μέρος όσες φορές ήταν απαραίτητο και δυνατό για να βγάλει σωστά και ολοκληρωμένα συμπεράσματα (Τσικνάκης, 1991:588). Το πιο σημαντικό και ενδιαφέρον κομμάτι της έρευνας του ήταν η αποτύπωση σχεδίων των αρχαιοτήτων και των ερειπίων που έβρισκε. Έχουν βρεθεί μέχρι και σήμερα μόνο εννέα από τα σχέδια του, που αναφέρθηκαν παραπάνω, ενώ είναι γνωστό ότι επισκέφτηκε και τα τέσσερα διαμερίσματα του νησιού, κρατώντας σημειώσεις, με περιγραφές των χώρων, των αρχαιοτήτων, σχεδιάζοντας κατόψεις κτισμάτων, καταγράφοντας επιγραφές και νομίσματα. Για κάθε περιοχή φαίνεται μέσα από τις σωζόμενες επιστολές του, να δίνει ιστορικές πληροφορίες για τις αρχαίες πόλεις, για τα αγάλματα και τις επιγραφές που βρέθηκαν αλλά και λεπτομέρειες, όσο ήταν δυνατό για τα κτίσματα και την τοπογραφία του νησιού. Η αγάπη του για το

θέατρο, επίσης, είναι εμφανής και δικαιολογείται λόγω της συμμετοχής του ως μέλος στην Academia Olimpica, ενώ ξεχωρίζει μέσα από τις αποτυπώσεις των κατόψεων των αρχαίων θεάτρων της Κρήτης. Φαίνεται ότι γνωρίζει την αρχιτεκτονική των αρχαίων θεάτρων, σχεδιάζοντας με λεπτομέρειες τις κερκίδες, τις παρόδους, τις θέσεις των κιόνων, την σκηνή, το προστώο και το προσκήνιο κάθε θεάτρου. Το μεγάλο του ενδιαφέρον και γνώση για την αρχαιότητα και τις αρχαιότητες του κρητικού χώρου, δείχνει ακριβώς πόσο μεγάλη επίδραση είχε η Ιταλική Αναγέννηση στον χαρακτήρα των βενετών και όχι μόνο, λόγιων της εποχής που περιόδευαν στην Κρήτη.

Ο Cristoforo Buondelmonti και ο Onorio Belli ήταν μόνο δυο από τους πολλούς περιηγητές και λόγιους που πέρασαν από το νησί της Κρήτης. Από τον 15ο έως και τον 17ο αιώνα, το νησί δέχτηκε πολλές επισκέψεις από βενετούς, βυζαντινούς και άλλους λόγιους, πολλές αρχαιότητες μετακινήθηκαν κυρίως από την Κρήτη προς την Βενετία, όπως και πολλά χειρόγραφα και επιστολές που ταξίδεψαν από μέρος σε μέρος, ενισχύοντας έτσι την αναγεννησιακή κουλτούρα της εποχής. Παρακάτω παρουσιάζονται περιπτώσεις άλλων περιηγητών που περιηγήθηκαν στον κόσμο της Κρήτης, μέσα από τις αρχαιότητες και τον μύθο της.

Ο Μιχαήλ Αποστόλης στην Κρήτη

Ο Μιχαήλ Αποστόλης ήταν βυζαντινός λόγιος, που στα μέσα του 15ου αιώνα έφυγε από την Κωνσταντινούπολη μετά την Άλωση της, κατευθυνόμενος στην Κρήτη. Εκεί δημιούργησε ένα βιβλιογραφικό εργαστήριο, για την αντιγραφή και αποθήκευση χειρογράφων (Τσικνάκης, 2013:491). Ο ίδιος του διέμεινε στην περιοχή της Ιεράπετρας, γνωστή τότε ως Ιεράπυτνα. Εκεί, οι κρητικοί ετοίμαζαν πανηγύρι προς τιμήν του Αγίου Κωνσταντίνου, ενώ ο Μιχαήλ έγραφε μια επιστολή για την μέχρι τότε εμπειρία του στο νησί, προς τον βενετό λόγιο και φίλο του Εμμανουήλ Αδραμυττηνό. Με πρίσμα την Αναγέννηση και στη θέαση των αρχαιοτήτων της Ιεράπετρας, ο Μιχαήλ πίστευε και στην προσωπική του πνευματική αναγέννηση, με την φράση «τῷ πόθῳ τῆς θέας τῶν ἀγαλμάτων ῥωννύμενος» (Τσικνάκης, 2013:491), επικοινωνώντας όσο καλύτερα μπορούσε έτσι το αίσθημα του αρχαίου κόσμου που αισθανόταν και γέμιζε την ατμόσφαιρα. Είναι άξιο παρατήρησης οι γνώσεις και η μελέτη του για την αρχαία ελληνική ιστορία και αρχιτεκτονική, καθώς αναφέρεται στους δημιουργούς των

αρχαιοτήτων, τονίζοντας την υπεροχή του αρχαίου ελληνικού κόσμου, «Ὦ γένους Ἑλλήνων, μᾶλλον δὲ χειρῶν Δαιδάλου καὶ Φειδίου καὶ Πραξιτέλους…» και «Οἵομ' ἐκείνους τοὺς ἄνδρας μὴ ὡς ἡμᾶς γεννηθῆναι, ἀλλὰ θεῶν τινας οὐρανίων ψυχὰς τὰς ἀρχὰς τῶν σωμάτων ἐκείνων ἀναλαβούσας τοιούτους τε ποιῆσαι καὶ τοιαῦτα δυνηθέντας ποιεῖν» (Τσικνάκης, 2013:491). Ταυτόχρονα, οι αρχαιότητες της Ιεράπετρας δεν αντιμετωπίζονται από τον ίδιο ως ειδωλολατρικά μνημεία αλλά ως τέχνη με αισθητική αξία, «Ὦ μαρμάρων ἐκείνων παντοῖα ξοάνων ἤδη ἐχόντων τετυπωμένα! ὦ τῆς τῶν κιόνων ὀρθότητος καὶ λειότητος! ὦ τῆς ἁρμονίας καὶ διαυγείας τῶν λίθων, ὦ τῆς ἐν πᾶσι τέχνης καὶ ἐργασίας!» (Τσικνάκης, 2013:492). Κάτι που επαναλαμβάνεται σε πολλές επιστολές, σχόλια και σημειώσεις των περιηγητών του νησιού, όπως και στην επιστολή του Μιχαήλ, είναι η απογοήτευση τους για τα παραμελημένα και αφρόντιστα, σε άσχημη κατάσταση, αρχαία μνημεία των περιοχών της Κρήτης, γεγονός που παρακωλύουν την ανάδειξη του αρχαίου κόσμου και στην μελέτη του από τους ενδιαφερόμενους του, μέσα από την παρατήρηση και τις αρχαιολογικές ανασκαφές, αλλά και από τους αρχαιολάτρες που ταξίδευαν για να θαυμάσουν τις αρχαιότητες του νησιού. Αυτό φανερώνει την στάση των ανθρώπων απέναντι στις αρχαιότητες, που δεν ασχολούνταν με τα αρχαία κείμενα και την αρχαιότητα του χώρου τους.

Ο Bartolommeo Dali Sonetti στην Κρήτη

Τον 15ο αιώνα, τότε που η Κρήτη υπήρξε ο βασικός σταθμός των ταξιδιωτών που πραγματοποιούσαν το προσκυνηματικό τους ταξίδι, ήταν συνηθισμένο να κρατούν σημειώσεις αλλά και να σχεδιάζουν απόψεις λιμανιών και πόλεων που βρίσκονταν. Ήταν η εποχή που είχαν αρχίσει να υπάρχουν και να δημιουργούνται νησολόγια (isolaria) με ξυλογραφίες και σχέδια από χάρτες νησιών, χρήσιμα για τα θαλάσσια ταξίδια και ενδιαφέροντα για τους πολυμαθείς και φιλοπερίεργους ταξιδιώτες. Ο Bartolommeo Dali Sonetti, βενετός ναυτικός, έπλεε στο Αιγαίο για λογαριασμό ευγενών και βρισκόμενος κοντά στην Κρήτη, αποτύπωσε έναν χάρτη του νησιού, του 1485 [εικ.13], στα πλαίσια της δημοσίευσης της συλλογής του με χάρτες νησιών. Αποτύπωσε με απλό και αφαιρετικό τρόπο το περίγραμμα του νησιού και συμβόλισε τις εκάστοτε περιοχές του με απλοϊκά κτίσματα και φυσικά στοιχεία, όπως βουνά και δέντρα. Τον 16ο αιώνα, η απεικόνιση του νησιού δεν φέρει ιδιαίτερες αλλαγές αλλά

βελτιώσεις. Πλέον επιδιώκεται η προσθήκη των ονομασιών των κρητικών περιοχών και γίνεται με μεγαλύτερη ακρίβεια η σχεδίαση του φυσικού χώρου και των μικρογραφικών κτισμάτων, κάτι που φαίνεται στο σχέδιο του νησιού από τον Benedetto Bordon, [εικ. 14]. Οι χάρτες της Κρήτης του 17ου αιώνα, φαίνεται να έχουν έναν πιο ζωντανό χαρακτήρα και ακρίβεια στο σχέδιο, ξεχωρίζουν τα βουνά και οι πεδιάδες, ενώ οι μικρογραφίες των κτιρίων δεν φαίνονται πια. Στον χάρτη που σχεδίασε ο Jacob Peeters, [εικ.15], είναι ενδιαφέρουσα η τοποθέτηση κι άλλων νησιών της περιοχής με τις ονομασίες τους άλλα και τα πλοία στη θάλασσα, δίνοντας έτσι ζωντάνια και κίνηση στο σχέδιο.

Ο Bernard von Breydenbach, ο Jacob von και ο Sandrart Jacob Peeters στην Κρήτη

Εκτός από τους χάρτες, από τον 15ο έως και 17ο αιώνα, παρατηρεί κανείς μεγάλη ποσότητα σχεδίων από απόψεις λιμανιών και πόλεων που δίνουν πληροφορίες σχετικά με το φυσικό περιβάλλον, την οικιστική δομή των πόλεων, αλλά και ηθογραφικά και ιστορικά στοιχεία, πληροφορίες βέβαια που πολύ συχνά κινούνται σε φανταστικά επίπεδα. Ο Bernard von Breydenbach, ευγενής εκκλησιαστικός του 15ου αιώνα, κατά την διάρκεια του προσκυνηματικού ταξιδιού του, αποτύπωσε την άποψη της πόλης του Χάνδακα [εικ.16] φτάνοντας στο νησί. Στο ίδιο πλαίσιο, τον 17ο αιώνα, κινήθηκε ο Γερμανός ζωγράφος και χαράκτης Jacob von Sandrart με την άποψη της πόλης των Χανίων [εικ.17] και του λιμανιού του Ρεθύμνου [εικ.18], ωστόσο πρόκειται για φανταστικού είδους απεικονίσεις, με επιρροές από άλλα χαρακτικά και χαλκογραφίες. Απόψεις πόλεων και λιμανιών του 17ου αιώνα, βρίσκει κανείς στο Λεύκωμα σχεδίων του Jacob Peeters, με την άποψη του Ρεθύμνου [εικ. 19] και την κάτοψη των τειχών και της πόλης των Χανίων [εικ. 20]. Ο ίδιος ήταν μέλος μιας οικογένειας καλλιτεχνών από την Φλάνδρα και όπως ήταν φυσικό ακολούθησε το επάγγελμα του χαράκτη και του ζωγράφου, σε μια περίοδο που πλέον τον 17ο αιώνα η θέση των καλλιτεχνών στην κοινωνία είχε αποκτήσει νέα διάσταση και απέπνεε κύρος. Ο Peeters στα δυο αυτά σχέδια προσπάθησε να αποδώσει την αρχιτεκτονική και το οικιστικό περιβάλλον του Ρεθύμνου και των Χανίων, με έμφαση στα τείχη, τους χώρους, τα σπίτια και τα γύρω κτίσματα όπως φαίνονται στην εικόνα 19, στην άποψη του Ρεθύμνου.

Ο André Thevet στην Κρήτη

Τον 16ο αιώνα, η έξαρση του συλλεκτισμού αρχαιοτήτων επιβεβαιώνεται από τον Γάλλο περιηγητή και μοναχό André Thevet**,** όπου σε ένα ταξίδι του στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, ανακάλυψε στη συλλογή ενός Βενετού, ένα άγαλμα του Δία που προερχόταν όπως έμαθε από την Κρήτη. Ο ίδιος το απεικόνισε [εικ.21] όπως είναι λογικό με δικά του φανταστικά χαρακτηριστικά και στοιχεία, καθώς είναι δύσκολο να γνωρίζουμε πώς ακριβώς μπορεί να ήταν αυτό το άγαλμα, ενώ είναι σχεδόν απίθανο να βρέθηκε ολόκληρο, χωρίς φθορές και με τόσο ανθρώπινα χαρακτηριστικά, λόγω του χρόνου και της μετακίνησης του από μέρος σε μέρος. Παρ' όλα αυτά, ο André Thevet δείχνει ότι είναι γνώστης της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας, τόσο από την άρτια και γεμάτη δέος απεικόνιση του Δία, όσο και από την επιγραφή που υπάρχει στη βάση του αγάλματος: ΖΕΥΣ ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΚΡΟΝΟΥ (André Thevet: el.travelogues.gr/).

Αναζητώντας τον Λαβύρινθο του Μινώταυρου

Η Κρήτη τους αιώνες αυτούς υπήρξε γνωστή και μέσα από τους μύθους της. Οι περιηγητές προσπαθούσαν να ταυτίσουν ή έστω να συσχετίσουν τους αρχαίους μύθους και πληροφορίες που γνώριζαν με την τοπογραφία και τα κατάλοιπα των αρχαιοτήτων που έβρισκαν, συνδέοντας τον σύγχρονο κόσμο με τον αρχαίο (Johanna D. Heinrichs, 2013:207). Μια από τις πιο συχνές περιπτώσεις ταύτισης αρχαίου μύθου με κατάλοιπα του παρελθόντος στην Κρήτη ήταν η σύνδεση κατά πάσα πιθανότητα ενός φυσικού λατομείου με υπόγεια περάσματα στην περιοχή της Γόρτυνας, με τον μυθικό Λαβύρινθο. Σύμφωνα με τον μύθο, ο βασιλιά Μίνωας έδωσε εντολή στον Δαίδαλο να χτίσει στο πολιτισμικό τότε κέντρο του νησιού, στην Κνωσό δηλαδή, έναν Λαβύρινθο για να φυλακίσει τον Μινώταυρο που κατάφερε να σκοτώσει ο Θησέας με την βοήθεια της Αριάδνης, κόρης του Μίνωα. Παρά το γεγονός ότι ο Λαβύρινθος, με βάση τον μύθο χτίστηκε στην Κνωσό πολλοί περιηγητές αναφέρουν ότι τον βρήκαν στην περιοχή της Γόρτυνας και άρχισαν να τον αποτυπώνουν στους χάρτες της Κρήτης θέλοντας να ζωντανέψουν τον αρχαίο μινωικό κόσμο. Ήδη από τον 15ο αιώνα, ο μυθικός Λαβύρινθος εμφανίζεται σχεδιασμένος με κυκλική μορφή στον χάρτη του Thomaso Porcacchi [εικ.22] εκεί όπου τοποθετείται η αρχαία Γόρτυνα. Ακόμα, τον ίδιο αιώνα, ο Cristoforo Buondelmonti αναφέρθηκε στον Λαβύρινθο με ένα αφαιρετικό σχέδιο [εικ.23] χωρίς να κάνει αναφορά στην τοποθεσία καθώς δεν ήταν πεπεισμένος με την

ταύτιση του Λαβύρινθου στην περιοχή της Γόρτυνας, αλλά περισσότερο πίστευε ότι πρόκειται για ένα λατομείο, πράγμα που υποστήριξαν τόσο ο Pierre Belon, παρατηρώντας τα σημάδια στο έδαφος που άφηναν τα κάρα του λατομείου, όσο και ο Francesco Barozzi με την ανακάλυψη και ταύτιση του μέρους που φυλακίστηκε ο Μινώταυρος στην Κνωσό (Johanna D. Heinrichs, 2013:212). Ο μύθος και η θέληση των περιηγητών και των αρχαιολατρών να ζωντανέψουν την αρχαιότητα, οδήγησε σε πολλές αναφορές ακόμα στην τοποθέτηση του Λαβύρινθου στην Γόρτυνα, όπως τον χαρτογράφο Giovanni Francesco Camocio, που στο νησολόγιο του τον 16ο αιώνα αποτυπώνοντας την Κρήτη και τα τοπογραφικά της στοιχεία δεν παρέλειψε να τοποθετήσει και το σύμβολο του μυθικού Λαβύρινθου [εικ. 24].

Κεφάλαιο 7

Η Περίπτωση της Αθήνας

Περί Διαφωτισμού

Η κατάκτηση του Χάνδακα από τους Οθωμανούς το 1669, γεγονός που σήμανε την απώλεια κάθε είδους εξουσίας της Βενετίας στην περιοχή, έδωσε το στρατηγικό πλεονέκτημα στην οθωμανική αυτοκρατορία, με αποτέλεσμα να υπερισχύσει και να αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο και την κυριαρχία σχεδόν ολόκληρου του ελληνικού χώρου, πλην των Επτανήσων. Την ίδια στιγμή, στα τέλη του 17ου και στις αρχές του 18ου αιώνα, στη Δύση και συγκεκριμένα στην Γαλλία αναπτύσσεται το πνευματικό κίνημα του Διαφωτισμού. Πρόκειται για ένα πνευματικό ρεύμα με βασικά χαρακτηριστικά τον ορθολογισμό, την στροφή στις φυσικές επιστήμες με γνώμονα την εμπειρική γνώση και το πείραμα, την πρόοδο του ανθρώπου αλλά και την απόρριψη απολυταρχικών εξουσιών επιδιώκοντας τις αρχές της δημοκρατίας. Στο πλαίσιο αυτό, αναπτύχθηκε η έννοια του πολίτη και η ενεργή συμμετοχή του στην διακυβέρνηση, δόθηκε έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα και κυρίως την ελευθερία (Παπασταματίου, 2015: 227-228). Ο Διαφωτισμός αναπτύχθηκε λίγο πριν την Γαλλική Επανάσταση, ενισχύοντας ακόμα περισσότερο τα αιτήματα της και επιδρώντας σε τομείς της πολιτικής, της οικονομίας, της φιλοσοφίας και της τέχνης, όπως και της ιδιοσυγκρασίας και προσωπικότητας των ανθρώπων. Σταδιακά το κίνημα του Διαφωτισμού εξαπλώθηκε στον ευρωπαϊκό κόσμο αλλά και στον οθωμανικό χώρο.

Ελληνικός Διαφωτισμός

Οι Φαναριώτες λέγεται ότι υπήρξαν οι πρώτοι και σημαντικοί φορείς των ιδεών του Διαφωτισμού στον οθωμανικό κόσμο ήδη από τον 18ο αιώνα (Αθήνη κ.α., 2015:17). Μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης πολλοί λόγιοι και ευγενείς του Βυζαντίου κατέφυγαν σε νησιά του Αιγαίου, την Κρήτη αλλά και την Ιταλία, αναζητώντας μια καλύτερη ζωή και πνευματική δραστηριότητα. Οι οικογένειες και οι άνθρωποι που δεν έφυγαν τότε, συγκροτήθηκαν και εγκαταστάθηκαν στο Φανάρι, μια συνοικία της Κωνσταντινούπολης, λαμβάνοντας υψηλά αξιώματα στην οθωμανική διοίκηση. Κατείχαν κοινωνική και οικονομική ισχύ, ενώ ήταν γνωστοί ως οι ελληνορθόδοξοι της Πόλης και έμειναν γνώριμοι στην ιστοριογραφία ως Φαναριώτες. Οι ίδιοι ήταν μορφωμένοι και γλωσσομαθείς, ενώ η επικοινωνία τους με λόγιους άλλων χωρών τους κρατούσε ενήμερους και σε εγρήγορση για τις διεθνής εξελίξεις. Προώθησαν τις ιδέες του Διαφωτισμού στην ελληνική κοινωνία, δίνοντας έμφαση στη γνώση μέσα από την παιδεία και την οργάνωση της εκπαίδευσης, ενώ σημαντική υπήρξε και η επικοινωνία με τα επτάνησα, καθώς λόγω της σύνδεση τους με την Δύση, είχαν αναπτύξει τον 18ο αιώνα χαρακτηριστικά και ιδέες του Διαφωτισμού. Παρά το γεγονός ότι ο 18ος αιώνας έβρισκε τον ελλαδικό χώρο υπό οθωμανική κυριαρχία, τα ταξίδια στις ελληνόφωνες περιοχές ήταν πολλά με τους ταξιδιώτες να δρουν σύμφωνα με τα πρότυπα του Νεοκλασικισμού, αναζητώντας και αναδεικνύοντας τον αρχαίο ελληνικό κόσμο μέσα από τις αρχαιότητες κάθε περιοχής. Ο 19ος αιώνας, γνωστός λόγω του κινήματος του Ρομαντισμού που αναπτύχθηκε στην Ευρώπη αλλά και του Φιλελληνισμού, έκανε τους περιηγητές να αντικρύσουν την ελληνική κοινωνία με πιο ρομαντική και συμπονετική ματιά ως προς την απελευθέρωση της ελληνικής κοινωνίας, πράγμα που αναζωπυρώθηκε με την επιτυχία της Γαλλικής Επανάστασης και τις ιδέες του Διαφωτισμού περί ελευθερίας και δικαιωμάτων. Τα ταξίδια συνεπώς συνεχίζονταν, με τους περιηγητές να επιζητούν την ανάδειξη του αρχαιοελληνικού ιδεώδους και να πιστεύουν στην ανασύνταξη του ελληνικού έθνους και την δημιουργία κράτους.

Τον 18ο και 19ο αιώνα, οι ελληνόφωνες περιοχές γνώρισαν έντονη πνευματική κινητικότητα, μέσα από τα ρεύματα που αναπτύχθηκαν εκείνη την εποχή στην Ευρώπη, όπως ο Νεοκλασικισμός, ο Διαφωτισμός, ο Ρομαντισμός και ο Φιλελληνισμός, επιτυγχάνοντας έτσι την δημιουργία σχέσεων με την Δύση και τα Επτάνησα. Οι ιδέες

του Διαφωτισμού που κινήθηκαν μεταξύ των ελληνόφωνων πληθυσμών τον 18ο και 19ο αιώνα, υπήρξαν οι βάσεις για να δημιουργηθεί ο «Ελληνικός Διαφωτισμός». Ο όρος επινοήθηκε από τον Κ.Θ. Δημαρά τον 20ο αιώνα και διακρίνεται σε δυο φάσεις, από το 1770 έως το 1800 η πρώτη φάση και η ώριμη περίοδος από το 1800 έως το 1821 (Αθήνη κ.α., 2015:22). Βασικά χαρακτηριστικά του κινήματος, με βαθιά επιρροή από τον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό αλλά εντασσόμενα στα ελληνικά δεδομένα, ήταν η έμφαση στην παιδεία και την γνώση, ο ορθολογισμός και οι επιστήμες, ο περιορισμός στην πίστη της θρησκευτικής αυθεντίας, η απομάκρυνση από τις ιδέες του Βυζαντίου, η πρόοδος, η στροφή προς το αρχαίο ελληνικό παρελθόν και τις ιδέες του περί Δημοκρατίας, ελευθερίας και συνειδητοποίησης της καταγωγής. Η έννοια περί ελευθερίας όπως ερμηνεύτηκε από τον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό, αποτέλεσε σημείο καμπής για τα ελληνικά δεδομένα καθώς σε αυτή στηρίχθηκαν οι ιδέες που προετοίμασαν το έδαφος για την Επανάσταση και την έννοια της ελληνικής απελευθέρωσης από την οθωμανική κυριαρχία, ώστε να διαμορφωθεί η ελληνική εθνική συνείδηση μέσα από την ανασύσταση του νέου ελληνικού κράτους.

Περιήγηση στην Αθήνα

Οι περιοχές με την μεγαλύτερη επισκεψιμότητα περιηγητών στον ελλαδικό χώρο, ήταν η Κρήτη, τα νησιά του Ιονίου και τα νησιά του Αιγαίου, ενώ ο υπόλοιπος ελλαδικός χώρος άργησε να περιέλθει στις άμεσες προσεγγίσεις των περιηγητών, καθιστώντας έτσι την επίσκεψη στην Αθήνα σχεδόν αδύνατη, καθώς βρισκόταν υπό οθωμανική κυριαρχία. Αυτό ενίσχυε τον κίνδυνο για την ασφάλεια των ταξιδιωτών, αλλά όχι των διπλωματιών, κυρίως από την Κωνσταντινούπολη, που είχαν την δυνατότητα να κινηθούν ελεύθερα στη πόλη. Παρ' όλα αυτά, τον 15ο αιώνα, μια από τις πρώτες περιηγήσεις στην Αθήνα, έχοντας αρχαιολογικό ενδιαφέρον, έγινε από τον Κυριάκο Αγκωνίτη, περιγράφοντας και σχεδιάζοντας αρχαία μνημεία στην αναζήτηση του για αρχαιότητες. Η Αθήνα βέβαια, γνώρισε μεγάλη επισκεψιμότητα από τον 17ο αιώνα και έπειτα από διπλωμάτες αλλά και δυτικούς αρχαιολάτρες που η Ρώμη τους είχε πλέον περιορίσει αρχαιολογικά. Τα κατάλοιπα του παρελθόντος, οι αρχαιότητες, οι μύθοι και η ιστορία της αρχαίας Αθήνας λειτούργησαν ως πόλος έλξης όλο και περισσότερων περιηγητών κατά τον 18ο αιώνα και 19ο αιώνα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η αρχαιότητα μονοπωλούσε το ενδιαφέρον τους. Η κοινωνία, οι άνθρωποι, τα

στιγμιότυπα του καθημερινού τους βίου και το ιστορικό συγκείμενο, αποτέλεσαν πεδίο παρατήρησης και πηγή έμπνευσης των απεικονίσεων και περιγραφών των περιηγητών για την Αθήνα· της πόλης που τους ενθουσίασε τόσο λόγω του αρχαίου παρελθόντος της και ταυτόχρονα απογοήτευσε και ευαισθητοποίησε λόγω της σύγχρονης πραγματικότητας της. Παρακάτω γίνεται αναφορά στις αρχαιότητες της Αθήνας που απεικόνισαν οι περιηγητές τον 18ο και 19ο αιώνα.

Οι Αρχαιότητες της Αθήνας τον 18ο και 19ο αιώνα

Τον 18ο αιώνα, οι περιηγητές φανερά πιο ώριμοι γνωστικά και πνευματικά σχετικά με την αρχαιότητα, χρησιμοποιούν ως περιηγητικούς οδηγούς αρχαία κείμενα αλλά και εκδόσεις ταξιδιωτικών έργων πρωιμότερων περιηγητών που επισκέφτηκαν την Αθήνα τους προηγούμενους αιώνες. Οι αρχαιότητες απεικονίζονται συχνά με ακρίβεια και αρτιότητα στα σχέδια των περιηγητών αλλά δεν είναι λίγες οι φορές που οι ίδιοι χρησιμοποιούν την φαντασία τους ή ακόμα έργα και σχέδια προγενέστερων περιηγητών για να αποτυπώσουν τοπία, μνημεία και συλλογικότητες. Τον 19ο αιώνα, με την ανάπτυξη των ιδεών του Ρομαντισμού και του Φιλελληνισμού οι περιηγητές στρέφουν το ενδιαφέρον τους στον άνθρωπο και τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις της Αθήνας, εντάσσοντας τέτοιου είδους στοιχεία στις απεικονίσεις των τοπίων με τις αρχαιότητες. Η ρομαντική και ανθρωποκεντρική προσέγγιση των περιηγητών αυτή την εποχή, έχει μειώσει την παρατήρηση και τις μελέτες μέτρησης των μνημείων του προηγούμενου αιώνα, καθώς το επίκεντρο κατά κύριο λόγο είναι το τοπίο, γεγονός που ενισχύεται με την ανάπτυξη της φωτογραφίας.

Ο Richard Dalton στην Αθήνα

Ο Richard Dalton (1715-1791) γιος ιερέα με καταγωγή από την Βρετανία, υπήρξε βασιλικός βιβλιοθηκάριος του Γεωργίου Γ’ και ιδρυτικό μέλος της Ακαδημίας Καλών Τεχνών στην Αγγλία, ενώ το 1749 ακολούθησε ως ζωγράφος και χαράκτης τον Ιρλανδό πολιτικό James Caulfeild, πρώτο κόμη του Τσαρλμοντ, στο ταξίδι του στην Ανατολή (Βιγγοπούλου, 2005:41). Την ίδια χρόνια φτάνοντας στη Αθήνα ο Dalton καταφέρνει να αποτυπώσει κάποια πρώιμα σχέδια του Παρθενώνα από την βόρεια πλευρά [εικ.25] με πολλά σπασμένα μάρμαρα τριγύρω και μέσα σε ένα παραμελημένο τοπίο, κάνοντας αναφορά στην καταστροφή που υπέστη ο Παρθενώνας έπειτα από τον βομβαρδισμό

της Ακρόπολης το 1687 από τον Φραγκίσκο Μοροζίνι. Σε μια άλλη απεικόνιση του Παρθενώνα από τα νοτιοανατολικά [εικ.26], γίνεται αισθητή η βελτίωση της τεχνικής του σχεδίου για μια πιο ρεαλιστική και άρτια απεικόνιση του μνημείου, ενώ ταυτόχρονα ο Dalton κατάφερε σχεδιάζοντας να μεταφέρει στοιχεία της τεχνικής οικοδόμησης των αρχαίων μνημείων, όπως για παράδειγμα στους κίονες του Παρθενώνα [εικ.26] που φαίνεται ότι αποτελούνται από πολλές στρογγυλές πλάκες μαρμάρου, ενώ ξεχωρίζουν το γείσο, η ζωφόρος με τα τρίγλυφα και τις μετόπες και το επιστύλιο. Ακόμα, απεικόνισε πολλές σωζόμενες σκηνές από τα ανάγλυφα της ζωφόρου του Παρθενώνα [εικ.27] με μεγάλη ακρίβεια και παραστατικότητα στο σχέδιο. Στην Ακρόπολη αυτό που ξεχώρισε ήταν το Ερέχθειο [εικ.28], το οποίο απεικόνισε από δυο πλευρές μέσα στο τοπίο της υπαίθρου, με ξεκάθαρο τρόπο αναδεικνύοντας την όψη και τα αρχιτεκτονικά του στοιχεία, κάτι που όπως φαίνεται τον ενδιέφερε καθώς σχεδίασε λεπτομερώς τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των κιόνων του Ερεχθείου [εικ.29]. Ακόμα, κάποια από τα μνημεία που σχεδίασε έξω από την Ακρόπολη ήταν το χορηγικό μνημείο του Λυσικράτους [εικ.30] με έμφαση στον σχεδιασμό της στέγης του μνημείου [εικ.31] και το Υδραυλικό Ρολόι του Κυρρήστου, γνωστό και ως Πύργος των Αέρηδων, με ξεχωριστά σχέδια για τα ανάγλυφα των αέρηδων που διακοσμούν το πάνω μέρος του Πύργου [εικ.33]. Στην αποτύπωση των δυο μνημείων και των διακοσμητικών τους στοιχείων, ο Dalton επιδίωξε να δείξει όσο το δυνατόν καλύτερα τις λεπτομέρειες τους μέσα από ένα λιτό σχέδιο. Αυτό που ξεχωρίζει στα σχέδια του είναι η απουσία των κοινωνικών στοιχείων και του ιστορικού συγκείμενου, χωρίς έτσι να δίνει πληροφορίες για εκείνη την εποχή στην Αθήνα, καθώς περιορίζεται στην απόδοση των μνημείων τοποθετημένα σε απλοϊκά και αποπροσανατολισμένα τοπία της αθηναϊκής υπαίθρου.

Ο Stuart James και ο Nicholas Revett στην Αθήνα

Ο Stuart James (1713-1788) ήταν αρχιτέκτονας και ζωγράφος που καταγόταν από την Βρετανία. Με την οικονομική βοήθεια των αδερφών του πραγματοποίησε το ταξίδι του στη Ρώμη το 1741, ώστε να αυτονομηθεί και εκεί γνώρισε τον Άγγλο αρχιτέκτονα Nicholas Revett (1720-1804) που σπούδαζε ζωγραφική. Οι δυο τους, έπειτα από διάφορες περιηγήσεις στις αρχαιότητες της Ρώμης, αποφάσισαν να περιηγηθούν σε μέρη του ελλαδικού χώρου και κυρίως της Αθήνας ώστε να ανακαλύψουν και να

απεικονίσουν με ακρίβεια και συστηματικότητα τις αρχαιότητες της πόλης, ιδέα που υποστηρίχτηκε από την Εταιρεία των Dilettanti. Ως μέλη των Dilettanti, ο Stuart και ο Revett το 1751 έφτασαν στην Αθήνα με σκοπό να κάνουν ανασκαφές, αρχαιολογικές μελέτες και να αποτυπώσουν με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια και μεθοδικότητα τόσο τις αρχαιότητες της πόλης όσο και το ελληνικό τοπίο με τα ηθογραφικά στοιχεία και τις συλλογικότητες ως ταξιδιωτικές εντυπώσεις. Μεγάλη σημασία δόθηκε στα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των μνημείων που απεικόνισαν, καθώς μέτρησαν και σχεδίασαν κατόψεις, όψεις, τομές και ανόψεις ενώ επιχείρησαν με επιτυχία να αποτυπώσουν λεπτομερώς τα διακοσμητικά στοιχεία των αρχαιοτήτων. Από τους δυο περιηγητές αυτός που ξεχώρισε και έμεινε γνωστός ως ο «Αθηναίος» ήταν ο Stuart James ο οποίος έφερε αρχαιοελληνικά στοιχεία στην αρχιτεκτονική της Αγγλίας στα πλαίσια του Νεοκλασικισμού. Παρακάτω παρουσιάζονται μερικές από τις αποτυπώσεις τοπίων και σχεδίων των αρχαίων μνημείων της Αθήνας του 18ου και 19ου αιώνα, μέσα από τους τόμους που εξέδωσαν οι δυο περιηγητές-αρχιτέκτονες στα πλαίσια της αρχαιολογικής τους αποστολής.

Η Ακρόπολη αποτελούσε το κέντρο ενδιαφέροντος και παρατήρησης κάθε περιηγητή που επισκεπτόταν την Αθήνα. Ο Stuart και ο Revett σχεδίασαν την άποψη της Ακρόπολης ενσωματώνοντας Οθωμανούς αξιωματούχους [εικ.34], καταφέρνοντας έτσι μέσα από μια εικόνα να αποτυπώσουν την τοπογραφία της πόλης, το ιστορικό της συγκείμενο και την αρχαιότητα. Με τα σχέδια τους επιτυγχάνεται μια αρχαιολογική περιήγηση στην Ακρόπολη και σε διάφορα σημεία της Αθήνας. Ξεκινώντας από τα Προπύλαια της Ακρόπολης, με ένα σχέδιο της κάτοψης τους [εικ.35] σύμφωνα με τους χώρους, τα επίπεδα, τους πεσσούς και τους κίονες που ανιχνεύτηκαν εκεί αλλά και με δυο σχέδια με τομές αποτυπωμένες με τρόπο να δείξουν την ολοκληρωμένη αρχιτεκτονική της βόρειας [εικ.36] και δυτικό-ανατολικής πλευράς [εικ.37] των Προπυλαίων και το μνημείο του Αγρίππα, ένα βάθρο που βρίσκεται δίπλα στα Προπύλαια. Ακόμα, απεικονίζεται η ανατολική πλευρά του Παρθενώνα, μέσα στο τοπίο της εποχής [εικ.38]. Αναδεικνύονται τα υλικά των κτισμάτων, οι ξυλοδεσιές και η χρήση της πέτρας όπως και τα κεραμίδια των σκεπών, ενώ ξεχωρίζει από τον τόνο του λευκού μαρμάρου η αποτύπωση του Παρθενώνα με τους κίονες, η ζωφόρος με τα τρίγλυφα και τις μετόπες και το κατεστραμμένο από την έκρηξη του 1687 αέτωμα. Στο

βάθος του τοπίου φαίνεται το μουσουλμανικό τζαμί που οικοδομήθηκε από τους Οθωμανούς, αισθητά πιο χαμηλά από τον Παρθενώνα, ίσως θέλοντας να τονιστεί η σημασία του αρχαίου μνημείου. Το τοπίο ολοκληρώνεται με τις ανθρώπινες μορφές, υποδηλώνοντας στοιχεία του καθημερινού βίου των ανθρώπων. Επίσης, ο Stuart και ο Revett επιδίωξαν να απεικονίσουν μια ακόμα γραφική αποκατάσταση της ανατολικής πλευράς του Παρθενώνα [εικ.39], αλλά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του αρχαίου ναού [εικ.40] όπως την κρηπίδα, τον κίονα, το επιστήλιο, τη ζωφόρο με τα τρίγλυφα και τις μετόπες, το γείσο, τα αετώματα και την σίμη, απεικονιζόμενα με κάθε δυνατή λεπτομέρεια, ακρίβεια και ρεαλισμό, πράγμα πρωτοπόρο για την εποχή. Ακόμα, στο ίδιο πλαίσιο απεικόνισης βρίσκονται τα διακοσμητικά γλυπτά από τα αετώματα [εικ.41 και εικ.42], αλλά και οι μυθολογικές σκηνές από τη ζωφόρο και τις μετόπες [εικ.43 και εικ.44]. Η περιήγηση και καταγραφή αρχαιοτήτων συνεχίζει βόρεια της Ακρόπολης, στο Ερέχθειο, τον ναό που είναι αφιερωμένος στην Αθηνά και τον Ποσειδώνα. Στην άποψη του Ερεχθείου [εικ.45] φαίνεται χαρακτηριστικά η ανασκαφική δραστηριότητα, με τους εργάτες να σκάβουν, τους Οθωμανούς να παρατηρούν την διαδικασία αυτή, ενώ στα δεξιά απεικονίζεται ο Stuart James κατά την προσπάθεια του να απεικονίσει λεπτομερώς τον ναό. Όπως φαίνεται, η προσπάθεια του περιηγητή να αποδώσει όσο το δυνατόν με άρτιο τρόπο το Ερέχθειο, δείχνει την δυναμική που είχαν οι αρχαιότητες στην απεικόνιση του τοπίου και στο ιδεολογικό πνεύμα της εποχής, καθιστώντας αισθητή την διαφορά μεταξύ αρχαιοτήτων και σύγχρονου κόσμου. Επιπλέον, οι Καρυάτιδες του Ερεχθείου σχεδιάστηκαν ολόγυρα [εικ.46] με κάθε λεπτομέρεια και τοποθετήθηκαν στη γραφική αποκατάσταση της πρόστασης τους [εικ.47], δείχνοντας μια ολοκληρωμένη μορφή της στοάς που διακοσμούσαν. Βέβαια, αυτό που ξεχωρίζει στην Ακρόπολη είναι το Ωδείο του Ηρώδου του Αττικού. Η απεικόνιση του Ηρώδειου [εικ.48] έχει οργανωθεί έτσι ώστε η όψη του μνημείου να βρίσκεται στο κέντρο, στη σκηνή βρίσκονται άλογα ενώ στο έδαφος διακρίνονται κομμάτια μαρμάρων και βάσεις κιόνων. Ο περιηγητής έχει τοποθετηθεί στην απεικόνιση ως θεατής που παρακολουθεί μια παράσταση, βρισκόμενος σε ένα καθημερινό στιγμιότυπο της εποχής. Όπως και για άλλα μνημεία, ο Stuart και ο Revett σχεδίασαν μεμονωμένα την εξωτερική και εσωτερική όψη της σκηνής του Ηρώδειου, χωρίς στοιχεία τοπιακού χαρακτήρα [εικ.49, εικ.50], αναδεικνύοντας με ξεκάθαρο τρόπο την κατασκευή του. Δεν παραλείπουν, ωστόσο, να εμπλουτίσουν τα σχέδια τους αντιγράφοντας ένα γλυπτό με παράσταση

ενός διονυσιακού θιάσου [Εικ.51.], το οποίο ο Ν. Λογοθέτης, πρόξενος της Βρετανίας στην Αθήνα, κατείχε στη συλλογή του.

Αντικείμενο μελέτης και καταγραφής έγιναν και τα μνημεία έξω από την Ακρόπολή. Συγκεκριμένα, στην περιοχή της Πλάκας ανατολικά του Παρθενώνα, βρέθηκε το χορηγικό μνημείο του Λυσικράτους, γνωστό και ως «Φανάρι του Διογένη». Όπως φαίνεται και μέσα από την απεικόνιση του [εικ.52], το μνημείο βρίσκεται στο προαύλιο του ξενώνα της μονής των Καπουτσίνων που χτίστηκε τον 17ο αιώνα και ενσωμάτωσε το μνημείο στην αθηναϊκή κοινωνία και οικιστική του 18ου αιώνα. Μέσω της αποτύπωσης του τοπίου, όπου τοποθετείται και το μνημείο του Λυσικράτους, δίνονται ποικίλες πληροφορίες αρχικά για την αρχιτεκτονική της εποχής, τη χρήση της πέτρας, του ξύλου και την τεχνοτροπία της στέγης, ενώ η απεικόνιση του μοναχού και του χώρου του προαυλίου με τους μικρούς λαχανόκηπους, τα αγροτικά εργαλεία και το πεζούλι κάτω από την σκιά της κληματαριάς, συμπληρώνει με ηθογραφικές πληροφορίες το αθηναϊκό τοπίο της εποχής. Η τομή και η όψη του μνημείου του Λυσικράτους απεικονίστηκε λεπτομερώς και με ακρίβεια [εικ.53, εικ.54], όπως και τα διακοσμητικά στοιχεία του έφερε, δηλαδή το αέτωμα, το μέρος του θριγκού με τη ζωφόρο, το γείσο και το επιστήλιο αλλά και το κιονόκρανο [εικ.55], ενώ λεπτομερής δουλειά για την ακριβή απεικόνιση έγινε για τα ανάγλυφα της ζωφόρου του μνημείου, που απεικονίζουν σκηνές από την αιχμαλωσία του Διονύσου από τους Ετρούσκους [εικ.56].

Οι δύο περιηγητές περιοδεύοντας στην ύπαιθρο της οθωμανοκρατούμενης Αθήνας, νοτιοδυτικά της Ακρόπολης πάνω σε έναν λόγο, πρόσεξαν το μνημείο του Φιλοπάππου. Η απεικόνιση του μνημείου [εικ.57] έχει ιδιαίτερο χαρακτήρα καθώς μέσα σε μια εικόνα συνυπάρχουν πολλοί κόσμοι μαζί. Στο πρώτο επίπεδο αναγνωρίζεται από την ενδυμασία ο γενίτσαρος που συνοδεύει τους περιηγητές στην περιπλάνηση τους, καθώς οι Οθωμανοί δεν άφηναν τους ταξιδιώτες να κυκλοφορούν μόνοι τους στα περίχωρα της Αθήνας. Στο δεύτερο επίπεδο πάνω σε έναν λόφο διακρίνονται τέσσερεις περιηγητές, ο Stuart και ο Revett μαζί με τους James Dawkins και Robert Wood, με εμφανές ενδιαφέρον για το μνημείο κατά την διάρκεια παρατήρησης και απεικόνισης του. Οι ίδιοι ξεχωρίζουν από την δυτικότροπη ενδυμασία τους αναδεικνύοντας το κύρος τους και τον λόγο της αποστολής τους. Σε

τρίτο επίπεδο, φαίνεται ένας Αθηναίος βοσκός να κοιτά με περιέργεια τους περιηγητές που θαυμάζουν το μνημείο που βρίσκεται δίπλα του ενώ βοσκάει το κοπάδι του. Το ίδιο το μνημείο έχει απεικονιστεί μεγαλοπρεπές με κάθε δυνατή λεπτομέρεια και βρίσκεται στραμμένο προς τους περιηγητές σαν να συνομιλούν μεταξύ τους το αρχαίο παρελθόν με τους δυτικούς λόγιους περιηγητές που έχουν την δυνατότητα να αντιληφθούν την σημασία του. Η συνύπαρξη όλων αυτών σε ένα τοπίο μεταφέρει την κατάσταση που επικρατούσε στην Αθήνα τον 18ο αιώνα ως προς την αντίληψη των αρχαιοτήτων, σύμφωνα πάντα με την άποψη των περιηγητών. Μπορεί η αθηναϊκή κοινωνία να μην αντιλαμβανόταν ακριβώς την σημασία των αρχαίων καταλοίπων αλλά μπορούσε να κάνει εικασίες και σταδιακά να γνωρίσει το αρχαίο παρελθόν του μέσα από τις αρχαιότητες και την εκπαίδευση που προώθησε ο Διαφωτισμός.

Ο Stuart και ο Revett φτάνοντας νοτιοανατολικά της Ακρόπολης, αντίκρυσαν μια μεγάλη μαρμάρινη αψίδα με κορινθιακού ρυθμού κίονες στο μέρος της, την Πύλη του Αδριανού και πιο πίσω τα ερείπια ενός ορθογώνιου ναού και αυτό με κίονες κορινθιακού ρυθμού, τον ναό του Ολυμπίου Διός. Η Πύλη του Αδριανού που βρισκόταν στη μέση των περίχωρων της πόλης δεν στάθηκε εμπόδιο στους βοσκούς και στη βοσκή των προβάτων τους, αντιθέτως έδωσε την ευκαιρία στους περιηγητές της εταιρείας των Dilettanti να απεικονίσουν τον τρόπο που συνδέεται ένα αρχαίο μνημείο με την σύγχρονη πραγματικότητα της εποχής [εικ.58]. Ταυτόχρονα, μέτρησαν και κατέγραψαν με ακρίβεια την νοτιοανατολική όψη της Πύλης [εικ.59] αλλά και την τομή καθ' ύψος και πλάγια όψη της [εικ.60]. Φαίνεται ότι οι ντόπιοι της περιοχής είχαν ενσωματώσει στην καθημερινότητα τους τα μνημεία της αρχαιότητας και αντιλαμβάνονταν ότι πρόκειται για παρελθοντικές δραστηριότητες χωρίς να μπορούν να τις εξηγήσουν. Εξάλλου είχαν διαφορετικές προτεραιότητες από τους περιηγητές της Δύσης, που επισκέπτονταν την Αθήνα για το αρχαίο παρελθόν της. Ο Stuart και ο Revett, απεικονίζοντας τοπία με αρχαιότητες προσέγγισαν ανθρώπους και συλλογικότητες. Όπως φαίνεται και στην απεικόνιση του ναού του Ολυμπίου Διός [εικ.61], στο πρώτο επίπεδο διακρίνονται γυναικείες μορφές να χορεύουν και να περιτριγυρίζονται από αρχαία μνημεία, τον ναό του Ολυμπίου Διός, την Πύλη του Αδριανού και την Ακρόπολη, συνδέοντας ξανά δυο κόσμους· αυτόν του σύγχρονου κόσμου και αυτόν της αρχαιότητας.

Στο μεταξύ οι μετρήσεις και απεικονίσεις των μνημείων συνεχίστηκαν βόρεια της Ακρόπολης, στο Υδραυλικό Ρολόι του Ανδρονίκου Κυρρήστου γνωστό και ως Πύργος των Αέρηδων, στην καρδιά της πόλης της Αθήνας. Ανάμεσα στις στέγες των σπιτιών και στα στενά δρομάκια ξεχώρισε ο οκταγωνικός Πύργος των Αέρηδων, ο οποίος είχε στο εσωτερικό του ένα είδος υδραυλικού ρολογιού και εξωτερικά σε κάθε πλευρά υπήρχαν ανάγλυφα των οκτώ ανέμων με χαραγμένο το όνομα τους. Η απεικόνιση του μέσα στο αθηναϊκό τοπίο [εικ.62] έχει γίνει με κατεύθυνση προς τον νότο, έχοντας την Ακρόπολη ως φόντο και το Υδραυλικό Ρολόι μέσα σε μια καθημερινή σκηνή της πόλης. Στην απεικόνιση της γραφικής αποκατάστασης της όψης του [εικ.63] διακρίνονται πιο ξεκάθαρα τα χαρακτηριστικά του και οι λεπτομέρειες που έχει, όπως οι κίονες κορινθιακού ρυθμού, η βάση του από τρεις βαθμίδες μάρμαρου και οι θύρες, ενώ ξεχωρίζει η κωνική στέγη με μια μορφή που λειτουργεί ως ανεμοδείκτης, κάτι που προστέθηκε από τον Stuart και τον Revett για να φανεί ολοκληρωμένο το μνημείο στα σχέδια τους. Οι ίδιοι αντέγραψαν λεπτομερώς τα ανάγλυφα των οκτώ αέρηδων που ήταν τοποθετημένα στον Πύργο και προσωποποιώντας τους ανέμους με τα ονόματα τους [εικ.64].

Βόρεια του Πύργου των Αέρηδων, τα ερείπια ενός ακόμα σημαντικού αρχαίου μνημείου προσέλκυσε το ενδιαφέρον των δυο αυτών περιηγητών. Η Βιβλιοθήκη του Αδριανού αποτελεί ακόμα ένα στοιχείο από την ρωμαϊκή περίοδο που διάνυσε η Αθήνα, δίνοντας κοινωνικοπολιτικές πληροφορίες. Ο Stuart και ο Revett βρέθηκαν αντιμέτωποι με τα ερείπια της Βιβλιοθήκης, ωστόσο ήταν σε θέση να την σχεδιάσουν αποκαταστημένη [εικ.65] δείχνοντας το χαρακτηριστικό οικοδομικό υλικό που χρησιμοποιούσαν οι Ρωμαίοι, δηλαδή το τούβλο, ενώ στη συνέχεια κατάφεραν να δημιουργήσουν ένα σχέδιο της κάτοψης της [εικ.66] σχεδιάζονταν με έντονη σκίαση τα σωζόμενα τμήματα του.

Ακόμα, βορειοδυτικά της Ακρόπολης ο ναός του Ηφαίστου που μέχρι και σήμερα αποτελεί ένα από τα πιο καλά διατηρημένα μνημεία του 5^{ου} αιώνα, υπήρξε αντικείμενο μελέτης και παρατήρησης των περιηγητών τον 18^{ο} και 19^{ο} αιώνα. Η άποψη του ναού [εικ.67] από τον Stuart και τον Revett τοποθετείται για ακόμα μια φορά ως μέρος και φόντο ενός στιγμιότυπου της καθημερινής ζωής, με τους ανθρώπους να ασχολούνται με αγροτικές εργασίες υπό την επίβλεψη κάποιου Οθωμανού. Με αυτό

τον τρόπο επιτυγχάνουν να τονίσουν την διαφορά μεταξύ Δύσης και Ανατολής ως προς την πρόσληψη της αρχαιότητας και των αρχαίων μνημείων αλλά και να παρουσιάσουν την ζωή στην Αθήνα εκείνη την εποχή. Η σχεδιαστική όψη του ναού του Ηφαίστου [εικ.68] εμφανίζει πολλά από τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά ενός αρχαίου ναού, όπως τον θριγκό, το γείσο, τη ζωφόρο με τις μετόπες και τα τρίγλυφα, το επιστύλιο, το κιονόκρανο και κίονα δωρικού ρυθμού και τον στυλοβάτη, ενώ βρέθηκε και αποτυπώθηκε διακοσμητικό ανάγλυφο στοιχείο μέσα από τον ναό [εικ.69] με τον Θησέα να ιππεύει τον Μαραθώνιο ταύρο.

Εκτός από αρχαία μνημεία οι Dilettanti, όπως ήδη παρατηρήθηκε, αποτύπωσαν ποικίλων ειδών αρχαιότητες. Τα αθηναϊκά νομίσματα [εικ.70] απεικόνιζαν στοιχεία της αρχαίας Αθήνας, όπως την θεά Αθηνά, τον Δία και τον Ποσειδώνα, το δέντρο της ελιάς, κάποιο αγγείο αλλά και την κουκουβάγια. Επίσης, βρέθηκε μια επιγραφή από τον κατάλογο των αναθημάτων του Παρθενώνα [εικ.71] η οποία απεικονίστηκε πολύ ρεαλιστικά και δίνει πληροφορίες για τα αναθήματα της Αθήνας. Ακόμα, οι δυο αρχιτέκτονες εκτός από επιγραφές απεικόνισαν καθημερινά αγγεία αλλά και επιτύμβια [εικ.72], αναδεικνύοντας την αρχαία τέχνη και σώζοντας οπτικά ένα αγγείο. Τέλος, η δεξιοτεχνία των Stuart και Revett φαίνεται στην απεικόνιση της ζωφόρου του ναού της Αθηνάς Νίκης [εικ.73] με σκηνές από την μάχη των αρχαίων Ελλήνων με τους Πέρσες. Κατάφεραν να αποδώσουν τις αλλοιωμένες μορφές της ζωφόρου με παραστατικότητα, ζωντανεύοντας ξανά το πεδίο της μάχης. Είναι γεγονός ότι το ταξίδι του Stuart και του Revett στην Αθήνα αποτέλεσε από τα σημαντικότερα λόγω της καταγραφής πληροφοριών μέσα από περιγραφές τους και μετρήσεων των αρχαίων μνημείων, ενώ σημαντική ήταν η απεικόνιση τους με φόντο το αθηναϊκό τοπίο της εποχής, επικοινωνώντας στοιχεία και στιγμιότυπα της καθημερινής ζωής των κατοίκων.

Ο Julien-David le Roy στην Αθήνα

Το 1754 έφτασε στην Αθήνα ο Julien-David le Roy (1724/1728-1803) αρχιτέκτονας από την Γαλλία, που ήταν εγκατεστημένος στη Ρώμη όταν αποφάσισε να περιηγηθεί στην Αθήνα με οδηγό το περιηγητικό έργο του Παυσανία και την βοήθεια των Καπουτσίνων, που φιλοξενούσαν ταξιδιώτες στη μονή τους. Ο Le Roy με το ταξίδι αυτό, επιδίωκε να μετρήσει, να σχεδιάσει και να αποτυπώσει τα αρχαία μνημεία της Αθήνας θέλοντας να ανταγωνιστεί τον Stuart James και τον Nicholas Revett που

βρίσκονταν ήδη στην Αθήνα εκείνη την περίοδο. Πράγματι, μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα κατάφερε να μετρήσει και αποτυπώσει πολλά μνημεία της Ακρόπολης και γύρω από αυτή, ωστόσο λόγω της βιασύνης του να προλάβει να εκδώσει πρώτος ένα έργο με τις αρχαιότητες της Αθήνας, τα σχέδια του πολύ συχνά δεν αντικατοπτρίζουν με ακρίβεια την πραγματικότητα, αποτελούνται συχνά από φανταστικά στοιχεία που δημιουργούν μια ειδυλλιακή οπτική του αθηναϊκού τοπίου με τον ίδιο να υποστηρίζει ότι τα αισθήματα που δημιουργεί η εικόνα και το ίδιο το θέμα της είναι πιο σημαντικά από την ίδια την αποτύπωση της πραγματικότητας. Παρ' όλα αυτά, έχει ένα αξιόλογο εικονιστικά έργο με τις αρχαιότητες της Αθήνας, απεικονίζοντας τον Παρθενώνα από τα νοτιοανατολικά [εικ.74] κάνοντας αναφορά στην βομβαρδισμό του αλλά και σκιαγραφώντας στοιχεία από την κοινωνική ζωή των ανθρώπων. Παρουσιάζει ένα τοπίο παραμελημένο με διασκορπισμένα κομμάτια μαρμάρου τριγύρω την στιγμή που ο Παρθενώνας βρίσκεται σχεδόν σε ετοιμόρροπη κατάσταση. Ο ίδιος ασχολήθηκε με τις μετρήσεις των μνημείων, γεγονός που επιβεβαιώνεται στην αποτύπωση της δυτικής όψης του Ερεχθείου [εικ.75] δημιουργώντας την σχεδιαστική αποκατάσταση του ναού ώστε να κάνει τις απαραίτητες μετρήσεις του. Ακόμα, απεικόνισε τον Ηρώδειο [εικ.76] και την Πύλη του Αδριανού [εικ.77], με έναν πρωτότυπο τρόπο· και τα δυο φαίνεται ότι δεν είχαν ανασκαφεί πλήρως οπότε απεικονίστηκαν βυθισμένα στη γη. Αυτό βέβαια είναι δύσκολο να επιβεβαιωθεί μιας και μπορεί να απεικονίστηκαν με αυτό τον τρόπο είτε σκόπιμα είτε ακούσια. Αξίζει βέβαια να επισημανθεί η προσπάθεια του Le Roy να μελετήσει και να απεικονίσει τις αρχαιότητες της Αθήνας αναδεικνύοντας, εκτός από κοινωνικά και τοπογραφικά, και πληροφορίες για το ιστορικό παρόν, με την παρουσία των Οθωμανών στις τοπιακές απεικονίσεις των μνημείων ενώ ταυτόχρονα επιτυγχάνει να συγκινήσει την Ευρώπη του 18ου αιώνα που εξιδανικεύει την αρχαιότητα και την τέχνη της αρχαίας Ελλάδας.

Ο Edward Dodwell και ο Simone Pomardi στην Αθήνα

Στα πρώτα χρόνια του 19ο αιώνα, ο Άγγλος αρχαιολόγος Edward Dodwell (1767-1832) με συνοδοιπόρο τον Ιταλό ζωγράφο Simone Pomardi (1760-1830) έφτασε στην Αθήνα. Ο Dodwell υπήρξε γόνος πλούσιας οικογένειας της Ιρλανδίας, με σπουδές στη φιλολογία και την αρχαιολογία και με μεγάλο ενδιαφέρον για την μελέτη των Μεσογειακών πολιτισμών (Βιγγοπούλου, 2015:94). Στο περιηγητικό του έργο

ξεχωρίζει η εικονιστική αναφορά στο ιστορικό συγκείμενο της εποχής και στην τοπογραφία του χώρου εντάσσοντας ουσιαστικά τα αρχαία μνημεία στο κοινωνικοπολιτικό τοπίο της Αθήνας. Παρουσιάζοντας τον Παρθενώνα από τα Προπύλαια [εικ.78] ο Dodwell αποτυπώνει τα στοιχεία της κλασικής αρχιτεκτονικής των Προπυλαίων και του ίδιου του Παρθενώνα ενώ τοποθετεί στο τοπίο τις σύγχρονες οικίες που ξεχωρίζουν με την διαφορετική κατασκευή τους ανάμεσα στις αρχαιότητες, δείχνοντας την ενσωμάτωση τους στο οικιστικό περιβάλλον της πόλης. Ακόμα, δεν παραλείπει να σχολιάσει το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι υπό Οθωμανική κυριαρχία με την απεικόνιση Οθωμανών διοικητών που περιπολούσαν την Ακρόπολη, αντιλαμβανόμενοι ότι τα μάρμαρα και οι κίονες είχαν μια ιδιαίτερη θέση στο χώρο. Την ίδια στιγμή, ο Ιταλός ζωγράφος Pomardi απεικόνισε δυο απόψεις του Παρθενώνα, δείχνοντας αρχικά μέρος από το εσωτερικό του [εικ.79] που έχει υποστεί σημαντικές καταστροφές, τόσο το μνημείο όσο και ο χώρος που είχαν οι Οθωμανοί τα όπλα τους, ενώ φαίνεται στα αριστερά μέρος από το τέμενος που χτίστηκε εκεί. Στην δεύτερη απεικόνιση [εικ.80] φαίνεται πιο καθαρά το τοπίο με τα διασκορπισμένα κομμάτια μάρμαρου και ο Παρθενώνας που στέγασε το οθωμανικό τέμενο. Η νοτιοδυτική απεικόνιση του Ερεχθείου [εικ.81] φαίνεται πως πραγματοποιήθηκε προσεκτικά και λεπτομερώς ώστε να αναδειχτούν τα αρχιτεκτονικά στοιχεία του ναού και των μνημείων του. Άξιο παρατήρησης είναι η ύπαρξη κολόνας στην θέση της δεύτερης Καρυάτιδας που απομακρύνθηκε από τον ναό. Ο ρόλος της κολόνας αυτής κατά πάσα πιθανότητα είτε είναι λειτουργικός, για την στήριξη και συντήρηση του μνημείου είτε προσθήκη του ίδιου του Dodwell θέλοντας να δείξει ότι υπήρχε ακόμα μια Καρυάτιδα εκεί ή σχολιάζοντας για την αρχαιοθηρία της εποχής τονίζοντας την απουσία της. Την εικόνα βέβαια, ολοκληρώνουν οι Οθωμανοί μουσικοί που τοποθετήθηκαν αριστερά του ναού, υπογραμμίζοντας το Οθωμανικό στοιχείο στην περιοχή. Επιπλέον, στην Ακρόπολη βρέθηκαν και αποτυπώθηκαν στοιχεία κεραμικής, όπως για παράδειγμα ένα μελανόμορφο αγγείο με μια λαβή που θυμίζει αμφορέα και ένα θραύσμα από ερυθρόμορφο αγγείο [εικ.82]. Γύρω από την Ακρόπολη, στη μονή των Καπουτσίνων, ο Dodwell απεικόνισε το Μνημείο του Λυσικράτη [εικ.83] σε εσωτερικό χώρο, κάτι που δεν έγινε από άλλους περιηγητές, ενώ φαίνεται ότι το χρησιμοποιούσαν ως βιβλιοθήκη της μονής ενσωματώνοντας το πλήρως στην καθημερινότητα τους. Τον 19ο αιώνα, ο Πύργος των Αέρηδων αποτελούσε λατρευτικό χώρο των Δερβίσηδων της

Αθήνας, πράγμα που επιβεβαιώνει ο περιηγητής απεικονίζοντας το εσωτερικό του Υδραυλικού ρολογιού του Κυρρήστου κατά την διάρκεια συγκέντρωσης και τελετουργίας του χορού των πιστών [εικ.84, εικ. 85], κάνοντας αναφορά στα θρησκευτικά ήθη και έθιμα των μουσουλμάνων που ενέταξαν σε ένα αρχαίο μνημείο της Αθήνας.

Ο Samuel Barrows στην Αθήνα

Η περιήγηση στις αρχαιότητες της Αθήνας του 19ου αιώνα ολοκληρώνεται με την επιτυχία της Ελληνικής Επανάσταση και την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Η Αθήνα είναι πλέον η νέα πρωτεύουσα ανοίγοντας έναν νέο κύκλο περιηγήσεων στην πόλη μέσω της φωτογραφίας. Στο πλαίσιο αυτό, ο εκκλησιαστικός και πολιτικός από την Αμερική Samuel Barrows (1845-1909), ταξίδεψε σε πολλά μέρη της Ελλάδας και την δεκαετία του 1890 έφτασε με την οικογένεια του στην Αθήνα, καθώς όντας πολυάσχολος τον συνάρπαζε το πλούσιο παρελθόν του τόπου και η αρχαιολογία του. Τα αναμνηστικά από το ταξίδι του στην Αθήνα, σήμερα αποτελούν αξιόπιστες πηγές για το τοπίο και δίνουν πληροφορίες για το οικιστικό περιβάλλον της πόλης του 19ου αιώνα. Πρόκειται για φωτογραφίες, όπως αυτή του ναού του Ηφαίστου [εικ.85], όπου απεικονίζεται ο ναός του Ηφαίστου από μακριά μέσα στη ύπαιθρο. Πίσω από τον ναό απλώνονται πολλά σπίτια και κτίσματα ενώ στο βάθος διακρίνεται η Ακρόπολη, δίνοντας μια ξεκάθαρη εικόνα της πραγματικής όψης του τοπίου. Ο ίδιος του, φωτογράφισε δυο σωζόμενα ανάγλυφα που αντίκρυσε, τα οποία είχαν διατηρηθεί σε πολύ καλή κατάσταση· πρόκειται για τα ανάγλυφα της σκεπτόμενες Αθηνάς [εικ.86] και της Σανδαλίζουσας Νίκης από τον ναό της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη [εικ.87].

Ο William James Stillman στην Αθήνα

Ο William James Stillman (1828-1901), υπήρξε Αμερικανός δημοσιογράφος, φωτογράφος και διπλωμάτης, ο οποίος βρέθηκε στην Αθήνα φωτογραφίζοντας πολλά μνημεία και αρχαιότητες. Ξεχωρίζει η φωτογραφία με την άποψη της Αθήνας [εικ.88], δίνοντας στοιχεία για την πόλη, όπως την ύπαρξη ανεμόμυλων των 19ο αιώνα, τα όρια και το οικιστικό περιβάλλον της Αθήνας, ενώ στα δεξιά φαίνεται ο ναός του Ολυμπίου Διός και στο βάθος η Ακρόπολη. Επίσης, φωτογραφήθηκε από τα ανατολικά ο χώρος της Ακρόπολης [εικ.89]. Στην φωτογραφία, το έδαφος είναι γεμάτο από πέτρες και

μάρμαρα ενώ παρατηρείται ο Φραγκικός πύργος που υπήρχε νότια των Προπυλαίων, αλλά κατεδαφίστηκε στα τέλη του ίδιου αιώνα. Δεξιά στο βάθος, φαίνεται το μέρος του Ερεχθείου με τις Καρυάτιδες, δημιουργώντας την αίσθηση της απόστασης και του χώρου στο τοπίο.

Ο Φίλιππος Μαργαρίτης και ο Πέτρος Μωραΐτης στην Αθήνα

Ο Φίλιππος Μαργαρίτης (1810-1892), με καταγωγή από την Σμύρνη, έφτασε στην Αθήνα και εργάστηκε ως καθηγητής ζωγραφικής, ενώ ταυτόχρονα θεωρήθηκε ο πρώτος Έλληνας φωτογράφος. Κατάφερε να φωτογραφίσει τον ναό της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολης [εικ. 90], κάνοντας εμφανές τα αρχιτεκτονικά του χαρακτηριστικά, από τη ζωφόρο με τις μυθικές σκηνές και το επιστύλιο, μέχρι τα κιονόκρανα, τους κίονες, τις βάσεις και τις κρηπίδες. Έτσι, ο ναός αποτυπώνεται ρεαλιστικά και με ακρίβεια. Ακόμα, ξεχωρίζουν οι φωτογραφίες του Πέτρου Μωραΐτη (1832-1886). Ο ίδιος έχοντας καταγωγή από την Τήνο, έφτασε στην Αθήνα για σπουδές στη ζωγραφική ενώ παράλληλα ασχολήθηκε επαγγελματικά με την φωτογραφία. Προσέγγισε τον χώρο της Ακρόπολης, φωτογραφίζοντας την ανατολική πλευρά της και συγκεκριμένα τον Φραγκικό πύργο, τα αμέτρητα σπασμένα μάρμαρα και πέτρες στο έδαφος και ένα μέρος του Ερεχθείου [εικ.91]. Η φωτογράφηση των μνημείων της αρχαιότητας κατέστη σημαντική προς επιβεβαίωση των απεικονίσεων των προγενέστερων που πέρασαν από το ίδιο μέρος, διότι όπως φάνηκε ο Φράγκικος πύργος μετά από λίγα χρόνια καταστράφηκε. Τέλος, η φωτογραφία του 19^{ου} αιώνα που εμπεριέχει τις πιο δημοφιλείς αρχαιότητες της κλασικής Ελλάδας είναι η γενική άποψη της Ακρόπολης [εικ.92]. Η Ακρόπολη με τα μνημεία της νότιας πλευράς η εμφάνιση του Ηρώδειο στο υπαίθριο τοπίο της Αθήνας, δημιουργούν την αίσθηση μιας άλλης εποχής, λίγο πιο κοντά στην αρχαιότητα.

Κεφάλαιο 8

Σύγκριση και Συμπεράσματα

Συνδέοντας την Κρητική Αναγέννηση με τον Ελληνικό Διαφωτισμό.

Η Κρητική Αναγέννηση και ο Ελληνικός Διαφωτισμός είναι συνώνυμα των πνευματικών αλλαγών που πραγματοποιήθηκαν σε δυο διαφορετικές χρονικές περιόδους και δυο τόπους, τον 15^{ο}-17^{ο} αιώνα στην Κρήτη και τον 18^{ο}-19^{ο} αιώνα στην

Ελλάδα με επίκεντρο την Αθήνα. Το κοινό χαρακτηριστικό που συνδέει αυτά τα δυο πνευματικά κινήματα είναι η πρόοδος. Η Αναγέννηση στην Κρήτη ως αποτέλεσμα ανάμειξης πολιτισμικών στοιχείων της αναγεννησιακής Ιταλίας και του πνευματικού βυζαντινού κόσμου αλλά και σε συνδυασμό με την δυναμική ταυτότητα του νησιού, ώθησε στην άνθιση των τεχνών και του πνευματικού πολιτισμού της Κρήτης. Υπήρξε ουσιαστικά μια πνευματική πρόοδος με έμφαση στις τέχνες, την παιδεία, την μόρφωση και την κατάρτιση Κρητικών και λογίων που βρέθηκαν στο νησί. Αντίστοιχα, τον 18ο αιώνα, οι Φαναριώτες επιδίωξαν να προωθήσουν τις ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού στην οθωμανοκρατούμενη κοινωνία, εμφαίνοντας στην οργάνωση θεμάτων της εκπαίδευσης, τη μόρφωση και παιδεία του λαού. Συγχρόνως, δημιουργήθηκε μια πνευματική σχέση μεταξύ Αθήνας και Επτανήσων, που βρέθηκαν να επηρεάζουν τον πνευματικό κόσμο της ελληνικής κοινωνίας. Στο μεταξύ, ο νεοκλασικισμός εξαπλώθηκε και στην Ελλάδα, στρέφοντας το ενδιαφέρον των λογίων προς την αρχαιότητα και την σύνδεση της σύγχρονης κοινωνίας με την αρχαιοελληνική καταγωγή της ενώ σταδιακά η εμφάνιση του Φιλελληνισμού έδωσε μια παραπάνω ώθηση στο ξεκίνημα της Ελληνικής Επανάστασης. Πρόκειται για παράγοντες που δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες εξέλιξης και πνευματικής προόδου, με επίκεντρο την αρχαιότητα. Εύλογα λοιπόν, συσχετίζει κανείς την πνευματική άνθιση στην Κρήτη με το φαινόμενο του Διαφωτισμού στην Αθήνα, καθώς αναπτύχθηκαν η πνευματική πρόοδος, η έμφαση στη παιδεία και τις τέχνες και στους δυο τόπους με ανάλογο τρόπο, παρόλη την διαφορά των δυο αιώνων μεταξύ τους. Αν και η Αναγέννηση στην Κρήτη δεν επιδίωκε την αναβίωση του αρχαίου κόσμου, οι περιηγητές στράφηκαν εκείνη την πρώιμη περίοδο στη δική της αρχαιότητα.

Πιο συγκεκριμένα, η σύνδεση της Κρητικής Αναγέννησης και του Ελληνικού Διαφωτισμού ενισχύεται μέσα από τα κοινά χαρακτηριστικά των περιηγητών σε κάθε περίπτωση. Αρχικά, πρόκειται κατά κύριο λόγο για ανθρώπους ευγενικής καταγωγής, με υψηλή κοινωνική θέση και ενασχόληση με την αρχαιότητα και τις τέχνες, είτε ως χόμπι είτε επαγγελματικά. Λόγω αυτού, δημιουργήθηκε το ενδιαφέρον για την καταγραφή των αρχαιοτήτων με ποικίλους τρόπους. Το αρχαιολογικό του ενδιαφέρον εξέφρασε με έναν πρωτότυπο τρόπο για την εποχή ο Onorio Belli, με κατόψεις αρχαίων θεάτρων, ναών και μνημείων που αφού μελέτησε και μέτρησε σχεδίασε μια

ολοκληρωμένη εικόνα των κατόψεων. Αυτό δείχνει το ενδιαφέρον που άρχισε να υπάρχει για την αρχαιολογία και ίσως την συνειδητοποίηση της σημασίας των καταλοίπων στο παρόν. Η προσέγγιση του Belli εκφράζει ακόμα μια ομοιότητα με αυτή των περιηγητών της Αθήνας, Stuart James και Nicholas Revett, που φτάνοντας στην Αθήνα τον 18ο αιώνα μελέτησαν τις αρχαιότητες απεικονίζοντας μεταξύ άλλων και κατόψεις των μνημείων, με μεθοδικότητα, ακρίβεια και προσοχή στις λεπτομέρειες. Αυτό που φαίνεται και στην περίπτωση της Κρήτης και της Αθήνας είναι η τάση των περιηγητών να περιγράφουν και να απεικονίζουν συγκεκριμένες περιοχές και αρχαιότητες, όπως η περιοχή της Γόρτυνας στην Κρήτη και η περιοχή της Ακρόπολης στην Αθήνα που υπήρξαν πόλοι έλξης κάθε περιηγητή της εκάστοτε περίπτωσης. Φαίνεται λοιπόν, ότι τόσο το κίνημα της Αναγέννησης όσο και του Διαφωτισμού, με επιρροές από τον νεοκλασικισμό, συνέβαλαν σημαντικά στην στροφή του ανθρώπου προς την αρχαιότητα και συνεπώς στην αύξηση των ταξιδιών.

Όσον αφορά τις επιδιώξεις των περιηγητών στα ταξίδια τους στην Κρήτη και την Αθήνα, ποικίλουν ανάλογα την περίπτωση. Καθ' όλη την διάρκεια του πρώιμου ταξιδιού, οι ταξιδιώτες, οι μοναχοί, οι ιερείς και οι πιστοί, πραγματοποιώντας το προσκυνηματικό τους ταξίδι, δεν είχαν ως βασικό ενδιαφέρον τις αρχαιότητες της Κρήτης και περιορίζονταν στην απεικόνιση απόψεων πόλεων και λιμανιών με πολλά στοιχεία του φανταστικού. Την ίδια εποχή βέβαια, πολλοί ταξιδιώτες, λόγιοι και καλλιτέχνες, επηρεασμένοι από την Αναγέννηση και ενδιαφερόμενοι για τις αρχαιότητες, κατέφυγαν στην περιήγηση του νησιού, με τις λιγοστές αρχαιογνωστικές πληροφορίες που είχαν αλλά γνωρίζοντας μύθους και ιστορίες από το παρελθόν του. Οι ίδιοι μη έχοντας τα τεχνολογικά μέσα και τις τεχνικές γνώσεις, απεικόνιζαν απλοποιημένα και με δικές τους προσθήκες τοπία με αρχαιότητες αλλά κυρίως χάρτες και απόψεις πόλεων με επιρροές από τους μύθους και τα αρχαία κείμενα πρωιμότερων που έκαναν αναφορές για την Κρήτη. Με τις τεχνικές καινοτομίες που έφερε η Αναγέννηση και την γνωστική έμφαση στην αρχαιολογία και την γεωγραφία, οι περιηγητές τον 17ο αιώνα, ένιωθαν την ανάγκη αυτοψίας του χώρου και επιδίωκαν την πιστότητα των σχεδίων τους ενώ η συλλεκτική τους μανία είναι αυτή που ώθησε στην πραγμάτωση όλο και περισσότερων ταξιδιών. Το περιηγητικό σκηνικό αλλάζει τον 18ο αιώνα, με ξεκάθαρη επιδίωξη των περιηγητών να φτάσουν στην Αθήνα ώστε να

μελετήσουν συστηματικά, να μετρήσουν με ακρίβεια και μεθοδικότητα και να απεικονίσουν όσο το δυνατόν πιο ρεαλιστικά τις αρχαιότητες της πόλης. Αυτό ήταν εφικτό καθώς υπάρχουν πλέον τα τεχνολογικά μέσα και οι περιηγητές περιηγούνται έχοντας υψηλότερο γνωστικό επίπεδο για την αρχαιότητα και τα κατάλοιπα της. Είναι η εποχή που οι απεικονίσεις των αθηναϊκών αρχαιοτήτων ενσωματώνονται μέσα σε ένα φυσικό τοπίο με αναφορές ιστορικό-κοινωνικές. Η διαφορά αυτή από την περίπτωση της Κρήτης, γίνεται ακόμα πιο αισθητή τον 19ο αιώνα, καθώς οι περιηγητές επηρεασμένοι από τον Οριενταλισμό, δημιούργησαν μια ειδυλλιακή αντίληψη για την Αθήνα, ως μέρος της Ανατολής και στην απεικόνιση των τοπίων των αρχαιοτήτων κυριαρχούσε το ηθογραφικό στοιχείο. Συγχρόνως, με την εμφάνιση του Φιλελληνισμού η αρχαιότητα άρχισε να συνδέεται ακόμα περισσότερο με την αθηναϊκή κοινωνία και λειτούργησε ως κινητήριος δύναμη για την πραγμάτωση της Ελληνικής Επανάστασης, γεγονός που αύξησε τα ταξίδια εκεί και την απεικόνιση ακόμα πιο πολύ των αρχαιοτήτων με πολλά ηθογραφικά στοιχεία. Η ανάπτυξη ωστόσο της φωτογραφίας, τελειοποίησε την επιδίωξη των περιηγητών αυτών των αιώνων, την αποτύπωση δηλαδή των αρχαιοτήτων με ακρίβεια και ρεαλισμό. Επομένως, παρόλο που η περίπτωση της Κρήτης και της Αθήνας έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό την ύπαρξη ανάλογου ιδεολογικού και πνευματικού υπόβαθρου, τα οποία συνδέονται καθώς ο Διαφωτισμός είναι απόρροια της Αναγέννησης, παρατηρούνται εξελικτικές διαφοροποιήσεις ως προς τις επιδιώξεις του ταξιδιού και την μεθοδολογία των περιηγητών στην πρόσληψη και απεικόνιση των αρχαιοτήτων.

Επίλογος

Συνοψίζοντας, το περιηγητικό έργο σήμερα προσέφερε την δυνατότητα μιας εικονιστικής και λεκτικής αφήγησης του παρελθόντος στον ιστορικό χρόνο, ζωντανεύοντας νέους τόπους, συλλογικότητες και τοπία με αρχαιότητες της Κρήτης και της Αθήνας. Η εξέλιξη της περιήγησης συμβάδισε με τα πνευματικά κινήματα κάθε εποχής, διαμορφώνοντας αναλόγως τις επιδιώξεις και τον τρόπο προσέγγισης των περιηγητών στον εκάστοτε τόπο. Η Αναγέννηση και ο Διαφωτισμός αποτέλεσαν τα δυο βασικά πνευματικά κινήματα που διαμόρφωσαν το κοινωνικο-πολιτισμικό υπόβαθρο των περιηγητών, τις ταξιδιωτικές τους επιλογές και στόχους. Η αρχαιότητα με το πέρασμα του χρόνου, υπήρξε το βασικό κίνητρο της περιήγησης τους,

επιδιώκοντας την μελέτη και απεικόνιση των αρχαιοτήτων, δίνοντας ακόμα πληροφορίες για το φυσικό περιβάλλον, τις συλλογικότητες και το ιστορικό συγκείμενο κάθε τόπου. Στην εκάστοτε χρονική περίοδο που μελετήθηκαν στην παρούσα εργασία, οι περιηγητές ως αφετηρία είχαν τα πνευματικά κινήματα της Κρητικής Αναγέννησης και του Ελληνικού Διαφωτισμού αντιστοίχως, ωστόσο η πρόσληψη και ο τρόπος απεικόνισης των αρχαιοτήτων διέφερε ανάλογα τα τεχνολογικά και ιδεολογικά μέσα της εποχής. Με βάση την σύνδεση που υπάρχει μεταξύ των δυο αυτών κινημάτων, ενδιαφέρον πεδίο μελέτης και διερεύνησης για επέκταση του θέματος θα ήταν αντίστοιχες συνδέσεις κινημάτων με περιηγητές, όπως των Επτανήσων σε σχέση με άλλα μέρη του ελληνικού χώρου.

Βιβλιογραφία

Bessi B., (2013). Cristoforo Buondelmonti: Greek Antiquities in Florentine Humanism. The Historical Review/ La Revue Historique, 9, 63-76. https://doi.org/10.12681/hr.289 (πρόσβαση: 28/7/2022).

Darley Gillian, (2008), «Wonderful Things: The Experience of the Grand Tour», The MIT Press (source: Perspecta, Vol. 41), 17-25, 28-29. https://www.jstor.org/ (πρόσβαση 8/8/2022).

Edward Falkener, (1854). A Description of some important theatres and other remains in Crete, from a MS. History of Candia by Onorio Belli in 1586. Being a supplement to the "Museum of Classical Antiquities." London. https://books.google.gr (πρόσβαση: 28/7/2022).

Johanna D. Heinrichs, (2013). «The Topography of Antiquity in Descriptions of Venetian Crete», Nebahat Avcıoğlu, Emma Jones (edited): Architecture, Art and Identity in Venice and its Territories, 1450-1750. https://www.academia.edu (πρόσβαση: 28/7/2022).

David Holton, (2006). «Η Κρητική Αναγέννηση», David Holton (επιμ): Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. Ηράκλειο.

Jacob Burckhardt, (1997). Ο πολιτισμός της αναγέννησης στην Ιταλία. Νεφέλη, Αθήνα.

Said Edward D., (1996). Οριενταλισμός. Νεφέλη, Αθήνα.

Stoneman Richard, (1996). Αναζητώντας την κλασική Ελλάδα. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.

Αθήνη Σ., Ξούριας Γ., (2015). «Ο ελληνισμός από την πτώση του Χάνδακα ως την ίδρυση του ελληνικού κράτους (1670-1830): το ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο», «Ο νεοελληνικός Διαφωτισμός (αρχές 18ου αιώνα – 1830): χαρακτηριστικά, φάσεις και βασικοί εκπρόσωποι». Νεοελληνική Γραμματεία 1670-1830. Κάλλιπος, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, 14-21, 22- 44.

Βαβουρανάκης Γ., (2015). Εικόνα και αρχαιολογία: Η περίπτωση της προϊστορικής αρχιτεκτονικής. Μέρος Α'. Κάλλιπος, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

Βιγγοπούλου Ι., (2003). «Ταξιδεύοντας τον 16ο αιώνα», Βιγγοπούλου Ιόλη (επιμ.), Το ταξίδι από τους αρχαίους έως τους νεότερους χρόνους. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 137-138.

Βιγγοπούλου Ι., (2005). Η ανάδυση και η ανάδειξη κέντρων του Ελληνισμού στα ταξίδια των περιηγητών, (15ος-20ος αιώνας), Ανθολόγιο από τη Συλλογή του Δημήτριου Κοντομηνά, Κότινος, Αθήνα.

Βιγγοπούλου Ι., (2005). Ο ελληνικός κόσμος μέσα από το βλέμμα των περιηγητών και των λογίων (15ος - 20ος αιώνας), Ανθολόγιο από τη Συλλογή του Δημήτριου Κοντομηνά, Κότινος, Αθήνα.

Γαβαλά Δώρα Μ., (2015). Η Ελληνική πόλη από τον Ιππόδαμο στον Κλεάνθη. Κάλλιπος, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

Διαδικτυακός ιστότοπος του «Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη», https://el.travelogues.gr/

Δρακοπούλου Ε., (1993). Η εικονογράφηση των περιηγητικών εκδόσεων. Πρόγραμμα καταγραφής του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών. Περιηγητικά θέματα: υποδομή και προσεγγίσεις. Κέντρον Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.

Δρούλια Λ., (2003). «Ταξίδια, πλοία και περιηγητές», Βιγγοπούλου Ιόλη (επιμ.), Το ταξίδι από τους αρχαίους έως τους νεότερους χρόνους. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 7-13.

Δρούλια Λουκία, (1975). «Ο φιλελληνισμός από το 1821 ως το 1823», Ιστορία του Ελληνικού του Έθνους, τ. ΙΒ΄. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 314-323.

Δρούλια Λουκία, (1975). «Ο φιλελληνισμός από το 1824», Ιστορία του Ελληνικού του Έθνους, τ. ΙΒ΄. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 474-477.

Λαμπράκη-Πλάκα Μ., (2004). Ιταλική Αναγέννηση: Τέχνη και κοινωνία- Τέχνη και αρχαιότητα. Εκδόσεις Καστανιώτη.

Μαλλούχου- Tufano Φανή, (2015). Προστασία και Διαχείριση Μνημείων: Ιστορικές και Θεωρητικές Προσεγγίσεις. Κάλλιπος, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

Μαυρογένη Σ. Η στροφή της Αναγέννησης στην Αρχαιότητα μέσα από τις δημιουργίες της. Αρχιτεκτονική- Ζωγραφική- Μουσική. Tempio Malatestiano- Η Μαστίγωση- Ευρυδίκη, 1-6. https://www.academia.edu/ (πρόσβαση 6/8/2022).

Μπελαβίλας Νίκος, (2005). VIII. Η αστική και αγροτική μορφολογία στις περιηγητικές και χαρτογραφικές πηγές. Επιμέλεια: Παναγιώτης Ν. Δούκελλης, Το ελληνικό τοπίο. Μελέτες ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τόπου. Βιβλιοπωλείο της "Εστίας" Ι.Δ. Κολλάρου & Σιας Α.Ε. Αθήνα.

Μποζώνη Α. «Οι Έλληνες και οι ξένοι φωτογράφοι της μετεπαναστατικής Ελλάδας και οι μοναδικές εικόνες τους». https://www.lifo.gr/ (πρόσβαση: 15/9/2022).

Μωραΐτης Κ., (2015). Η τέχνη του τοπίου: Πολιτιστική επισκόπηση των νεωτερικών τοπιακών θεωρήσεων και διαμορφώσεων. Κάλλιπος, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

Παπασταματίου Δ., Κοτζαγεώργης Φ., (2015). Ιστορία του νέου ελληνισμού κατά τη διάρκεια της οθωμανικής πολιτικής κυριαρχίας. Κάλλιπος, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

Πετρίδου Β., Ζιρώ Ο., (2015). «Νεοκλασικισμός». Τέχνες και αρχιτεκτονική από την αναγέννηση έως τον 21ο αιώνα. Κάλλιπος, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, κεφάλαιο 3.

Πίκουλας Γ., (2003). «Ταξιδεύοντας στην αρχαία Ελλάδα», Βιγγοπούλου Ιόλη (επιμ.), Το ταξίδι από τους αρχαίους έως τους νεότερους χρόνους. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 15-34.

Πίκουλας Γιάννης Α. κ.ά. (επιμ), (2007). Στα βήματα του Παυσανία: Η αναζήτηση της ελληνικής αρχαιότητας. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών- Γεννάδειος βιβλιοθήκη, Κότινος, Αθήνα.

Πλακωτός κ.ά., (2015). Ιστορία της Βενετίας και της Βενετικής Αυτοκρατορίας, 11ος-18ος αι.: κοινωνία, οικονομία, πολιτισμός. Κάλλιπος, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

Πλάντζος Δ., (2017). «Το παρελθόν ως τραυματική εμπειρία στο παρόν», Παπαδημητρίου Ν., Αναγνωστόπουλος Α. (επιμ), Το παρελθόν στο παρόν: μνήμη, ιστορία και αρχαιότητα στη σύγχρονη Ελλάδα. Καστανιώτη, 117-134.

Σιμόπουλος Κυριάκος, (1984). Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 333 μ.Χ. - 1700, Δημόσιος και ιδιωτικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, Εκκλησία και οικονομική ζωή, από τα περιηγητικά χρονικά, τ. Α'. 5η έκδοση. Αθήνα.

Σιμόπουλος Κυριάκος, (1989) Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1810- 1821, Δημόσιος και ιδιωτικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, Εκκλησία και οικονομική ζωή, από τα περιηγητικά χρονικά, τ. Γ2', έκδοση 3η. Αθήνα.

Σιμόπουλος Κυριάκος, (1992). Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1800- 1810, Δημόσιος και ιδιωτικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, Εκκλησία και οικονομική ζωή, από τα περιηγητικά χρονικά, τ. Γ1', έκδοση 4η. Αθήνα.

Σιμόπουλος Κυριάκος, (1995). Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1700- 1800, Δημόσιος και ιδιωτικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, Εκκλησία και οικονομική ζωή, από τα περιηγητικά χρονικά, τ. Β', έκδοση 7η. Αθήνα.

Τόλιας Γ., (2003). «Το θέατρο της μνήμης. Συγκρότηση και λειτουργίες του πρώιμου δυτικού συλλεκτισμού», Βιγγοπούλου Ιόλη (επιμ.), Το ταξίδι από τους αρχαίους έως τους νεότερους χρόνους. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 59-83.

Τσικνάκης Γ. Κώστας, (1989/1990). «Ένα άγνωστο κείμενο του Onorio Belli για τις αρχαιότητες της Κρήτης (1591)». Ανάτυπο από το περιοδικό «Παλίμψηστον» της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης. Τεύχος 9/10. Ηράκλειο, 179-238.

Τσικνάκης Γ. Κώστας, (1991). «Η αρχαιολογική έρευνα του Onorio Belli στην Κρήτη (με βάση ένα άγνωστο κείμενο του)». Ανάτυπο από «Πεπραγμένα ΣΤ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου», τόμ. Β΄. Χανιά, 577-589.

Τσικνάκης Γ. Κώστας, (2001). «Αναμνήσεις μιας μέρας: Ο γιατρός Onorio Belli στα Χανιά», Χανιώτης Άγγελος (επιμ): Έργα και Ημέρες στην Κρήτη: από την προϊστορία στο μεσοπόλεμο. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 225-283.

Τσικνάκης Γ. Κώστας, (2010). «Ο ελληνικός χώρος στη διάρκεια της Βενετοκρατίας», Χρύσα Μαλτέζου: Βενετοκρατούμενη Ελλάδα: προσεγγίζοντας την ιστορία της. Τόμος Α'. Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Αθήνα-Βενετία, 21-64.

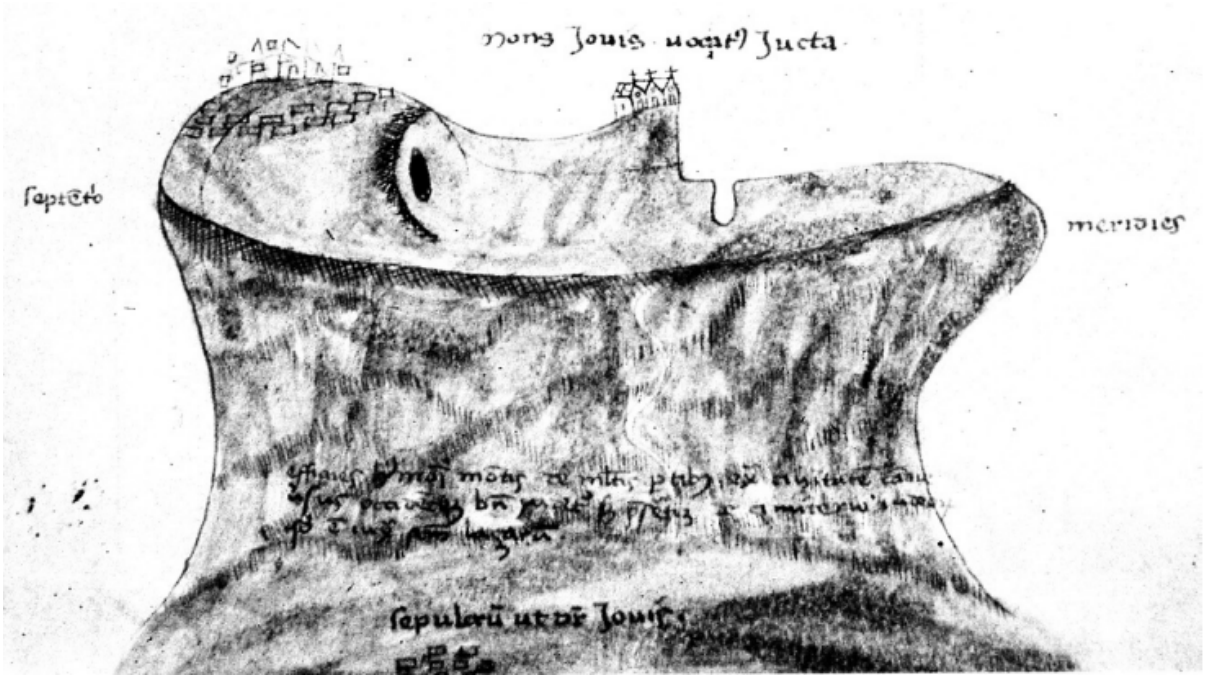
Τσικνάκης Γ. Κώστας, (2013). «Τῷ πόθῳ τῆς θέας τῶν ἀγαλμάτων ῥωννύμενος: αρχαιολογικές αναζητήσεις στην Κρήτη του 15ου αιώνα». Ανάτυπο από το περιοδικό Θησαυρίσματα 41/42 (2011/2012). Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Βενετία, 479-494.

Υπουργείο πολιτισμού και αθλητισμού, «Το χρονικό της αφαίρεσης» http://odysseus.culture.gr/ (πρόσβαση: 9/8/2022)

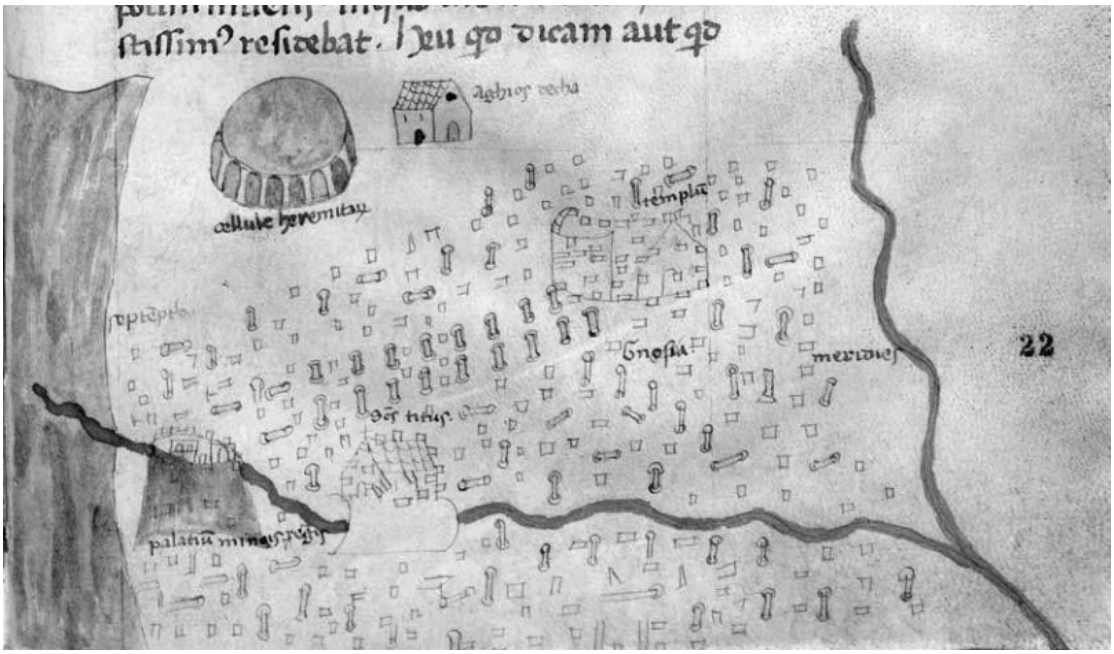
Παράρτημα Εικόνων

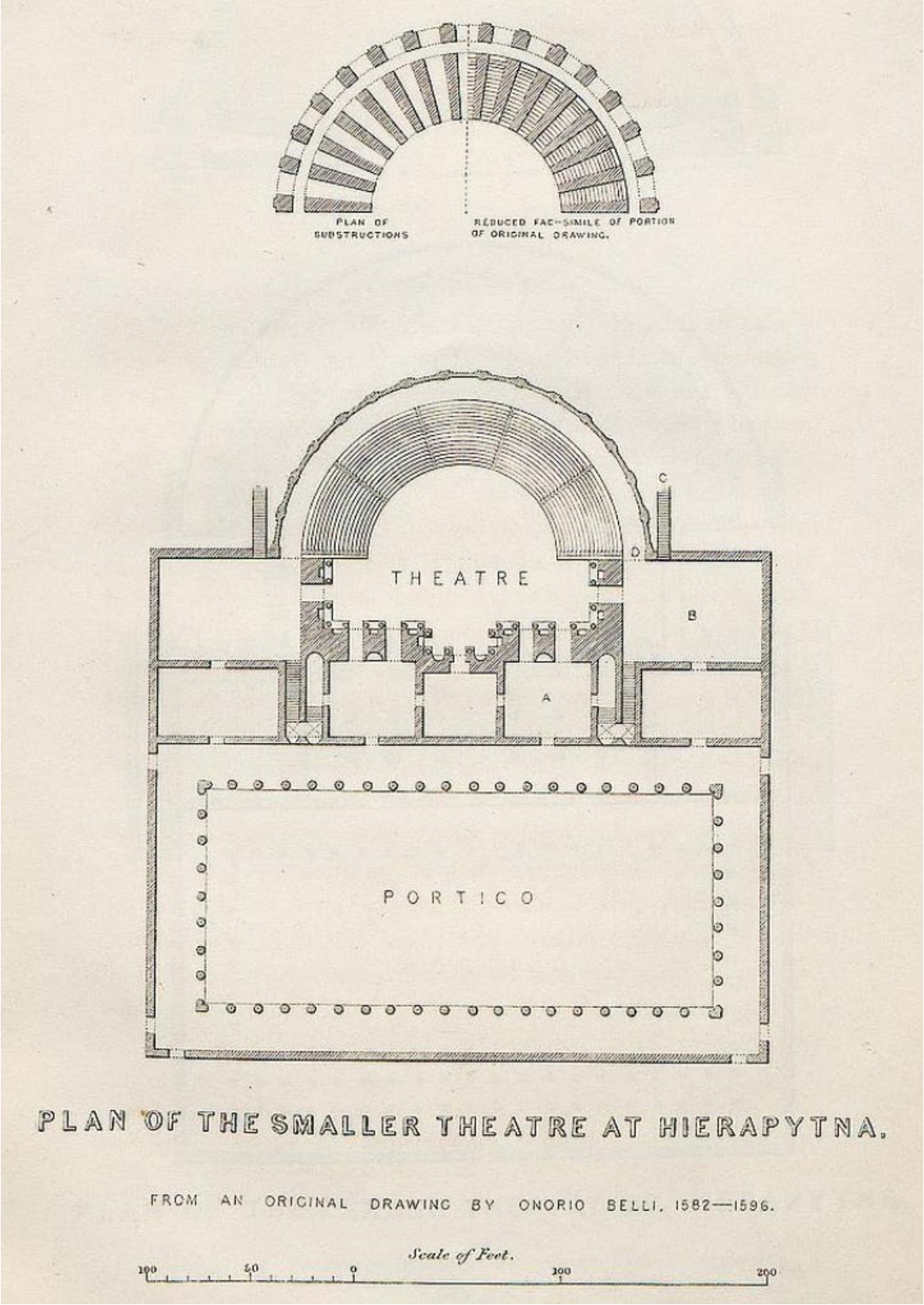
Εικ. 1. Χάρτης της Κρήτης. Cristoforo Buondelmonti, «Liber Insularum Archipelagi», 1420. (Πηγή: el.travelogues.gr/).

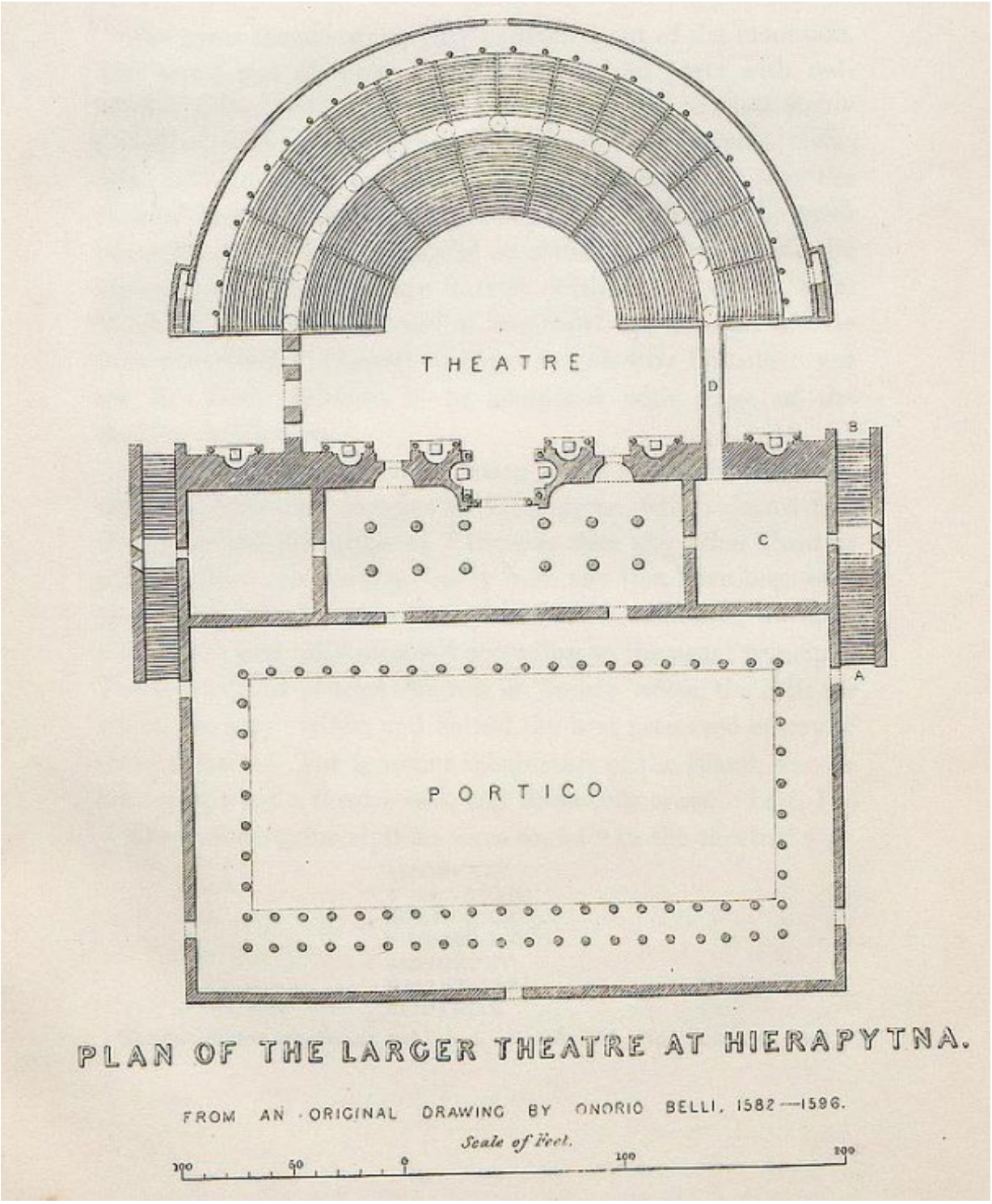
Εικ.2. Όρος Γιούχτα, Κρήτη. Cristoforo Buondelmonti, «Liber Insularum Archipelagi», 1417-1422. (Πηγή: Bessi B., 2013:70).

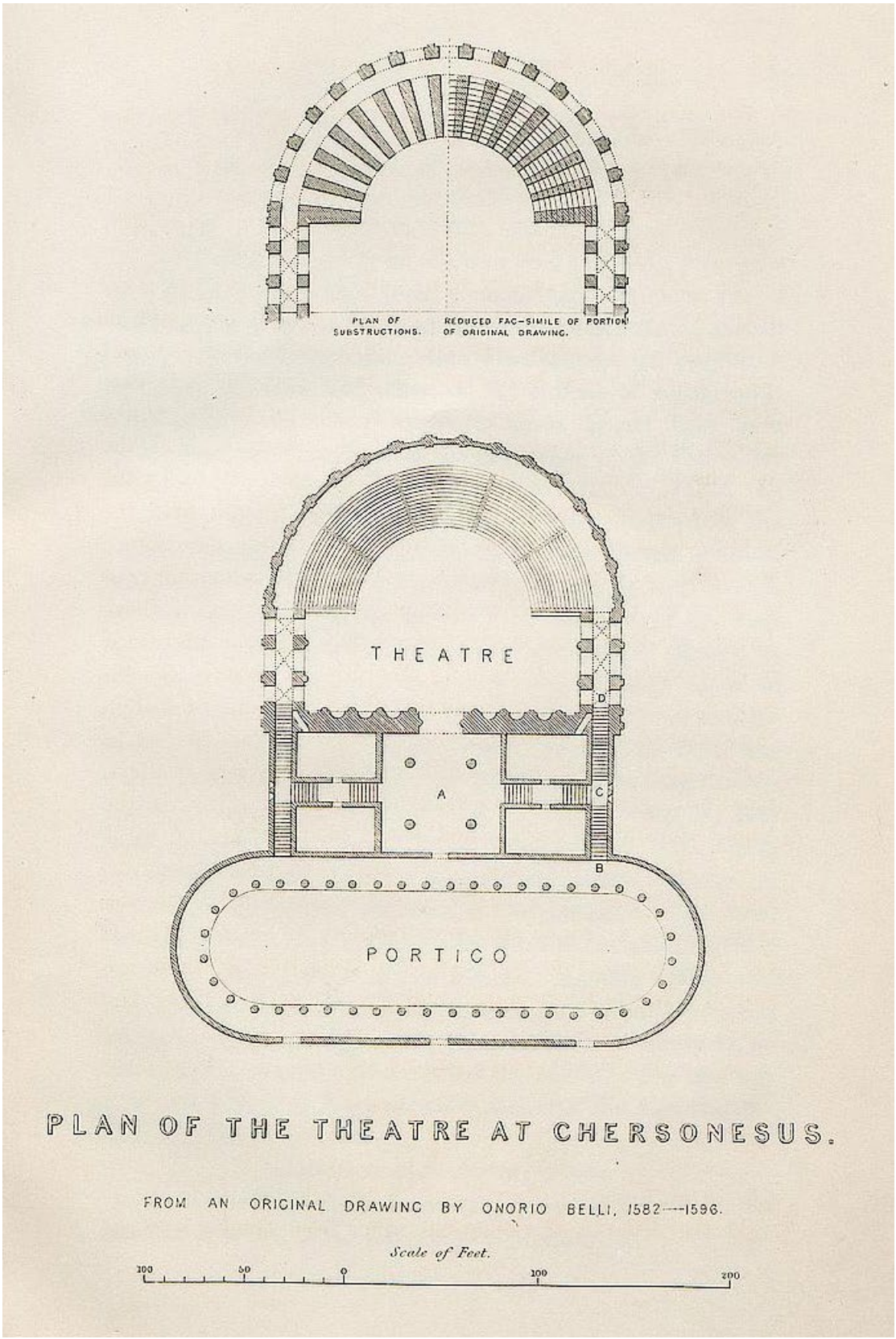
Εικ.3. Τα ερείπια της Γόρτυνας, Κρήτη. Cristoforo Buondelmonti, «Liber Insularum Archipelagi», 1417-1422. (Πηγή: Bessi B., 2013:71).

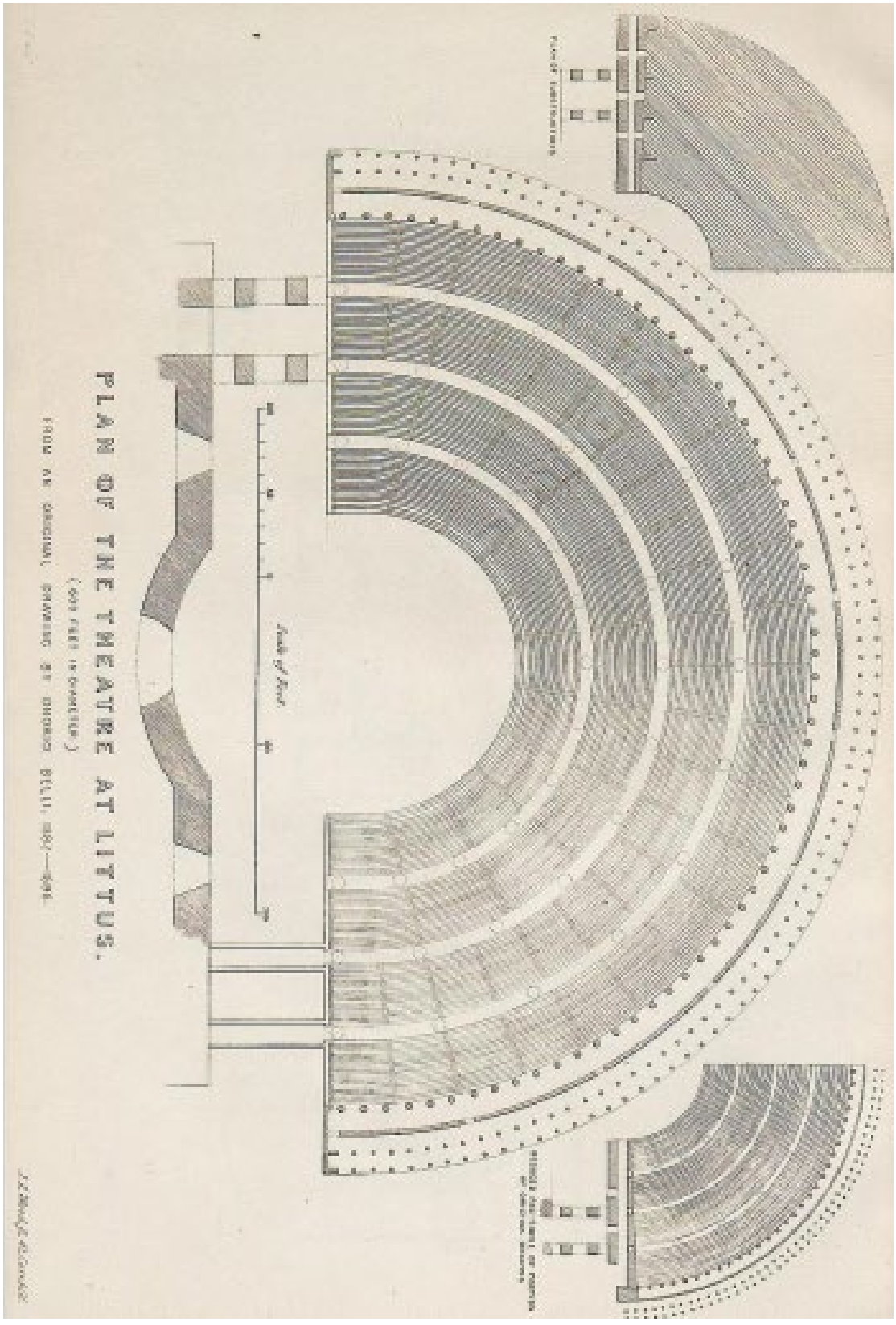
Εικ.4. Κάτοψη του μικρού θεάτρου της Ιεράπετρας. Onorio Belli, 1582-1596. (Πηγή: Falkener, 1854: 13).

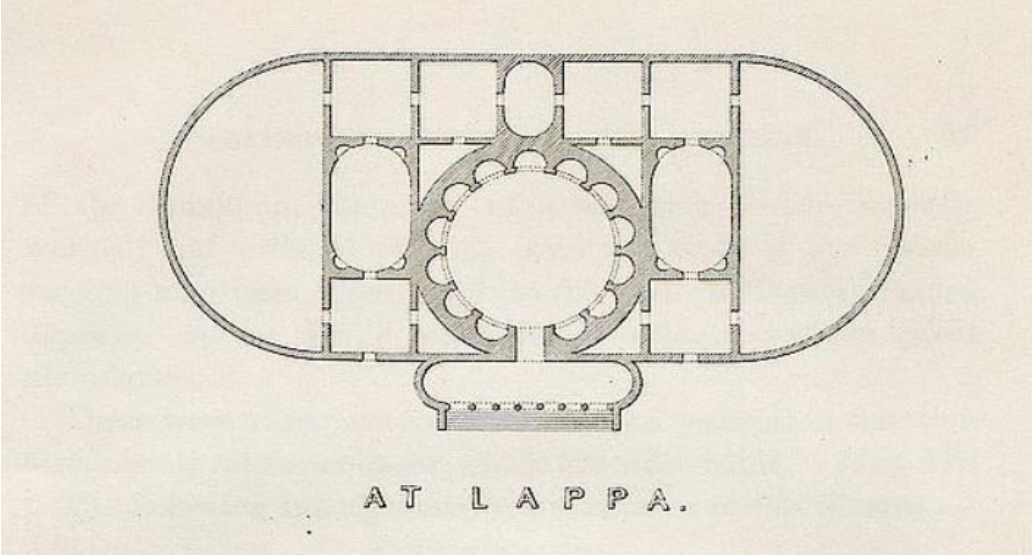
Εικ.5. Κάτοψη του μεγάλου θεάτρου της Ιεράπετρας. Onorio Belli, 1582-1596. (Πηγή: Falkener, 1854: 14).

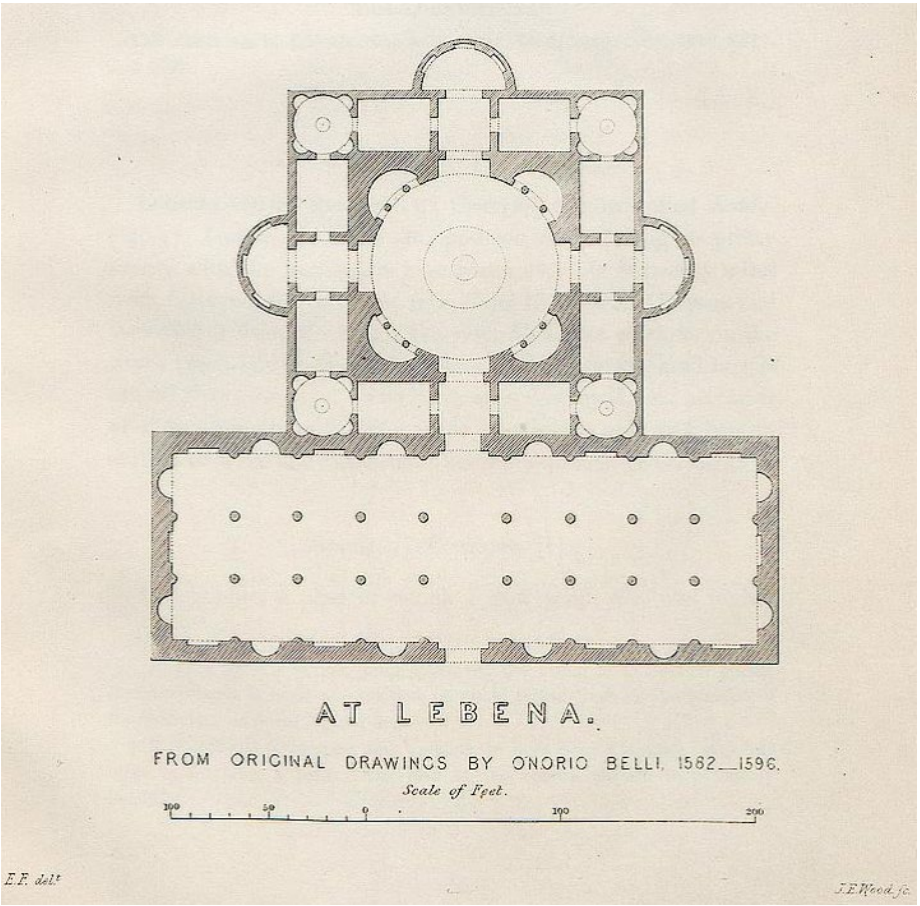
Εικ.6. Κάτοψη του θεάτρου της Χερσονήσου. Onorio Belli, 1582-1596. (Πηγή: Falkener, 1854: 17).

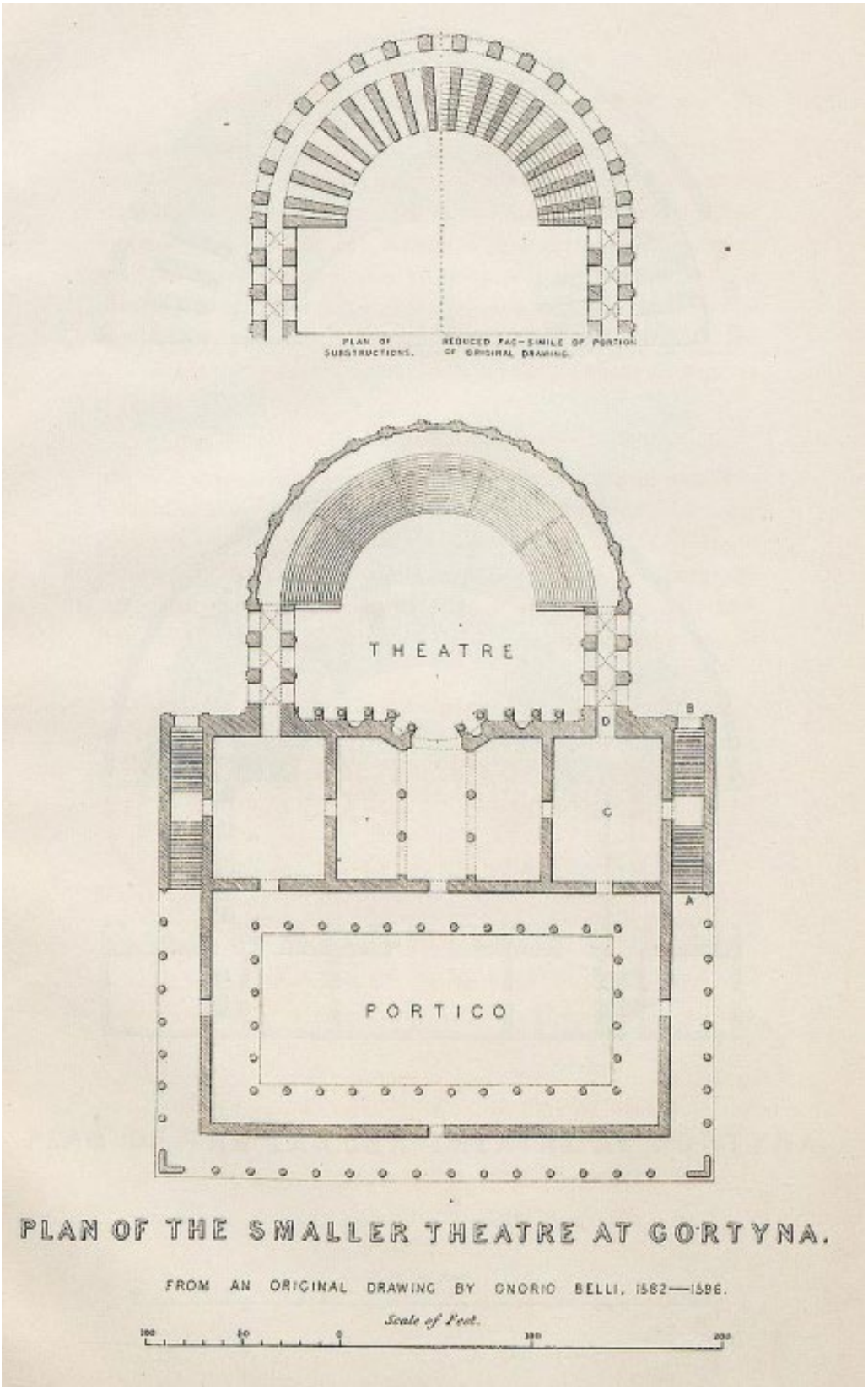
Εικ.7. Κάτοψη του θεάτρου της αρχαίας Λύττου. Onorio Belli, 1582-1596. (Πηγή: Falkener, 1854: 19).

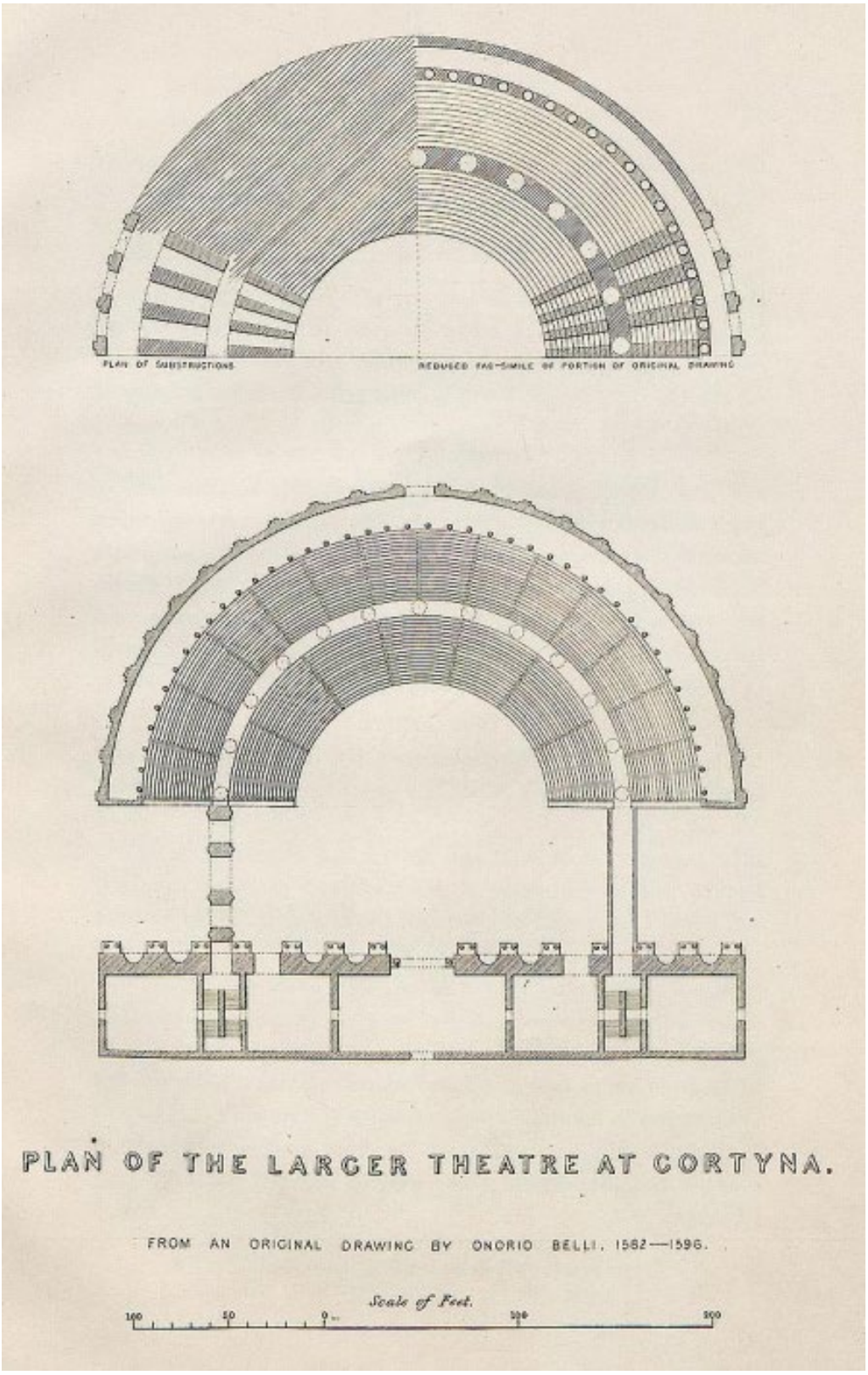
Εικ.8. Κάτοψη ενός ναού στην αρχαία Λάππα. Onorio Belli, 1582-1596. (Πηγή: Falkener, 1854: 20).

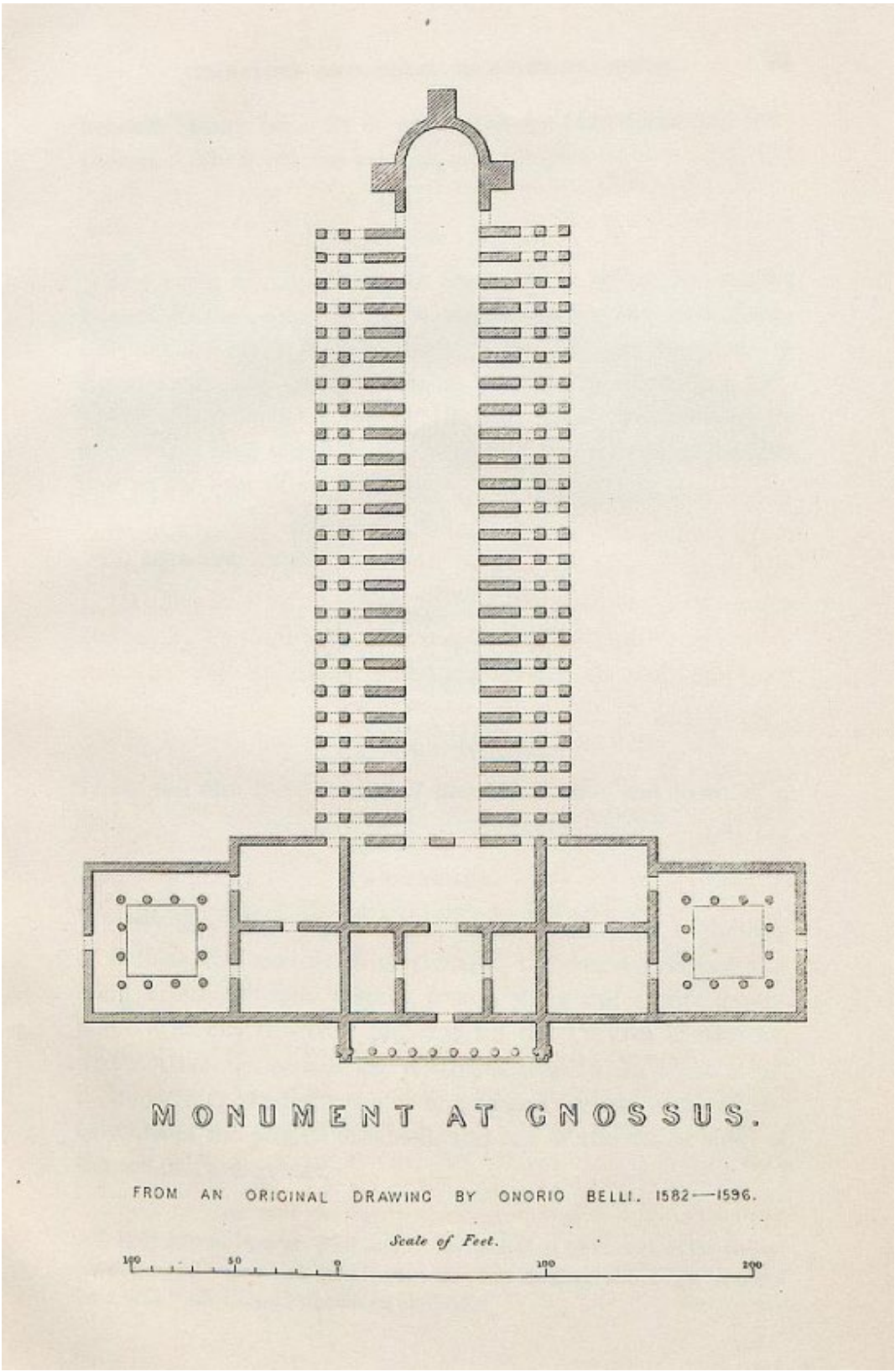
Εικ.9. Κάτοψη του ναού του Ασκληπιού στην αρχαία Λεβήνα. Onorio Belli, 1582-1596. (Πηγή: Falkener, 1854: 20).

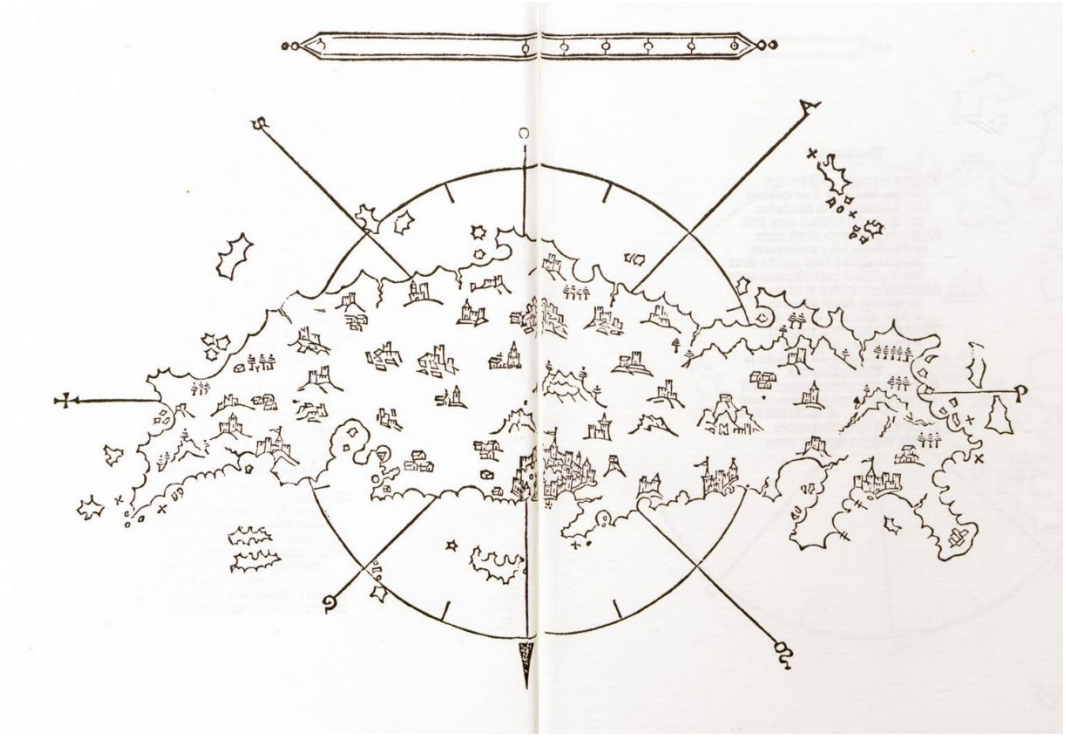
Εικ.10. Κάτοψη του μικρού θεάτρου της Γόρτυνας. Onorio Belli, 1582-1596. (Πηγή: Falkener, 1854: 21).

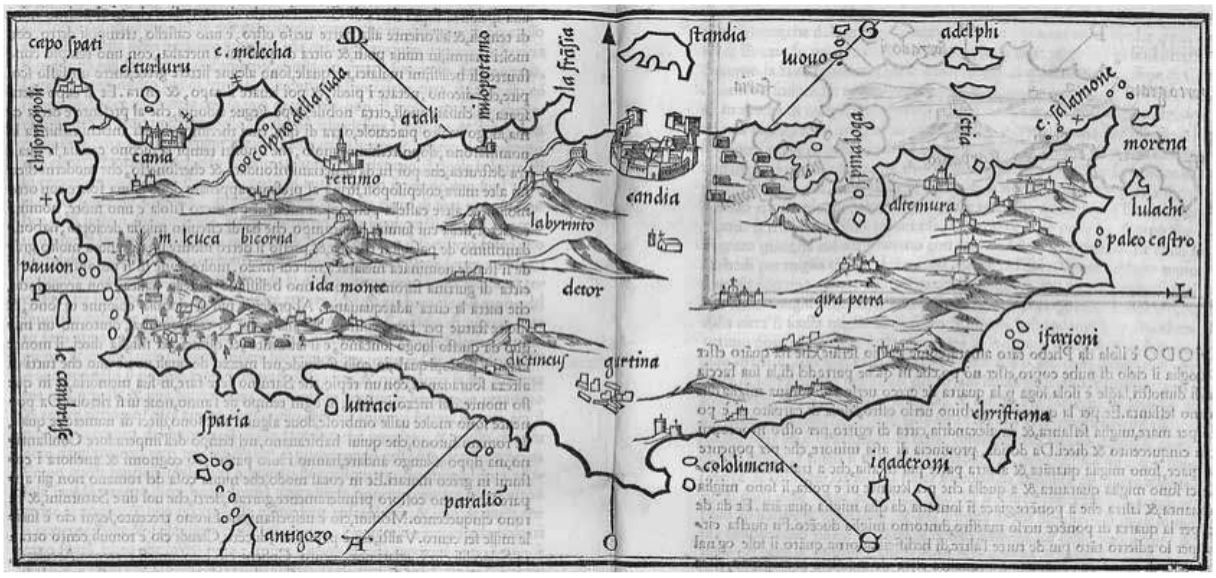
Εικ.11. Κάτοψη του μεγάλου θεάτρου της Γόρτυνας. Onorio Belli, 1582-1596. (Πηγή: Falkener, 1854: 22).

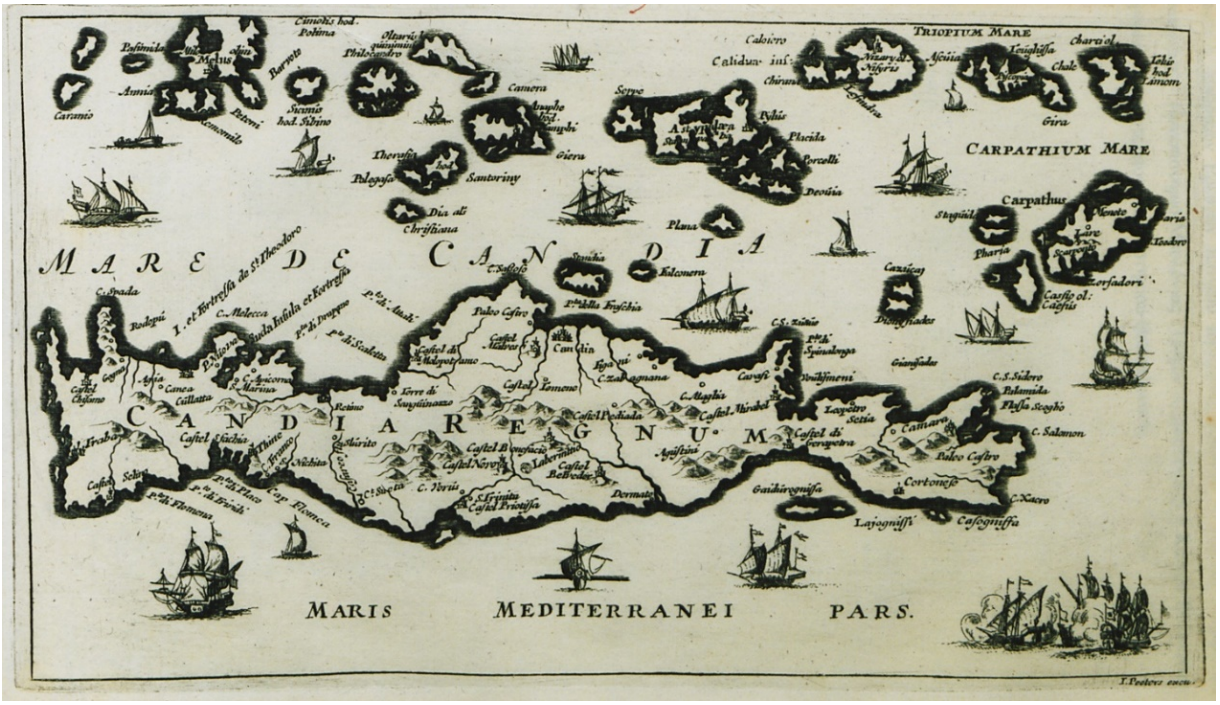
Εικ.12. Κάτοψη του μνημείου της βασιλικής της Κνωσού. Onorio Belli, 1582-1596. (Πηγή: Falkener, 1854: 25).

Εικ.13. Χάρτης της Κρήτης, Sonetti Bartolommeo Dalli. *Isolario, Venice 1485.* (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., SONETTI Bartolommeo Dalli, el.travelogues.gr/).

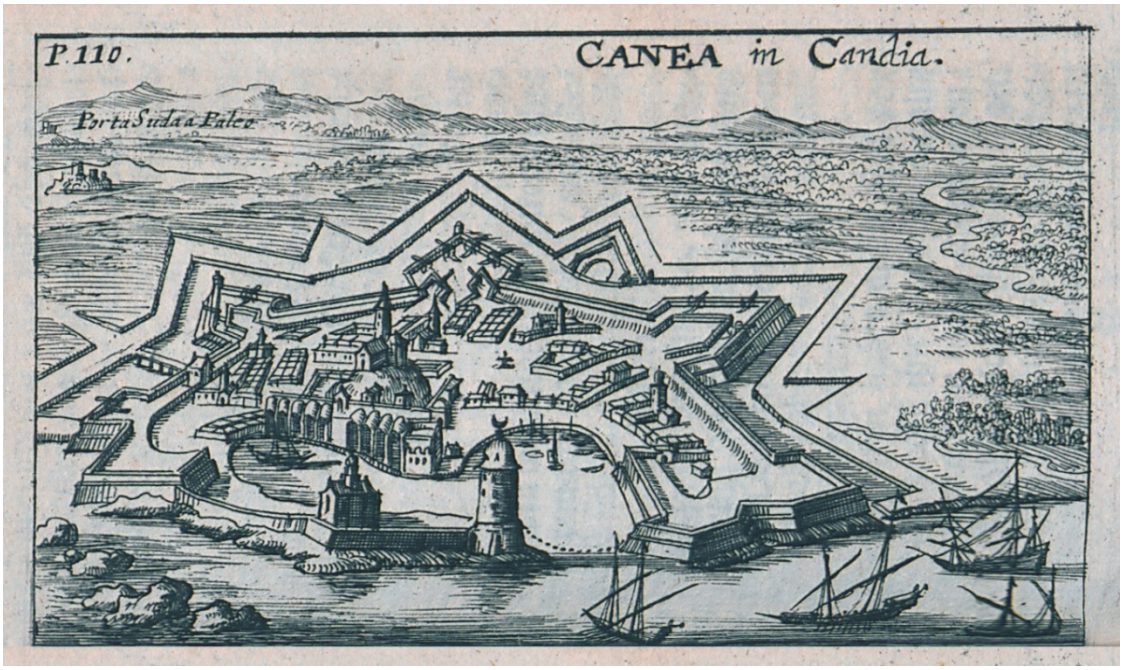
Εικ.14. Χάρτης της Κρήτης, Benedetto Bordon. *Isolario, 1528.* (Πηγή: Johanna D. Heinrichs, 2013:210).

Εικ.15. Χάρτης της Κρήτης, Jacob Peeters. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι. Jacob Peeters, el.travelogues.gr/).

Εικ.16. Άποψη της μεσαιωνικής πόλης του Ηρακλείου (Χάνδακας), Bernard von Breydenbach. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι. Bernard von Breydenbach, el.travelogues.gr/).

Εικ.17. Άποψη των Χανίων, Jacob von Sandrart. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι. Jacob von Sandrart: el.travelogues.gr/).

Εικ.18. Άποψη του λιμανιού του Ρεθύμνου, Jacob von Sandrart. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι. Jacob von Sandrart: el.travelogues.gr/).

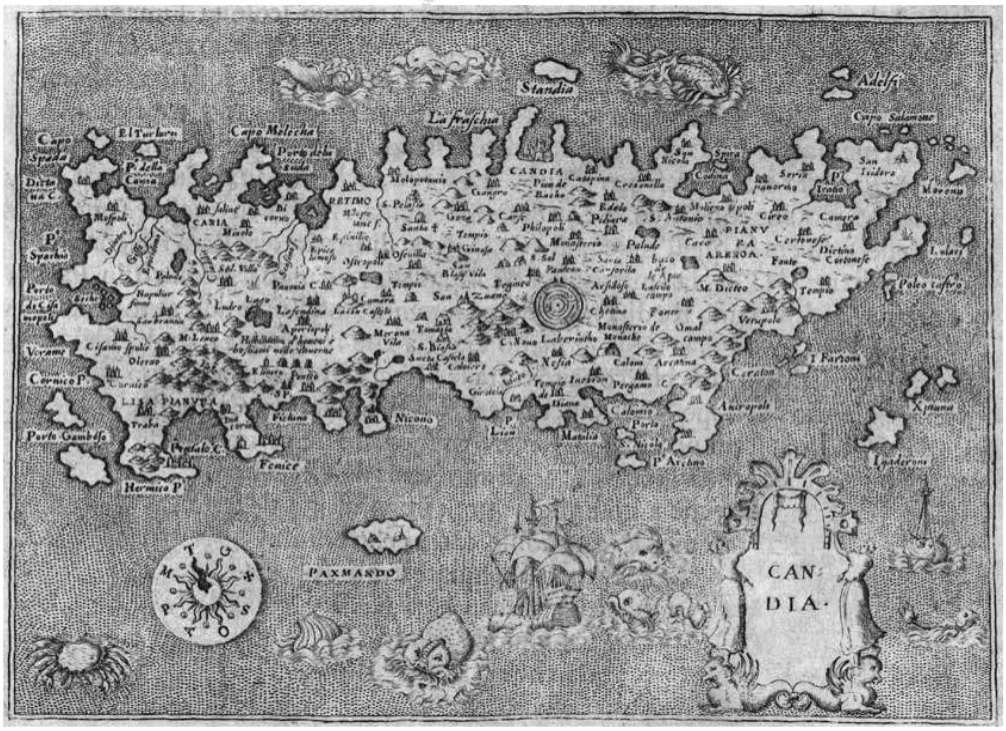
Εικ.19. Άποψη του Ρεθύμνου, Jacob Peeters, 1690. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι. Jacob Peeters, el.travelogues.gr/).

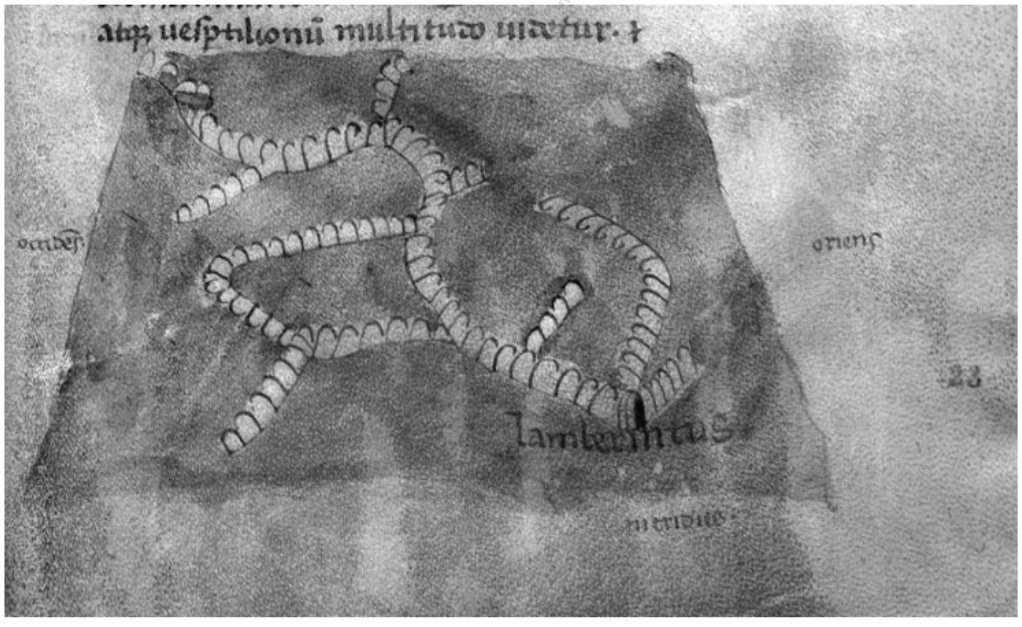
Εικ.20. Κάτοψη των τειχών και της πόλης των Χανίων, Jacob Peeters, 1690. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι. Jacob Peeters, el.travelogues.gr/).

Εικ.21.Άγαλμα του Δία από την Κρήτη, που βρισκόταν στην κατοχή Βενετού στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, André Thevet, 1556 . (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., André Thevet: el.travelogues.gr/).

Εικ.22. Χάρτης της Κρήτης, με ένδειξη του μυθικού Λαβύρινθου στην περιοχή της Γόρτυνας, Thomaso Porcacchi, περ.1576. (Πηγή: Johanna D. Heinrichs, 2013:211).

Εικ.23. Ο Λαβύρινθος, Cristoforo Buondelmonti, Descriptio Insule Crete,1419. (Πηγή: Johanna D. Heinrichs, 2013:212).

Εικ.24. Χάρτης της Κρήτης, με ένδειξη του μυθικού Λαβύρινθου στην περιοχή της Γόρτυνας, Giovanni Francesco Camocio, 1574. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Giovanni Francesco Camocio: el.travelogues.gr/).

Εικ.25. Ο Παρθενώνας από τα βόρεια, 1749. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Richard Dalton: el.travelogues.gr/).

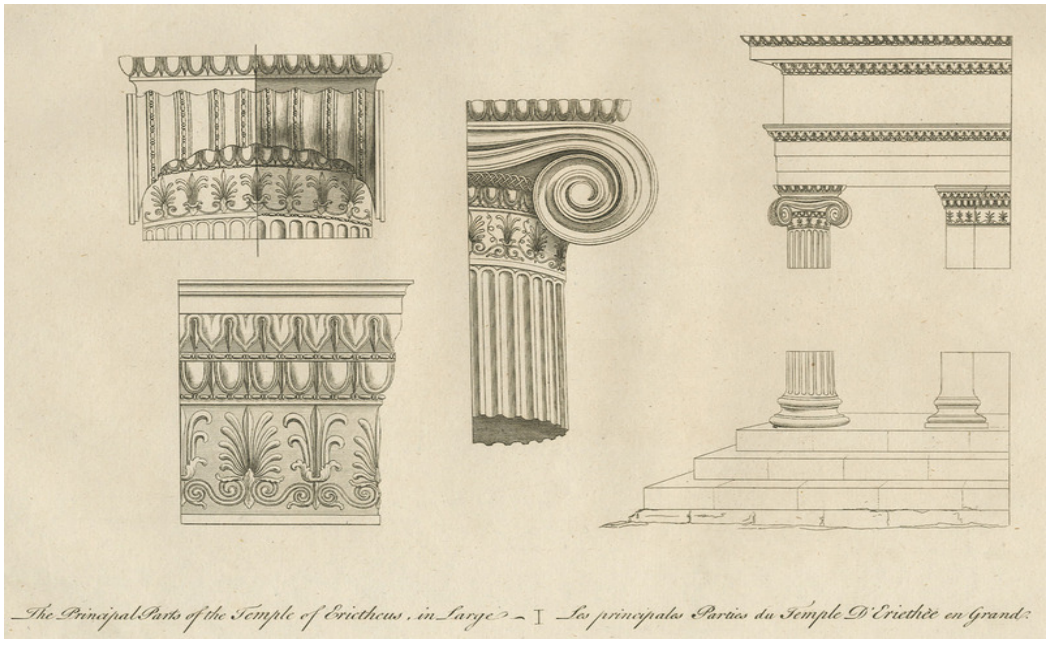
Εικ.26. Ο Παρθενώνας από τα νοτιοανατολικά, 1749. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Richard Dalton: el.travelogues.gr/).

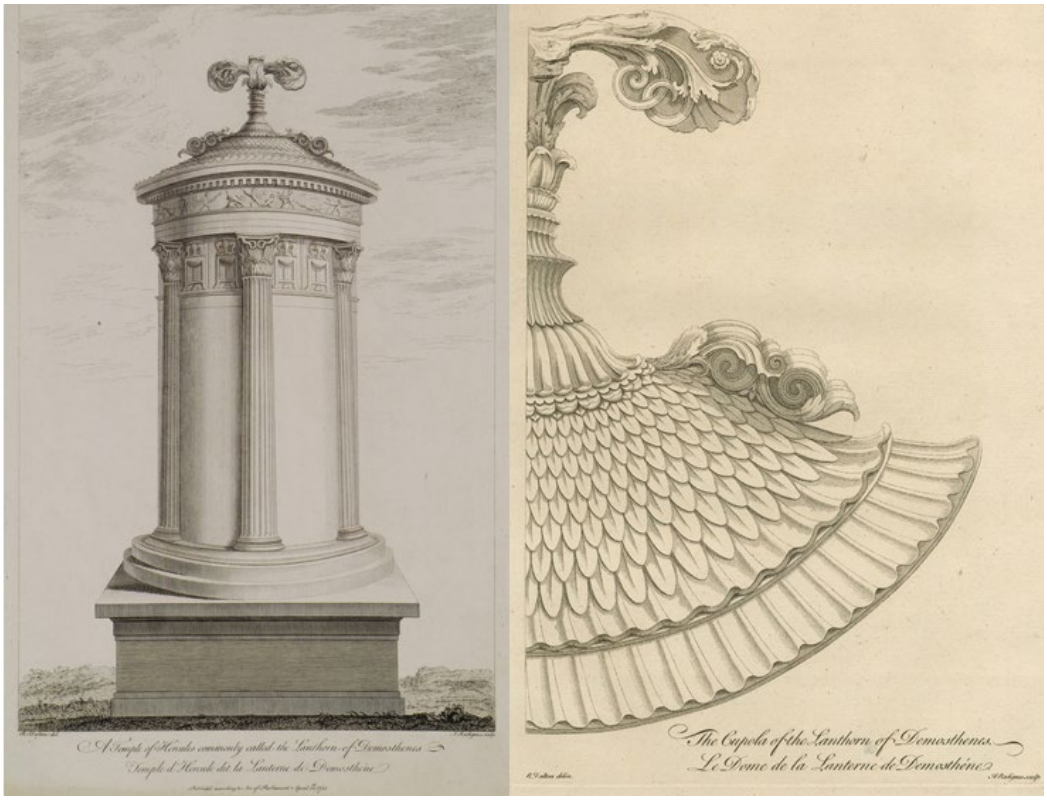
Εικ.27. Ανάγλυφα από τη ζωφόρο του Παρθενώνα, 1749. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Richard Dalton: el.travelogues.gr/).

Εικ.28. Το Ερέχθειο, 1749. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Richard Dalton: el.travelogues.gr/).

Εικ. 29. Αρχιτεκτονικά στοιχεία από το Ερέχθειο, 1749. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Richard Dalton: el.travelogues.gr/).

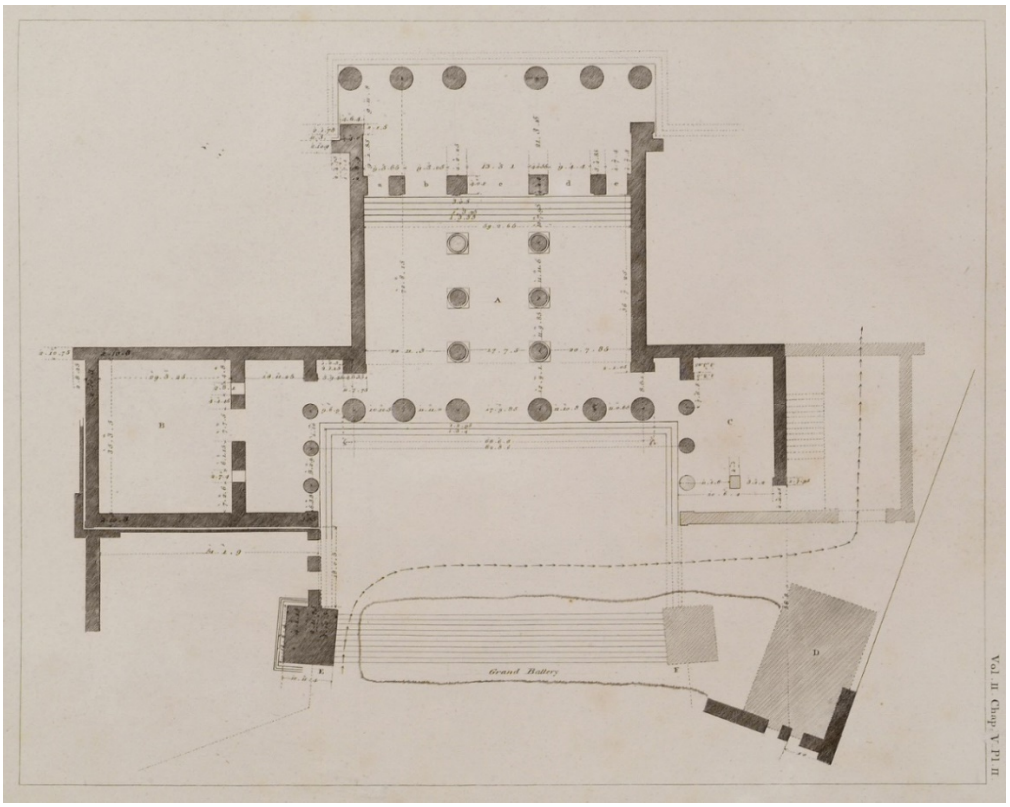
Εικ.30. Το χορηγικό μνημείο του Λυσικράτους (Φανάρι του Διογένη), & Εικ.31. Η στέγη του μνημείου, 1749. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Richard Dalton: el.travelogues.gr/).

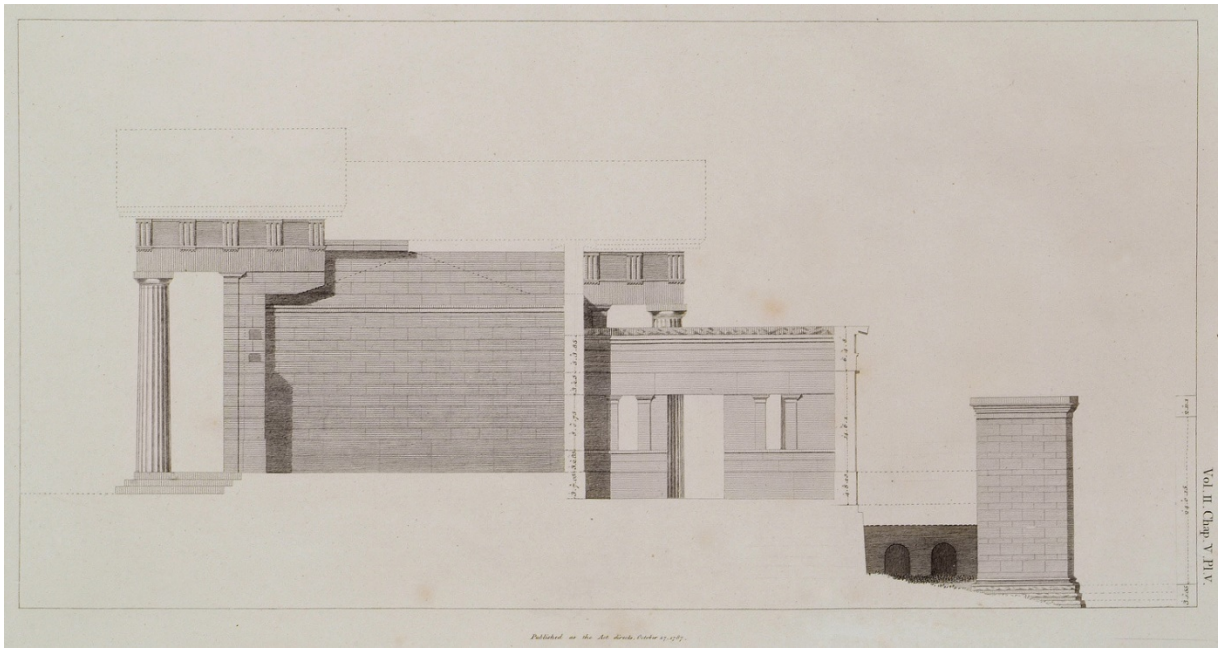
Εικ.32. Το Υδραυλικό Ρολόι του Ανδρονίκου Κυρρήστου (Πύργος των Αέρηδων), & Εικ.33. Ανάγλυφα που παριστάνουν τους ανέμους από το Υδραυλικό Ρολόι του Ανδρονίκου Κυρρήστου, 1749. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Richard Dalton: el.travelogues.gr/).

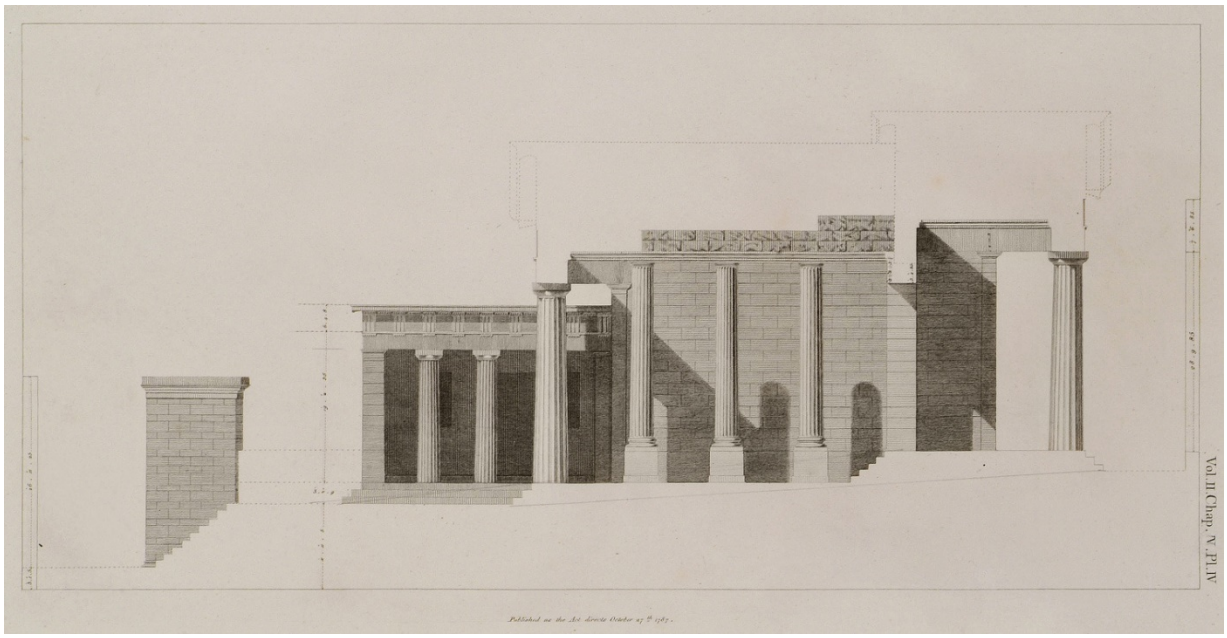
Εικ.34. Άποψη της Ακρόπολης. Στο πρώτο επίπεδο διακρίνονται Οθωμανοί αξιωματούχοι της πόλης, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.35. Κάτοψη των Προπυλαίων, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.36. Βόρεια οψοτομή των Προπυλαίων με το βάθρο του μνημείου του Αγρίππα, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

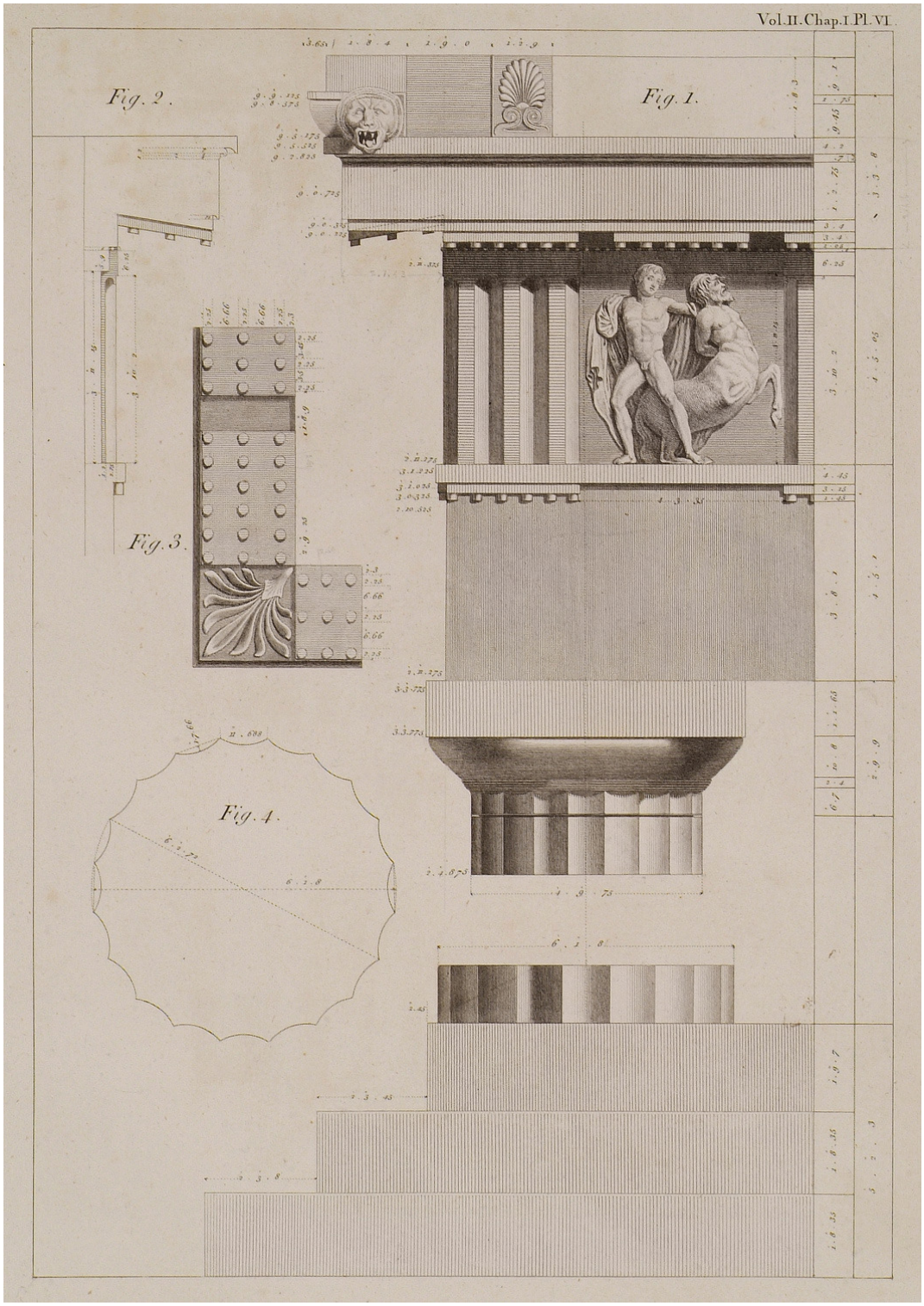
Εικ.37. Τομή κατά μήκος (δυτικά-ανατολικά) των Προπυλαίων με το βάθρο του μνημείου του Αγρίππα, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

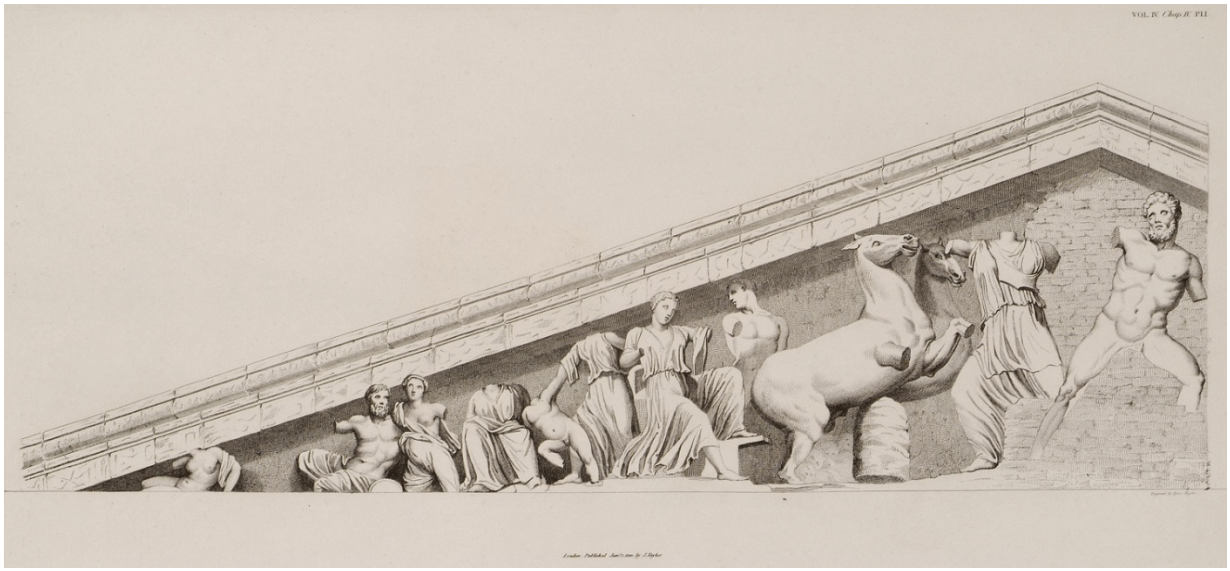
Εικ.38. Η ανατολική πλευρά του Παρθενώνα. Στο εσωτερικό διακρίνεται το μουσουλμανικό τέμενος που οικοδομήθηκε μετά την έκρηξη του τον 17ο αιώνα, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

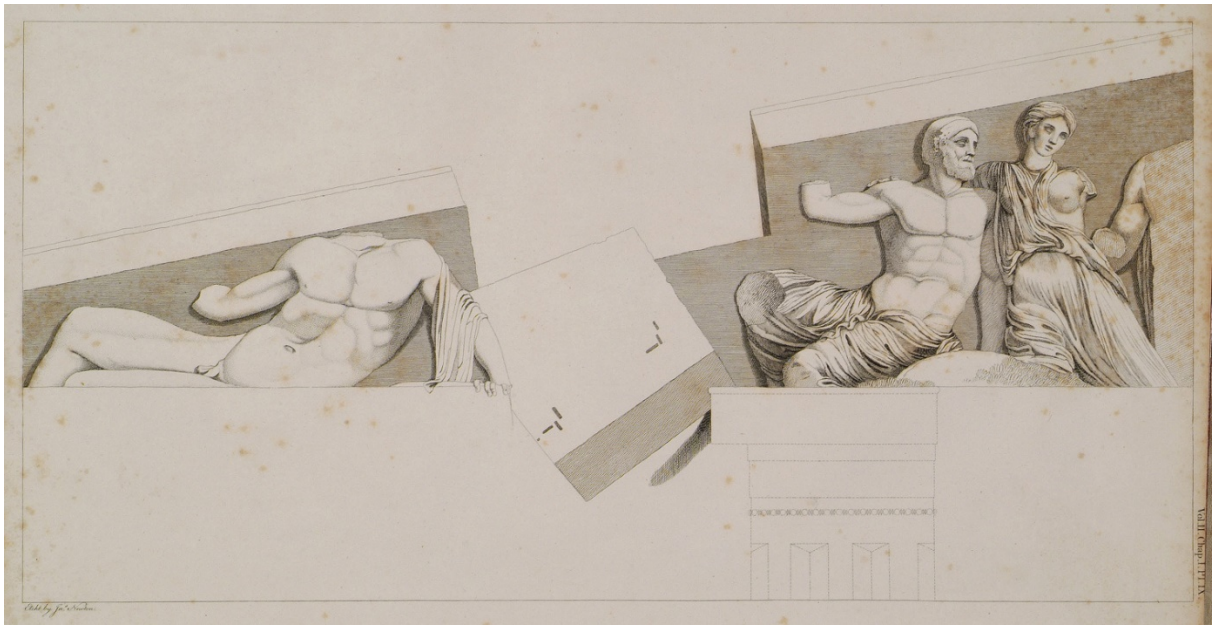
Εικ.39. Τμηματική γραφική αποκατάσταση της πρόστασης στην ανατολική όψη του Παρθενώνα με τη ζωφόρο, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

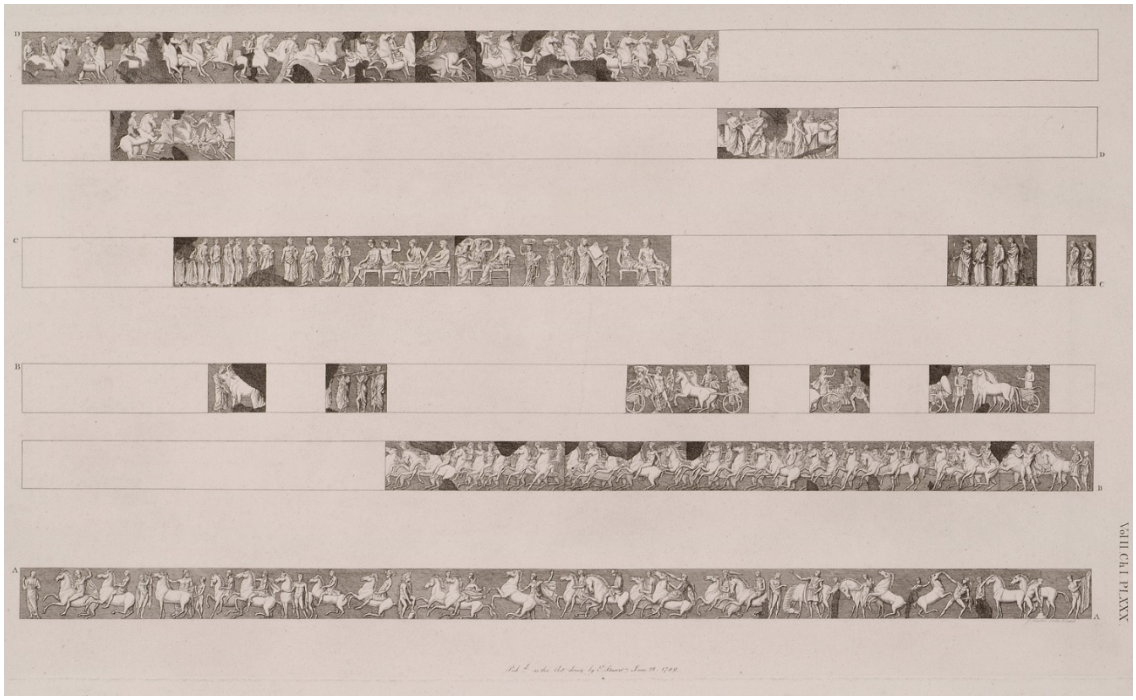
Εικ.40. Εικ. 1. Όψη κρηπίδας, κίονα, θριγκού και απόληξη τμήματος της σίμης στον Παρθενώνα. Εικ. 2. Τομή γείσου και τριγλύφου. Εικ. 3. Άνοψη γωνιακού γείσου. Εικ. 4. Κάτοψη κίονα του Παρθενώνα. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

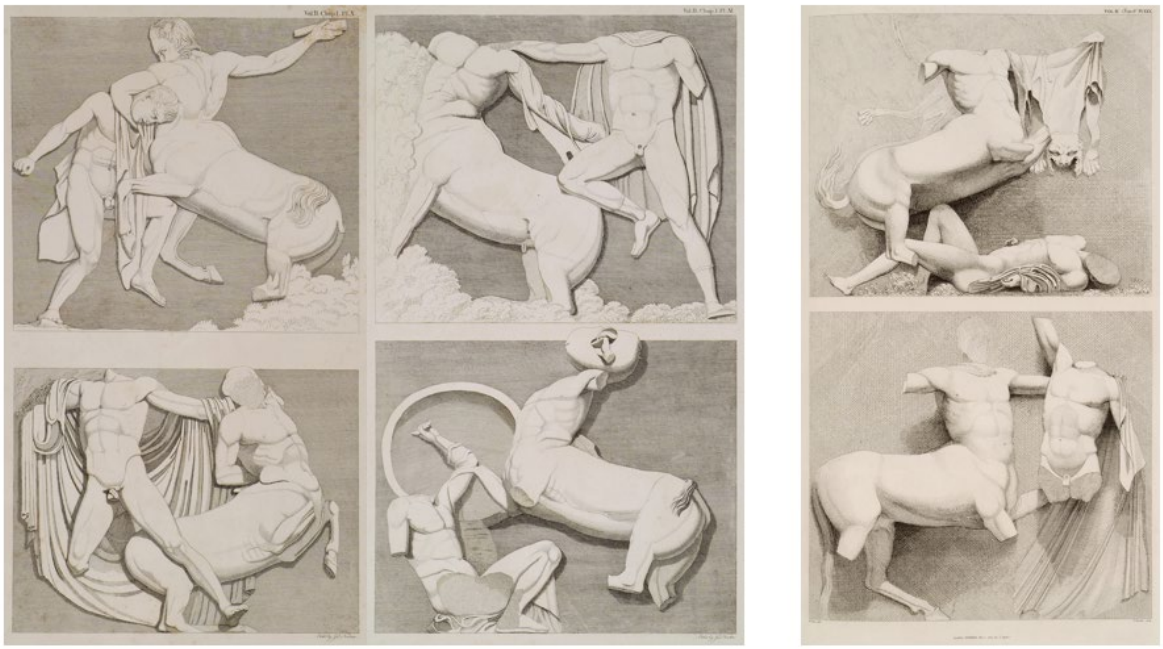
Εικ.41. Τμήμα του δυτικού αετώματος του Παρθενώνα, με βάση σχέδιο του Jacques Carrey. Η διαμάχη της Αθηνάς και του Ποσειδώνα, 1816. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.42. Γλυπτά από το ανατολικό αέτωμα του Παρθενώνα, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.43. Η ζωφόρος του Παρθενώνα, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

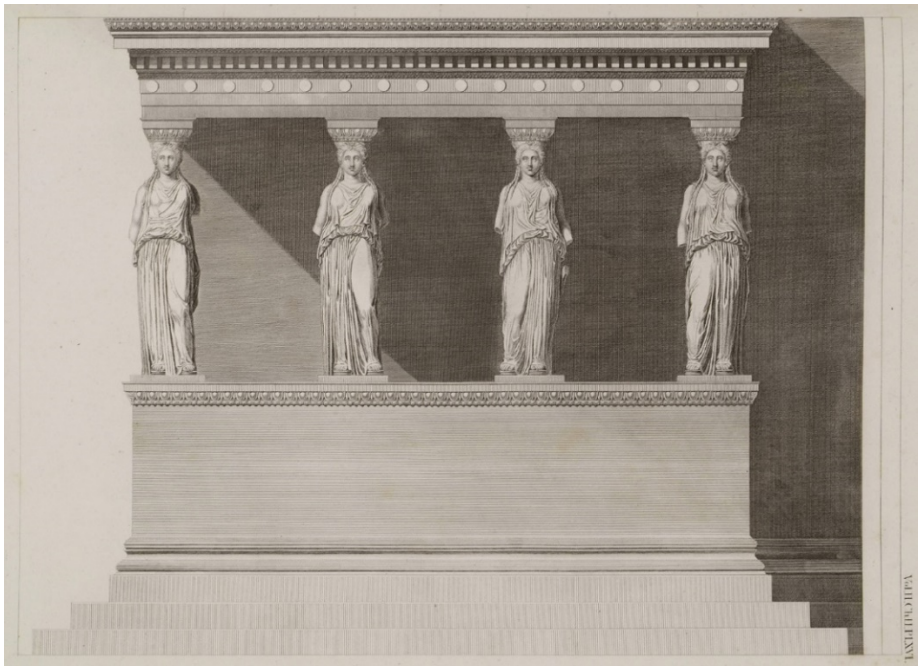
Εικ.44. Μετόπες της νότιας πλευράς του Παρθενώνα με θέμα τη μάχη των Κενταύρων και των Λαπιθών. & Μετόπες από τη νότια πλευρά του Παρθενώνα Κενταυρομαχία, 1816. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.45. Άποψη του Ερεχθείου, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

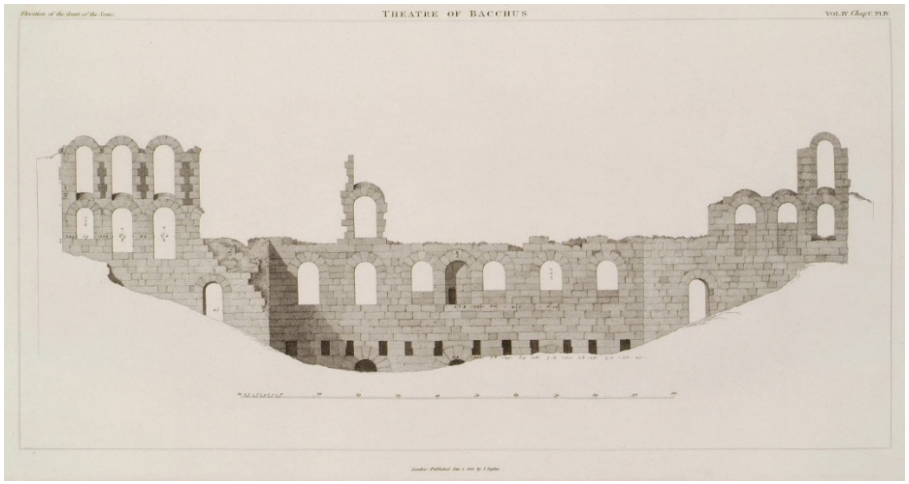
Εικ.46. Πρόσθια και πλάγια όψη Καρυάτιδας & Οπίσθια και πλάγια όψη, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

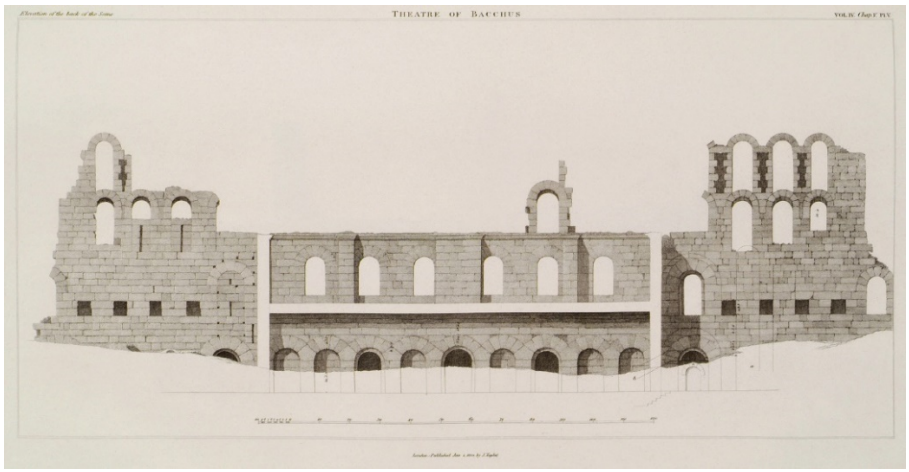

Εικ.47. Η πρόσταση των Καρυάτιδων, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.48. Άποψη του Ωδείου Ηρώδου του Αττικού. Στη σκηνή βόσκουν τα άλογα του φρούραρχου της Ακρόπολης, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.49 (πάνω). Η εξωτερική όψη της σκηνής του Ωδείου του Ηρώδου του Αττικού (Ηρώδειο), & Εικ.50 (κάτω). Εσωτερική όψη της σκηνής του Ωδείου του Ηρώδου του Αττικού (Ηρώδειο), 1816. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.51. Γλυπτό με παράσταση διονυσιακού θιάσου από το Ωδείο Ηρώδη του Αττικού. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

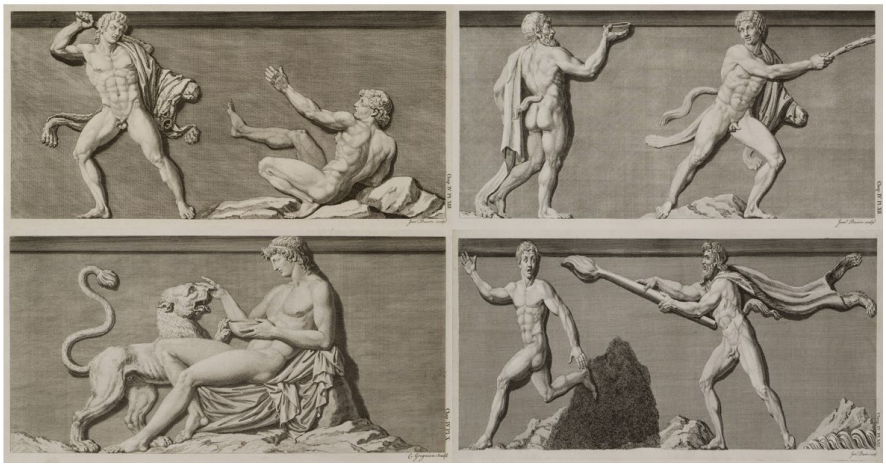
Εικ.52. Το χορηγικό μνημείο του Λυσικράτους από το προαύλιο του ξενώνα της μονής των Καπουτσίνων, στην οποία είχε ενσωματωθεί το μνημείο, 1762. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.53. Απεικόνιση και τομή του χορηγικού μνημείου του Λυσικράτους, 1762. & Εικ. 54. Όψη του Χορηγικού Μνημείου του Λυσικράτη (Φανάρι του Διογένη). (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.55. Το κιονόκρανο, ο θριγκός και το γείσο του Χορηγικού Μνημείου του Λυσικράτη (Φανάρι του Διογένη), 1762. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

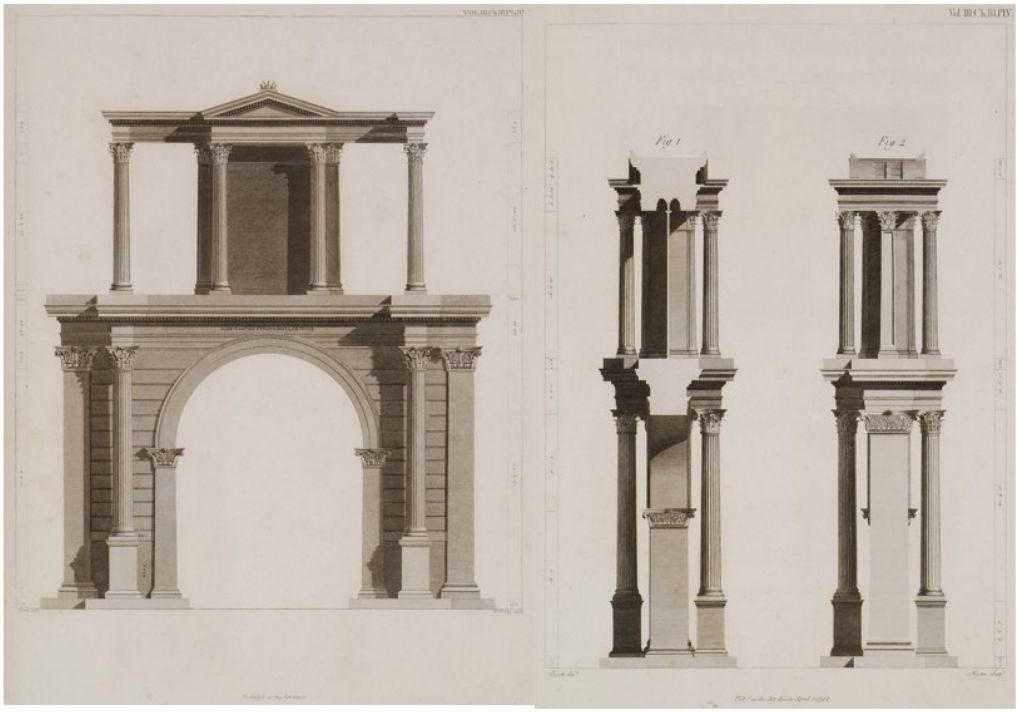
Εικ.56. Ανάγλυφα από τη ζωφόρο του Χορηγικού Μνημείου του Λυσικράτη (Φανάρι του Διογένη) στα οποία απεικονίζεται η αιχμαλωσία του Διονύσου από τους Ετρούσκους πειρατές. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.57. Το Μνημείο του Φιλοπάππου στην Αθήνα. Ο James Stuart και ο Nicholas Revett με τον James Dawkins και τον Robert Wood μελετούν το μνημείο, 1794. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.58. Η Πύλη του Αδριανού στην Αθήνα με τον Ναό του Ολυμπίου Διός, 1794. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.59. Η νοτιοανατολική όψη της Πύλης του Αδριανού. & Εικ.60. Πύλη του Αδριανού Εικ. 1. Τομή καθ' ύψος. Εικ. 2. Πλάγια όψη, 1794. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.61. Ο ναός του Ολυμπίου Διός, 1794. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

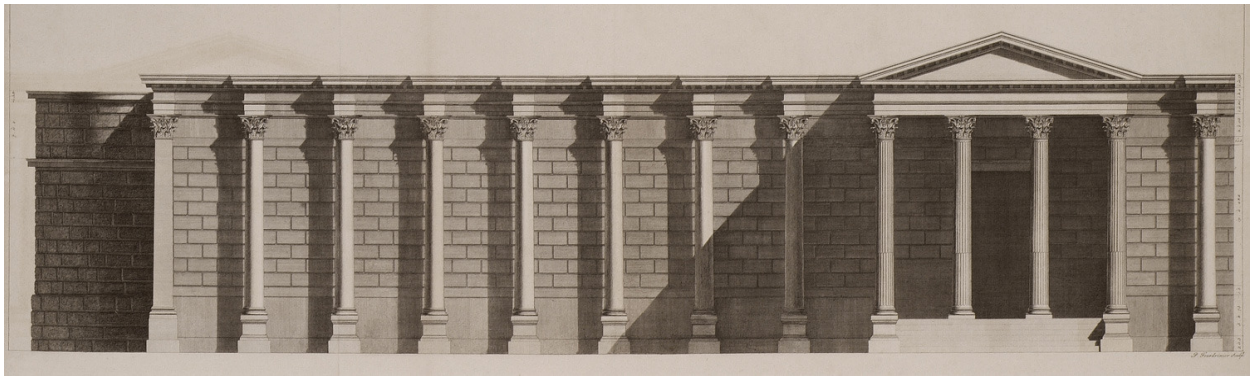
Εικ.62. Άποψη της Αθήνας με το Υδραυλικό Ρολόι του Ανδρονίκου Κυρρήστου (Πύργου των Αέρηδων), 1762. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

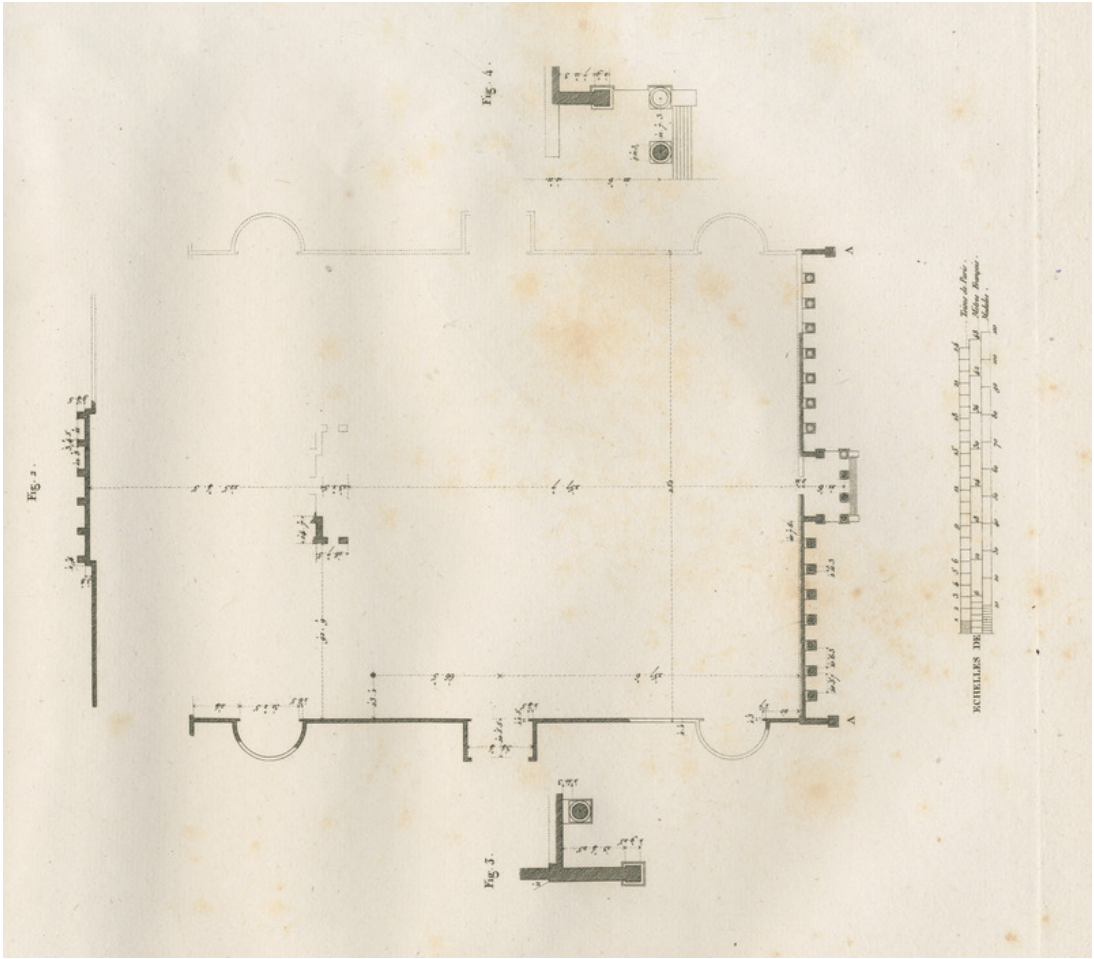
Εικ.63. Όψη του Υδραυλικού Ρολογιού του Ανδρονίκου Κυρρήστου (Πύργος των Αέρηδων), 1762. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.64. Ανάγλυφα των οκτώ αέρηδων από το Υδραυλικό Ρολόι του Ανδρονίκου Κυρρήστου (Πύργος των Αέρηδων). Λίβας (Γαρμπής), Καικίας (Μέσης ή Γραίγος), Νότος (Νοτιάς ή Όστρια), Βορέας (Βοριάς ή Τραμουντάνα), Ζέφυρος (Πουνέντες), Σκίρων (Μαΐστρος ή Μπάτης), Απηλιώτης (Λεβάντες) και Εύρος (Σιρόκος), 1762. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.65. Σχεδιαστική αποκατάσταση της Βιβλιοθήκης του Αδριανού, 1762. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.66. Κάτοψη της Βιβλιοθήκης του Αδριανού, 1808. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/)

Εικ.67. Άποψη του ναού του Ηφαίστου (Θησείου) στην Αθήνα, 1794. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.68. Όψη του ναού του Ηφαίστου (Θησείο) από τα ανατολικά & Εικ.69. Διακοσμητικό στοιχείο του ναού του Ηφαίστου, 1794. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.70. Αθηναϊκά νομίσματα, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.71. Επιγραφή που τιμά την Απολλοδώρα κανηφόρο των Παναθηναίων. Κατάλογος αναθημάτων του Παρθενώνα, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

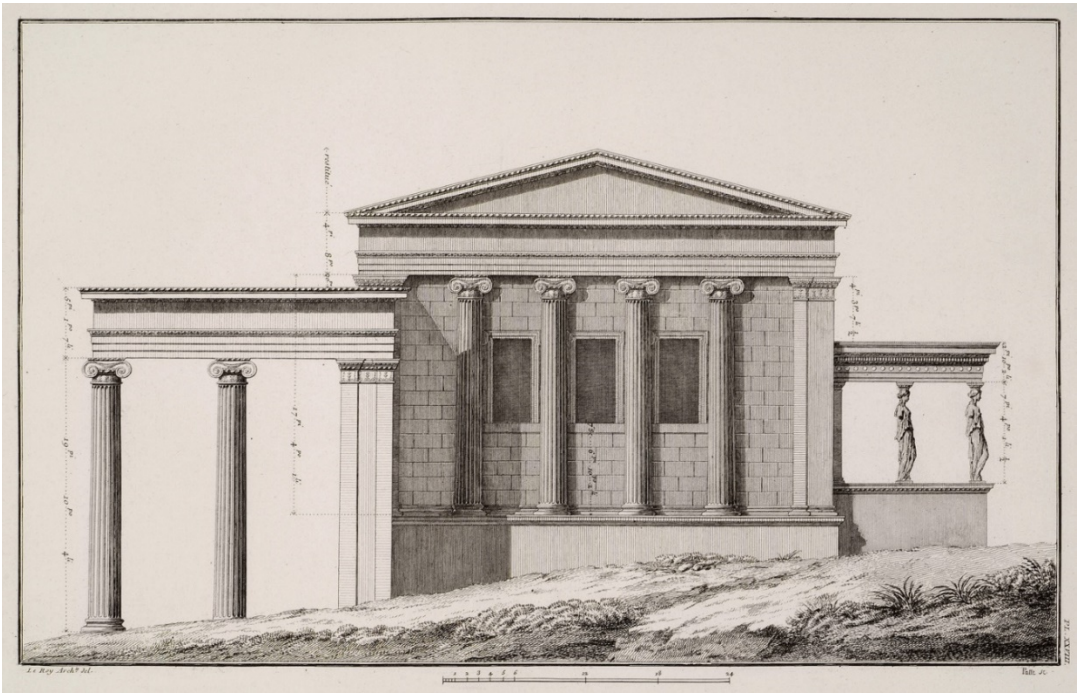
Εικ.72. Επιτύμβιο αγγείο και αρχαίες επιγραφές, 1762. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

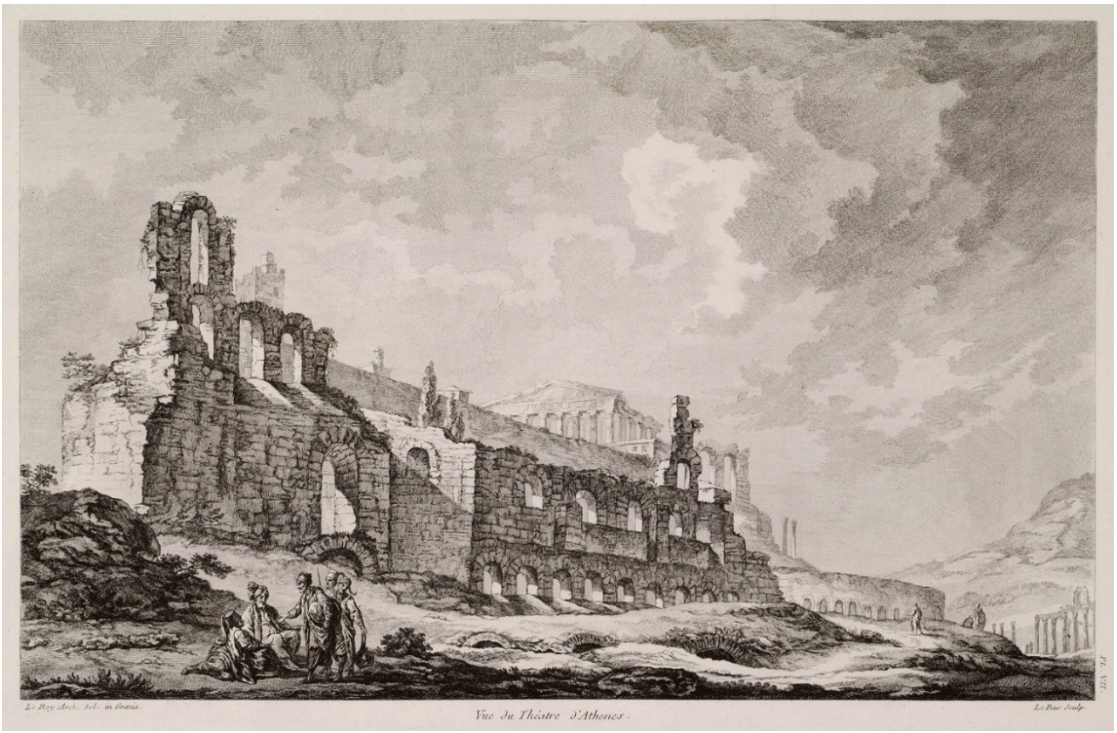
Εικ.73. Ζωφόρος του ναού της Αθηνάς Νίκης με παράσταση μάχης Ελλήνων και Περσών, 1787. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Stuart James & Nicholas Revett: el.travelogues.gr/).

Εικ.74. Άποψη του Παρθενώνα από τα νοτιοανατολικά, 1770. (Πηγή : Βιγγοπούλου Ι., Julien-David le Roy : el.travelogues.gr/).

Εικ.75. Όψη του Ερεχθείου από τα δυτικά, 1770. (Πηγή : Βιγγοπούλου Ι., Julien-David le Roy : el.travelogues.gr/).

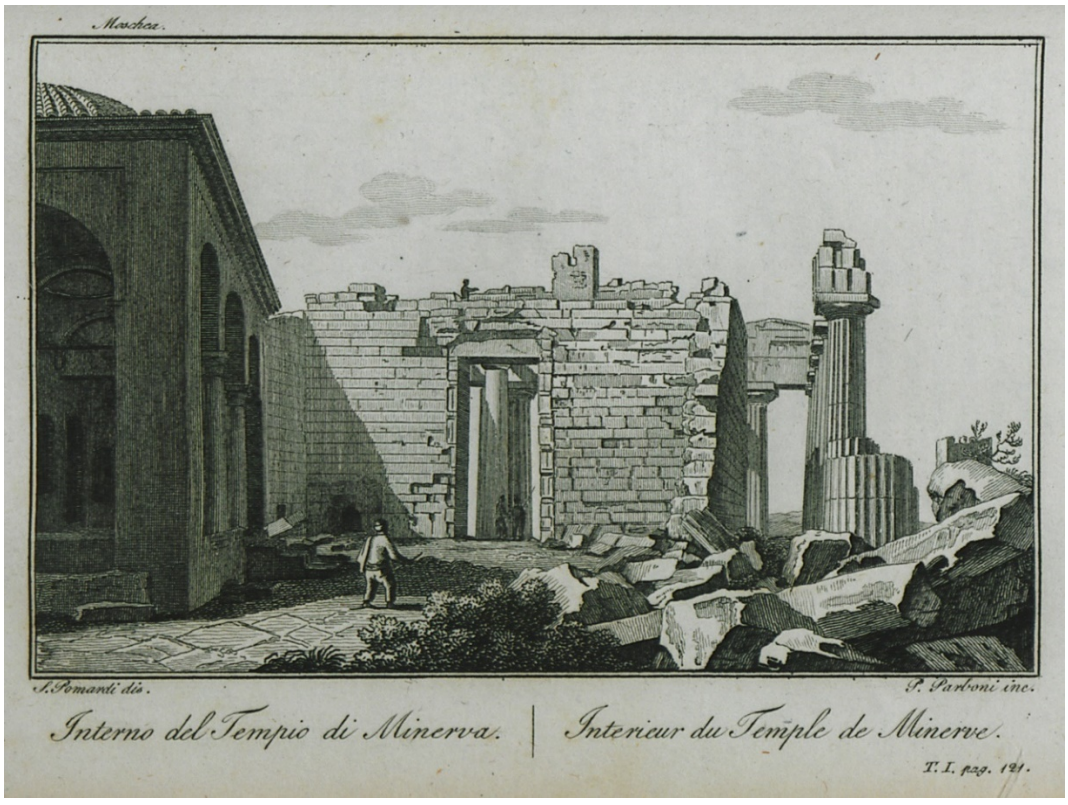
Εικ.76. Άποψη του Ωδείου του Ηρώδη του Αττικού, 1770. (Πηγή : Βιγγοπούλου Ι., Julien-David le Roy : el.travelogues.gr/).

Εικ.77. Η Πύλη του Αδριανού στην Αθήνα, 1770. (Πηγή : Βιγγοπούλου Ι., Julien-David le Roy : el.travelogues.gr/).

Εικ.78. Ο Παρθενώνας από τα Προπύλαια, 1819. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Edward Dodwell: el.travelogues.gr/).

Εικ.79. Άποψη του Παρθενώνα, 1820. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Simone Pomardi: el.travelogues.gr/).

Εικ.80. Άποψη του Παρθενώνα από τα νοτιοανατολικά, 1820. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Simone Pomardi: el.travelogues.gr/).

Εικ.81. Το Ερέχθειο από τα νοτιοδυτικά, 1819. (Πηγή : Βιγγοπούλου Ι., Edward Dodwell: el.travelogues.gr/).

Εικ.82. Ένα μελανόμορφο αγγείο και ένα θραύσμα από ερυθρόμορφο αγγείο που βρέθηκαν στην Ακρόπολη, 1819. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Edward Dodwell: el.travelogues.gr/).

Εικ.83. Το Χορηγικό Μνημείο του Λυσικράτη το οποίο λειτουργούσε ως βιβλιοθήκη της μονής των Καπουτσίνων, 1819. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Edward Dodwell: el.travelogues.gr/).

Εικ.84. Σύναξη πιστών στο Υδραυλικό Ωρολόγιο του Ανδρονίκου Κυρρήστου που λειτουργούσε ως λατρευτικός χώρος των Δερβίσηδων. & Εικ.85. Χορός των

Δερβίσηδων στο Υδραυλικό Ωρολόγιο του Ανδρονίκου Κυρρήστου, 1819. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Edward Dodwell: el.travelogues.gr/).

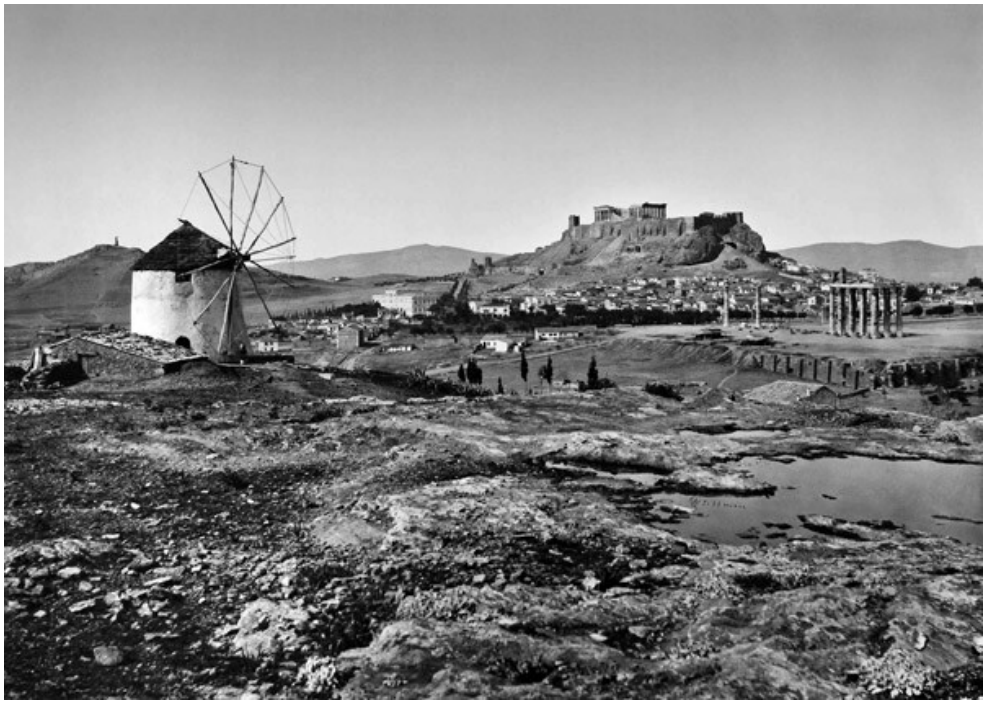

Εικ.85. Ο Ναός του Ηφαίστου στο Θησείο Στο βάθος η Ακρόπολη, 1898. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Samuel Barrows: el.travelogues.gr/).

Εικ. 86. Ανάγλυφο της σκεπτόμενες Αθηνάς & εικ. 87. Ανάγλυφο της Σανδαλίζουσας Νίκης από τον ναό της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη, 1898. (Πηγή: Βιγγοπούλου Ι., Samuel Barrows: el.travelogues.gr/).

Εικ.88. Άποψη της Αθήνας. William J. Stillman, 1869. © Princeton University Library, Special Collections. (Πηγή: *Οι Έλληνες και οι ξένοι φωτογράφοι της μετεπαναστατικής Ελλάδας και οι μοναδικές εικόνες τους*.: https://www.lifo.gr/).

Εικ.89. Άποψη της Ακρόπολης των Αθηνών από τα ανατολικά. Ανθρακοτυπία. William J. Stillman, 1870. The J. Paul Getty Museum, Los Angeles. (Πηγή: *Οι Έλληνες και οι ξένοι φωτογράφοι της μετεπαναστατικής Ελλάδας και οι μοναδικές εικόνες τους*.: https://www.lifo.gr/).

Εικ.90. Ο ναός της Αθηνάς Νίκης. Ακρόπολη, Αθήνα. Αλμπουμίνα. Φίλιππος Μαργαρίτης, δεκαετία του 1860. © The J. Paul Getty Museum, Los Angeles. (Πηγή: *Οι Έλληνες και οι ξένοι φωτογράφοι της μετεπαναστατικής Ελλάδας και οι μοναδικές εικόνες τους*.: https://www.lifo.gr/).

Εικ.91. Η ανατολική πλευρά του Φράγκικου Πύργου και η ανατολική πλευρά των Προπυλαίων και της Πινακοθήκης. Ακρόπολη, Αθήνα. Πέτρος Μωραΐτης, 1865-70. Ιστορική Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος- Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. (Πηγή: *Οι Έλληνες και οι ξένοι φωτογράφοι της μετεπαναστατικής Ελλάδας και οι μοναδικές εικόνες τους*.: https://www.lifo.gr/).

Εικ.92. Γενική άποψη της Ακρόπολης και των μνημείων της νότιας κλιτύος. Πέτρος Μωραΐτης, 1874-75. © Ιστορική Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος-Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. (Πηγή: *Οι Έλληνες και οι ξένοι φωτογράφοι της μετεπαναστατικής Ελλάδας και οι μοναδικές εικόνες τους*.: https://www.lifo.gr/).